

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан Людмила Ігорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

**Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 22 листопад 2019 р.

У НОМЕРІ:

Гоменюк М. О.

Рейнжиніринг як одна з форм інноваційного бізнес-управління на підприємствах аграрної сфери 3
Галат А. М.

Фактори та тенденції розвитку овочівництва у Херсонській області 9
Аверчєва Н. О.

Підвищення якості молока як основа конкурентоспроможності продукції на європейському ринку 19
Стрілець В. Ю.

Впровадження імітаційної моделі бізнес-процесів малих підприємств з урахуванням поліциклічного економічного середовища 31
Соколенко А. Ф.

Облік в керуючих компаніях сфери ЖКГ 37
Журавльова Т. О.

Іпотечне кредитування в Україні — реалії сьогодення 42
Лазарева О. В., Вакар К. В., Платонова К. А.

Об'єктивна необхідність впровадження ГІС технологій у системі управління земельними ресурсами 48
Тульчинська С. О., Солосич О. С.

Актуальні проблеми підвищення прибутковості комунальних підприємств як фактору економічної безпеки 54
Ходаківський В. М., Козіревич А. В., Лень І. І.

Сучасні умови інвестиційного забезпечення сталого розвитку основних видів діяльності підприємств агропромислового комплексу Ружинського району Житомирської області 60
Колесник Я. В., Сергієнко А. М.

Діагностика фінансового стану сільськогосподарського підприємства 69
Мулик Т. О., Кожухар В. В.

Напрями удосконалення обліку земельних ресурсів в умовах використання комп'ютерних технологій: управлінський аспект 75
Захожай К. В., Кравченко І. Й.

Бюджетне фінансування сільського господарства в Україні 84
Лепетан І. М., Рязанцева Ю. І.

Методологічні підходи до обліку орендних операцій 92
Рагуліна Ю. С., Щолокова В. С., Польова Т. В.

Окремі аспекти методики обліку основних засобів підприємства 98
Кіпоренко С. С., Мороз О. В.

Механізм економічної безпеки підприємств АПК 104

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).
Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності — 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar.

Передруківання дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 28.11.2019 р.

Підписано до друку 28.11.19 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 13,6. Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2811/2

© АгроСвіт, 2019

CONTENTS:

Gomeniuk M. RE-ENGINEERING AS A FORM OF INNOVATIVE BUSINESS MANAGEMENT AT AGRICULTURAL ENTERPRISES	3
Galat L. FACTORS AND TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF VEGETABLE PRODUCTION IN KHERSON REGION	9
Avercheva N. IMPROVING THE QUALITY OF MILK AS THE BASIS OF PRODUCT COMPETITIVENESS ON THE EUROPEAN MARKET	19
Strilets V. IMPLEMENTATION OF A IMITATION MODEL OF SYSTEM FORESIGHT FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESSES WITH THE PARTICIPATION OF POLYCYCLIC ENVIRONMENT	31
Sokolenko L. ACCOUNTING IN THE MANAGEMENT COMPANIES OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES	37
Zhuravlova T. MORTGAGE LENDING IN UKRAINE — THE REALITY OF TODAY	42
Lazarieva O., Vakar K., Platonova K. THE OBJECTIVE NEED TO IMPLEMENT GIS TECHNOLOGIES IN THE LAND MANAGEMENT SYSTEM	48
Tulchynska S., Solosich O. CURRENT PROBLEMS OF INCREASING THE PROFITABILITY OF COMMUNAL ENTERPRISES AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY	54
Khodakivskyy V., Kozirevich A., Len I. CURRENT CONDITIONS OF INVESTMENT SUPPORT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE MAIN TYPES OF ACTIVITIES OF THE ENTERPRISES OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX RUZHYN DISTRICT OF ZHYTOMYR REGION	60
Kolesnik Ya., Serhiienko A. DIAGNOSTICS OF FINANCIAL CONDITION OF AGRICULTURAL ENTERPRISE	69
Mulyk T., Kozhukhar V. AREAS OF IMPROVEMENT OF ACCOUNTING DISPLAY OF LAND RESOURCES IN THE CONDITIONS OF USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES: MANAGEMENT ASPECT	75
Zakhozhay K., Kravchenko I. BUDGET FINANCING OF AGRICULTURE IN UKRAINE	84
Lepetan I., Ryazantseva Y. METHODOLOGICAL APPROACHES TO ACCOUNTING FOR LEASE TRANSACTIONS	92
Rahulina Yu., Shchoklova V., Polova T. SOME ASPECTS OF METHODS OF ACCOUNTING OF THE FIXED ASSETS OF ENTERPRISE	98
Kiporenko S., Moroz O. MECHANISM OF ECONOMIC SECURITY OF AIC ENTERPRISES	104

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

УДК 334.012:332

М. О. Гоменюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0002-7285-7746

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.3

РЕІНЖИНІРИНГ ЯК ОДНА З ФОРМ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕС-УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОЇ СФЕРИ

М. Gomeniuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor department of management,
Uman National University of Horticulture

RE-ENGINEERING AS A FORM OF INNOVATIVE BUSINESS MANAGEMENT AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Мета роботи полягає у дослідженні специфіки використання принципів реінжинірингу як інноваційної форми управлінської діяльності на підприємствах аграрної сфери. У статті визначено ключові аспекти реалізації принципів реінжинірингу на агропідприємствах.

У ході дослідження встановлено, що однією з форм інноваційного управління на підприємствах аграрної галузі є реінжиніринг як елемент інноваційного бізнес-процесу. Вказано, що впровадження методики реінжинірингу включає в себе використання спеціальних інструментів управління, спрямованих на оптимізацію внутрішніх бізнес-процесів, мінімізацію витрат, підвищення якості, результативності та ефективності діяльності комерційної організації.

Визначено, що за допомогою використання реінжинірингових процесів підприємство має змогу скоротити процесний шлях і невиробничі витрати для досягнення стратегічних і тактичних (операційних) цілей та підвищити показники діяльності підприємства. Проведено емпіричний аналіз діяльності Агрофірми "Ліга" (Черкаська область, Уманський район, с. Антонівка). Підприємству запропоновано проводити реінжинірингову діяльність на основі використання методики (CSFs).

У підсумку зазначено, що використання принципів реінжинірингу в управлінні підприємством дає змогу: визначити значущість, роль і місце підприємницької структури в системі управління підприємством; допомагає встановити набір взаємопов'язаних функцій, повноважень і сферу відповідальності підрозділів/відділів та окремих працівників, що унеможливує дублювання функцій; націлює безпосередньо на виконання спільних завдань функціонування підприємства; забезпечує ефективність реалізації бізнес-процесів.

The basis of the successful activity of the enterprise is properly built management system. Management of the enterprise should be aimed at preventing circumstances and eliminating risks that could lead the company to the financial bankruptcy. Stable period of market development in which participants are engaged in its development and struggle among themselves for competitive advantages on it does not sufficiently stimulate managers to use the tools of anti-crisis management.

One of the forms of innovative crisis management, particularly in agricultural enterprises, is re-engineering as an element of innovative business process. Therefore the study of theoretical and practical issues regarding the definition and use of innovative forms of business management in the current economic environment, particularly in the field of agricultural business is an actual problem of today, which has led to the choice of the research topic.

The purpose of the study is to investigate the specificity of using the principles of reengineering as an innovative form of management activity in agricultural enterprises. The article identifies key aspects of implementing the principles of reengineering at agribusinesses.

During the study was found that one of the forms of innovative anti-crisis management at agricultural enterprises is re-engineering as an element of innovative business process. It is stated that the implementation of the reengineering methodology involves the use of special management tools aimed at optimizing internal business processes, minimizing costs, improving the quality, efficiency and effectiveness of the business organization.

It is determined that due to the use of reengineering processes the enterprise is able to reduce the process path and non-production costs while achieving strategical and tactical (operational) goals and increase the performance of the enterprise. The empirical analysis of the activity of the agronomic firm "Liga" (Cherkasy region, Uman district, Antonivka) is conducted. The company is invited to conduct engineering activities based on the use of methodology (CSFs).

As a result, it is stated that the use of principles of reengineering in the enterprise management makes it possible to: determine the importance, role and place of the entrepreneurial structure in the enterprise management system; helps to establish a set of interrelated functions, powers and areas of responsibility of divisions/departments and individual employees, which prevents duplication of functions; directs directly to the fulfillment of common tasks of the enterprise functioning; ensures the efficiency of business processes implementation.

Ключові слова: управління, інновації, бізнес-процес, реінжиніринг, аграрне підприємство.
Key words: management, innovation, business-process, reengineering, agrarian enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основою успішної діяльності підприємства є його правильно побудована система управління. Управління підприємством повинно бути спрямоване на попередження таких обставин і виключення тих ризиків, які можуть призвести підприємство до фінансового банкрутства. Стабільний період розвитку ринку, за якого учасники займаються його розвитком і боротьбою між собою за отримання конкурентних переваг на ньому, в недостатній мірі стимулює керівників до застосування інструментів антикризового управління.

Однією з форм інноваційного антикризового управління, зокрема на підприємствах аграрної галузі, є реінжиніринг як елемент інноваційного бізнес-процесу. Тому дослідження теоретичних і практичних питань щодо визначення та використання інноваційних форм бізнес-управління за сучасних умов господарювання, зокрема у сфері аграрного бізнесу, є актуальною проблемою сьогодення, що і стало причиною вибору теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення питання щодо обґрунтування теоретичних засад інноваційного управління підприємством відображається у працях західних вчених, зокрема: Asikhia U.O. [8], Awolusi D.O. [8], Oprean V.B. [9], Adeyemi S. [10], Aremu M.A. [10], Dahalin Z. [11], Yusof S.F. [11] та ін.

Після запровадження ринкових засад господарювання на пострадянському економічному просторі проблематиці розвитку теорії менеджменту та інноваційного управління присвятили свої праці такі вітчизняні та російські науковці: Нікітін П.В. [6], Єфремова Л.І. [7], Курганов А.Н. [7], Гончарова М.А. [3], Кислухіна І. [4] та ін. Серед дослідницьких праць, у яких зосереджено увагу саме на проблемах інноваційного бізнес-управління на підприєм-

ствах аграрної сфери, можна відзначити роботи: Бродського Б.Е. [1], Жарковської О.П. [1], Волосовина А.Е. [2], Ткаченко І.С. [2], Крутика А.Б. [5] та ін.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Концепції, принципи, положення, висновки і рекомендації, висвітлені у працях вказаних науковців, створили міцний теоретичний та методологічний базис у вирішенні питань пов'язаних з пошуком інноваційних рішень у сфері управління. Однак питання щодо розробки та впровадження реінжинірингових процесів як інноваційної форми управління в агробізнесі, на даний час, залишаються малодослідженими та потребують подальших теоретико-методологічних розвідок. Тому це питання, наразі особливої актуалізації, відтак обумовлює тему і мету дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у дослідженні специфіки використання принципів реінжинірингу як інноваційної форми управлінської діяльності підприємствами аграрної сфери.

Зважаючи на мету, основне завдання дослідження полягає у визначенні ключових аспектів реалізації принципів реінжинірингу на агропідприємствах.

Теоретичною та методологічною основою дослідження слугували положення і розробки вітчизняних вчених та зарубіжний досвід з питань вивчення управлінських процесів на підприємствах, а також особисті оцінки автора. Було використано аналітичний, монографічний, абстрактно-логічний методи досліджень, зокрема, використання комплексно-аналітичного підходу до визначення напрямів впровадження реінжинірингових форм управлінської діяльності дало змогу визначити шляхи ефективного використання ресурсного потенціалу агропідприємства та сформувані його більш конкурентоспроможну економічну структуру.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У період виникнення економічної кризи, зважаючи на необхідність розробки антикризових заходів і створення антикризових умов, великого значення набуває пошук варіантів ефективних антикризових інноваційних інструментів управління підприємством.

Поняття "реінжиніринг" і застосування його на практиці стало популярним в останнє десятиліття. Це пов'язано, передусім з розробкою комплексної програми реінжинірингу, яка включає в себе якісне вдосконалення бізнес-процесів з одночасним упровадженням нових інформаційних технологій, модернізацією всього технологічного процесу і підвищенням ефективності бізнесової діяльності [1, с. 57].

Реінжиніринг підприємств є різновидом спеціальних інструментів управління, спрямованих на оптимізацію внутрішніх бізнес-процесів, мінімізацію витрат, підвищення якості, результативності та ефективності діяльності комерційної організації [2, с. 64]. За допомогою використання реінжинірингових процесів підприємство має змогу скоротити процесний шлях і невиробничі витрати при досягненні стратегічних і тактичних (операційних) цілей та підвищити показники діяльності підприємства [3, с. 29].

Виділяють два види реінжинірингу: реінжиніринг розвитку і кризовий реінжиніринг [4, с. 37]. Перший різновид передбачає використання інструментів реінжинірингу при еволюційному становленні і розвитку підприємства для налагодження внутрішніх процесів і збереження позитивної динаміки розвитку. Інший потрібен у тому випадку, коли підприємство на етапі свого існування вже кризовій ситуації [5, с. 99]. Якщо підприємство своєчасно не використовує принципи реінжинірингу для свого розвитку, то, в кінцевому результаті, йому доведеться застосувати кризовий реінжиніринг як інструмент виходу зі складної економічної ситуації [6, с. 141].

Будь-яке підприємство має право побудувати схему своїх бізнес-процесів, що відповідають схемі структури підприємства. Єдність процесів реінжинірингу бізнесу і удосконалення організаційної структури підприємства дає комплексний ефект діяльності підприємства [7, с. 3]. Як показує практика, комплексне використання у процесі перепроєктування структури підприємства (наприклад, створення або організація відділу збуту або відділу зі зберігання/переробки продукції, наслідком якого є розмежування функцій на підприємстві) та оп-

тимізації бізнес-процесів (наприклад, технологічного процесу) дало змогу б працювати підприємству більш ефективно.

Ефективність функціонування організаційної структури, вимагає розробки та реалізації методологічних основ реінжинірингу, спрямованих на перепрофілювання бізнес-процесів, які б забезпечували поєднання функціонального і процесного підходів до управління підприємством [8, с. 12].

Правильне використання інструментів системного реінжинірингу дає змогу підприємству зробити свою економічну діяльність більш гнучкою до змін зовнішнього середовища і більш стійкою в жорсткій конкурентній боротьбі [9, с. 816].

Наприклад, у ході проведення дослідження пошуку інноваційних процесів управління на підприємствах аграрної сфери, нами було запропоновано одному з аграрних підприємств Черкаської області — Агрофірма "Ліга" (Черкаська область, Уманський район, с. Антонівка) проведення реінжинірингу організаційної структури управління шляхом створення самостійних стратегічних господарських підрозділів (ССГП) або бізнес-одиниць. Ці підрозділи являють собою об'єднання або групу об'єднань наукової, фінансової, економічної та виробничо-господарської діяльності з чітко вираженою спеціалізацією. Кожен самостійний підрозділ має свою власну мету, незалежну від інших.

ССГП працюють взаємопов'язано, в інтересах підприємства, але водночас зберігається їх самостійність і взаємна зацікавленість у співпраці, яка вибудовується на основі "розподілу прибутку".

На основі реінжинірингу організаційної структури управління, для підвищення ефективності управління формується "осередок прибутку", який конкретизує і розподіляє одержуваний прибуток, по кожному ССГП і в цілому по агропідприємству. Розділені не тільки функції, що визначають трудові права і обов'язки кожного працюючого, а й витрати між учасниками агропідприємства.

Проводити реінжинірингову діяльність, з метою виявлення ключових бізнес-процесів у роботі агропідприємства, нами пропонується на основі використання методики (CSFs).

CSF (Critical Success Factors) — система аналізу критичних чинників успіху підприємства, дає змогу створювати і підтримувати конкурентні переваги, що виражаються у:

— пропозиції реального прибутку (додаткової вартості) споживачеві;

— створенні істотних труднощів при імітації конкурентних переваг іншими підприємствами вже самим фактом свого існування;

— доступі до диференційованих ринків [10, с. 117].

Загальна кількість показників CSF, допомагає визначити рівень реінжинірингового процесу.

Оцінка бізнес-процесів, за методикою аналізу критичних чинників успіху підприємства, є найкращим способом виявлення важливості бізнес-процесів, її слід використовувати під час вибору процесів, що вимагають реінжинірингу [11, с. 1805].

Для Агрофірми "Ліга" (Черкаська область, Уманський район, с. Антонівка) нами визначено такі критичні чинники успіху (CSF): CSF1: високий рівень задоволення споживачів; CSF2: висока якість продукції; CSF3: кваліфіковані співробітники; CSF4: можливості для ведення інноваційних форм бізнесу; CSF5: постійні клієнти.

У ході реалізації реінжинірингової діяльності розглядається кожен бізнес-процес, окремо визначається показник CSF (табл. 1).

Потім підприємством обраховується кількість CSF, на які впливає кожен бізнес-процес, це число заноситься до останньої колонки таблиці 1. Остання колонка таблиці 1 відображає

Таблиця 1. Оцінка бізнес-процесів Агрофірми "Ліга" відповідно до методики CSF

№ з/п	Бізнес-процес	CSF ₁	CSF ₂	CSF ₃	CSF ₄	CSF ₅	Кількість чинників успіху	Оцінка
1	БП1 – реклама послуг та продукції	+		+	+	+	4	IV
2	БП2 – підвищення кваліфікації працівників		+		+	+	3	III
3	БП3 – визначення характеристики нових продуктів та послуг	+	+	+	+	+	5	V
4	БП4 – розробка нових продуктів	+		+	+		3	III
5	БП5 – визначення цільової аудиторії	+	+		+	+	4	IV
6	БП6 – дослідження ринку	+	+	+	+	+	5	V
7	БП7 – визначення рівня конкурентоспроможності	+	+	+	+	+	5	V
8	БП8 – удосконалення якості продуктів та послуг	+		+		+	3	III
9	БП9 – цільовий маркетинг			+		+	2	II
10	БП10 – складання планів		+	+		+	3	III
11	БП11 – формування бюджету	+		+	+	+	4	IV
12	БП12 – оснащення спеціальним сучасним обладнанням		+	+		+	3	III
13	БП13 – побудова виробничих структур	+		+	+	+	4	IV
14	БП14 – використання інноваційних технологій	+		+		+	3	III
15	БП15 – удосконалення технологічного процесу	+	+		+	+	4	IV

Джерело: побудовано автором на основі проведеного дослідження.

оцінку роботи кожного бізнес-процесу за шкалою від I до V, де V — відмінна робота, IV — гарна робота, III — посередня робота, II — задовільна робота, I — погана робота.

З метою визначення бізнес-процесів, які потребують реінжинірингу, нами побудовано матрицю ранжування бізнес-процесів (РБП) (рис. 1). У матриці бізнес-процеси (БП) розділені на три зони: зона 1 — найгірша реаліза-

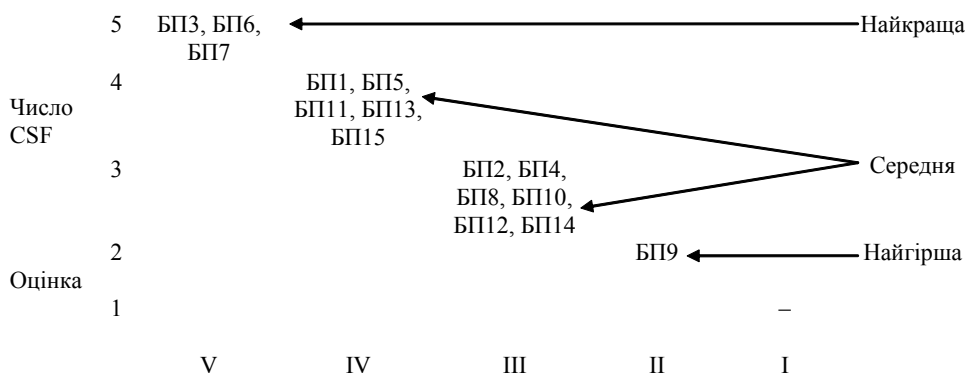

Рис. 1. Матриця ранжування бізнес-процесів Агрофірми "Ліга" відповідно до методики CSF

Джерело: побудовано автором на основі проведеного дослідження.

ція БП, 2 зона — середня, зона 3 — найкраща. У зоні І—ІІ (зона 1) знаходиться БП9 — цільовий маркетинг, який необхідно "лікувати" за допомогою. Це стратегічно важливий процес, оскільки, на даний час, його робота є незадовільною.

Процеси БП1, БП2, БП4, БП5, БП8, БП10, БП11, БП12, БП13, БП14, БП15, що входять до колонок ІІІ — ІV (зона 2), дають менше можливостей вплинути на роботу агропідприємства.

За умови звільнення після процесу реінжинірингу зони 1, відбудеться поліпшення процесів в цій зоні, що значно допоможе досягненню поставленої мети. У колонці V (зона 3) знаходяться процеси БП3, БП6, БП7, які незначно впливають на роботу підприємства, тому що вже наразі добре працюють. За цими процесами достатньо лише спостерігати, для того щоб вони так й надалі продовжували працювати.

Отже, реінжиніринг бізнес-процесів — це перебудова (перепроєктування) ділових процесів для досягнення підвищення ефективності діяльності підприємства.

За допомогою використання процесів реінжинірингу Агрофірма "Ліга" (Уманський район, с. Антонівка) має можливість:

- відмовитися від застарілих правил і норм ведення бізнесу, що дає змогу подолати негативний вплив усталеної практики провадження господарської діяльності;

- адекватно реагувати на ситуацію, яка склалася у зв'язку із структурними і процедурними змінами підприємства, радикально їх змінювати, провадити інноваційну діяльність;

- покращувати економічні, фінансові та інші показники своєї діяльності.

Упровадження реінжинірингу бізнес-процесів на Агрофірмі "Ліга" (Уманський район, с. Антонівка) дало змогу домогтися підвищення ефективності діяльності за рахунок зростання продажів, збільшення прибутку (табл. 2).

Таким чином, перепроєктування організаційної структури управління Агрофірми "Ліга" (Черкаська область, Уманський район, с. Антонівка) та аналіз бізнес-процесів в рамках реінжинірингу дав змогу підприємству вийти на новий рівень ефективності діяльності в ринковому середовищі за рахунок нової схеми організаційної структури під-

Таблиця 2. Розрахунок показників ефективності роботи Агрофірми "Ліга" на основі використання процесу реінжинірингу

Показник	Період, рік			
	фактичні дані	очікувані дані	прогнозовані дані	
	2017	2018	2019	2020
I. Вихідні дані				
Дохід від реалізованої продукції, тис. грн	87288,0	118144,2	155147,1	1561171,2
Собівартість, тис. грн	72401,4	88852,4	118673,6	118457,5
Чисельність, ос.	412,0	412,0	412,0	412,0
II. Розрахункові показники				
Прибуток, тис. грн	62870,9	10487,6	13374,6	14056,1
Продуктивність праці, тис. грн/ос.	402,7	469,4	501,3	550,8
Рентабельність продажів, %	6,7	9,1	10,3	10,5

Джерело: розраховано автором на основі проведеного дослідження.

приємства на основі реінжинірингу шляхом створення самостійних стратегічних господарських підрозділів (ССГП) та "осередку прибутку".

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Надзвичайна мінливість ринкового середовища активізує деструктивний вплив як екзогенних, так і ендегенних чинників, що суттєво ускладнює умови ведення бізнесу в Україні, а нездатність вітчизняних аграрних підприємств своєчасно діагностувати вплив вищезазначених негативних чинників на їх діяльність обумовлюють зростання потреби в ефективному управлінні.

Зважаючи на проведене дослідження слід сказати, що використання принципів реінжинірингу в управлінні підприємством дає змогу: визначити значущість, роль і місце підприємницької структури в системі управління підприємством; допомагає встановити набір взаємопов'язаних функцій, повноважень і сферу відповідальності підрозділів/відділів та окремих працівників, що унеможливорює дублювання функцій; націлює безпосередньо на виконання спільних завдань функціонування підприємства; забезпечує ефективність реалізації бізнес-процесів.

Аналіз результатів дослідження показує, що зміни в структурі управління аграрних підприємств, зокрема, створення відділу продажів і контроль за бізнес-процесами дадуть змогу мобілізувати трудові ресурси, що позитивно вплине на отримання кінцевого результату. У перспективі узаконене дасть можливість досягти стабільних результатів: підвищення продуктивності праці і збільшення рентабельності продажів при прогнозованих умовах роботи агропідприємства.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зважаючи на результати проведеного до слідження, вважаємо за потрібне подальші наукові розвідки спрямовувати в руслі вивчення інноваційних ефективних форм реалізації управлінської політики у системі розвитку підприємств аграрної галузі, задля покращення економічного становища України.

Література:

1. Бродский Б.Е., Жарковская Е.П. Антикризисное управление: учебное пособие. К.: Омега-Л, 2013. 356 с.
2. Волосовин А.Е., Ткаченко І.С. Концепція створення систем інтегральної діагностики кризового стану та загрози банкрутства. Вісник Тернопільської академії народного господарства. 2012. № 9—10. С. 63—72.
3. Гончарова М.Л. Основні завдання антикризового управління підприємством. Економіка: проблеми теорії та практики. Дніпропетровськ: ДНГА, 2012. № 140. С. 28—32.
4. Кислухина И. Проблемы формирования концептуальных и методических основ антикризисного управления. Проблемы теории и практики управления. 2014. № 5. С. 36—40.
5. Крутик А.Б. Антикризисный менеджмент: превентивные методы управления. К.: Ніка-Центр, 2015. 365 с.
6. Никитин П.В. Важность реинжиниринга бизнес-процессов на современном предприятии. Символ науки. 2015. № 11-1. С. 141—142.
7. Ефремова Л.И., Курганов А.Н. Методологические подходы к совершенствованию бизнес-процессов предприятия. Системное управление. 2016. № 2 (31). С. 3—5.
8. Asikhia U.O., Awolusi D.O. Assessment of critical success factors of business process re-engineering in the Nigerian oil and gas industry. South African Journal of Business Management. 2015, No. 2. С. 1—14.
9. Oprean V.B. Business (re) Engineering: management of the risk induced constraints. Proc. 2nd World Conference on Business, Economics and Management (BEM). 15—16 June 2014. Amsterdam: Elsevier, 2014. Elsevier, 2014. V. 109. P. 815—826.
10. Adeyemi S., Aremu M.A. Impact assessment of business process reengineering on organizational performance. European Journal of Social Sciences. 2008. V. 7. № 1. P. 115—125.
11. Dahalin Z., Yusof S.F. Business Process Re-engineering of E-catalogue distribution process.

Proc. 16th International-Business-Information-Management-Association Conference. 29—30 June 2011. Amsterdam: Elsevier, 2011. V. 1—4. P. 1800—1807.

References:

1. Brodsky, B.E. and Zharkovskiy, E.P. (2013), Antikpizicnoe uppavlenie [Anti-crisis management], Omega-L, Kyiv, Ukraine.
2. Volosovin, A.E. and Tkachenko, I.C. (2012), "The concept of the integration of integrated diagnostics of the crisis country and the threat of bankruptcy", Visnik Ternopilckoyi akademiyi narodnogo gospodarstva, vol. 9—10, pp. 63—72.
3. Goncharova, M.L. (2012), "The main tasks of anti-crisis management of the enterprise", Ekonomika: problemi teorii ta praktiki, vol. 140, pp. 28—32.
4. Kislukhina, I. (2014), "Problems of the formation of conceptual and methodological fundamentals of anti-crisis management", Problemy teorii i praktiki upravleniya, vol.5, pp. 36—40.
5. Krutik, A.B. (2015), Antikpizicn`j menedzhment: ppeventivny`e metody` uppavleniya [Anti-crisis management: preventive management methods], Nika-Tsentp, Kyiv, Ukraine.
6. Nikitin, P.V. (2015), "The importance of reengineering business processes in a modern enterprise", Simvol nauki, vol. 11-1, pp. 141—142.
7. Efremova, L.I. and Kurganov, A.N. (2016), "Methodological approaches to improving the business processes of the enterprise", Sistemnoe upravlennie, vol. 2 (31), pp. 3—5.
8. Asikhia, U.O. and Awolusi, D.O. (2015), "Assessment of critical success factors of business process re-engineering in the Nigerian oil and gas industry", South African Journal of Business Management, vol. 2, pp. 1—14.
9. Oprean, V.B. (2014), "Business (re)-Engineering: management of the risk induced constraints", Proc. 2nd World Conference on Business, Economics and Management (BEM), Elsevier, Amsterdam, vol.109, pp. 815—826.
10. Adeyemi, S. and Aremu, M.A. (2008), "Impact assessment of business process reengineering on organizational performance", European Journal of Social Sciences, vol. 7, no. 1, pp. 115—125.
11. Dahalin, Z. and Yusof, S.F. (2011), "Business Process Re-engineering of E-catalogue distribution process". Proc. 16th International-Business-Information-Management-Association Conference, Elsevier, Amsterdam, vol. 1—4, pp. 1800—1807.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2019 р.

УДК 338.43: 635 (477.72)

Л. М. Галат,
к. е. н., доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад
"Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон, Україна
ORCID ID: 0000 0003 0075 9730

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.9

ФАКТОРИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОВОЧІВНИЦТВА У ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

L. Galat,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Finance,
State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson, Ukraine

FACTORS AND TENDENSHIS OF DEVELOPMENT OF VEGETABLE PRODUCTION IN KHERSON REGION

У статті здійснено комплексну економічну оцінку сучасного стану розвитку галузі овочівництва у Херсонській області, виявлено особливості її функціонування та основні фактори зростання продуктивності.

Установлено, що серед регіонів України частка Херсонської області у виробництві овочів найбільша. За останні роки майже при незмінних площах, виробництво овочів як в Україні, так і у Херсонській області зростало. Проте темпи зростання обсягів виробництва у Херсонській області в двічі швидші.

Проведено аналіз факторів, які позитивно впливають на розвиток овочівництва у Херсонській області. Серед них сприятливі погоднокліматичні умови, розгалужена мережа каналів зрошення, запровадження сучасних технологій виробництва овочів на підставі застосування, високопродуктивних сортів і гібридів, ефективних хімічних засобів захисту рослин, сучасних ресурсозберігаючих систем зрошення, розвинена переробна галузь, інфраструктура зберігання, ефективна логістика, оптові ринки та ін.

Розглянуто структуру виробництва за категоріями господарств, за основними видами овочів, картоплі та баштанних культур. Проведено порівняння обсягів виробництва, урожайності основних культур в Україні та Херсонській області. Визначено, що товаровиробники Херсонської області отримували більш високі врожаї овочевих культур, ніж середні по Україні: урожайність огірків вища майже у два рази, помідорів та моркви — у 1,5 рази, цибулі — у 1,2 рази. Спостерігається тенденція зростання обсягів виробництва овочевих культур не традиційних для південного регіону: валове виробництво огірків та капусти зросло майже у 4 рази, моркви у 6 разів.

Встановлено локальну концентрацію виробництва овочів, де у чотирьох районах області виробляється понад 80% валового збору овочів.

Визначено шляхи подальшого розвитку галузі овочівництва на Херсонщині, яке має здійснюватися шляхом формування доданої вартості на вирощені овочі через переробку, доробку, пакування, просування на більш дорогі ринки Європи та інших частин світу.

Обґрунтовано механізми удосконалення партнерських відносин між виробниками овочів усіх категорій з оптовими посередниками, торговельними мережами та підприємствами зберігання та переробки.

The article provides a comprehensive economic assessment of the current state of development of the vegetable industry in the Kherson region, reveals the peculiarities of its functioning and the main factors of productivity growth.

It is established that among the regions of Ukraine the share of Kherson region in vegetable production is the largest. In recent years, in almost unchanged areas, vegetable production in both Ukraine and the Kherson region has increased. However, the growth rate of production in Kherson region is twice as fast.

The factors that positively influence the development of vegetable production in the Kherson region are analyzed. Among them are favorable weather and climatic conditions, an extensive network of irrigation channels, introduction of modern technologies of vegetable production on the basis of application, high-yielding varieties and hybrids, effective chemical means of plant protection, modern resource-saving irrigation systems, advanced processing industry, storage infrastructure, efficient logistics etc.

The structure of production by categories of farms, by main types of vegetables, potatoes and melons is considered. The production volumes, yields of the main crops in Ukraine and Kherson region are compared. It is determined that the producers of Kherson region received higher yields of vegetable crops than the average in Ukraine: the yield of cucumbers is higher almost twice, tomatoes and carrots — 1,5 times, onions — 1,2 times. There is a tendency of growth of production

of vegetables not traditional for the southern region: gross production of cucumbers and cabbage has increased almost 4 times, carrots 6 times.

Local concentration of vegetable production is established, where in four regions of the region more than 80% of the gross harvest of vegetables is produced.

The ways of further development of the vegetable industry in Kherson region are determined, which should be implemented through the formation of added value for grown vegetables through processing, processing, packaging, promotion to more expensive markets in Europe and other parts of the world.

The mechanisms of improvement of partnerships between vegetable producers of all categories with wholesale intermediaries, trade networks and storage and processing enterprises are substantiated.

Ключові слова: овочівництво, господарства населення, сільськогосподарські підприємства, виробництво овочів, урожайність овочів, економічна ефективність, інфраструктура овочевого сектору, зберігання овочів.

Key words: vegetable-growing, economies of population, production of vegetables, yields of vegetables, economic efficiency, infrastructure of vegetable sector, storage of vegetables.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У структурі споживання людини за даними науковців свіжі овочі та фрукти повинні складати не менше 30%. У поточний період розвитку вітчизняної економіки рівень споживання українським населенням цих продуктів харчування не перевищує 75% від потреби. Попит на українському ринку овочів частково задовольняється імпортованою продукцією. Водночас Україна має суттєвий природний, людський та виробничий потенціал для виробництва овочевих культур та задоволення потреб власного населення цінними, корисними продуктами харчування повністю.

Серед регіонів України Херсонська область за обсягами виробництва овочевих культур посідає провідні місця. Крім того, привабливість галузі для товаровиробників регіону з роками зростала. Як результат, в останнім часом обсяги виробництва овочевих культур з року в рік збільшувалися, після 2000 року вони перевищили показники 1990 року. Водночас невідповідна потребам споживачів структура і розміщення виробництва овочів, його економічна ефективність, зберігання, підготовка до реалізації, ціноутворення на овочеву продукцію, перевантаженість логістичних ланцюгів, — це проблеми які залишаються не вирішеними у цій галузі як в Україні, так і у Херсонській області.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню різних аспектів розвитку галузі овочівництва, її ефективності, проблемам становлення в ринкових умовах господарювання, тенденціям на ринку овочевої продукції в Україні приділяли увагу низка науковців та аграріїв-практиків. Так, науковці Хареба О.В.,

Хареба В.В. Рибак Я.Я. розглянули проблеми галузі овочівництва та особливості, місце і роль на ринку і в галузі овочівництва малопоширених овочевих культур, оцінили тенденції та проблеми у їх виробництві, практики та культуру споживання в Україні [1].

Науковцями Інституту овочівництва та баштанництва Національної академії аграрних наук України Корнієнко С.І., Рудь В.П. досліджувалися історичні аспекти, сучасний стан і перспективи розвитку галузі овочівництва в Україні [2].

Севідова І.О., Лещенко А.О. досліджували стан розвитку овочівництва в Україні, оцінивши місце України у світовому виробництві овочів та світовий досвід виробництва окремих видів овочів за аналогічних умов [3]. Проблемам маркетингу, сертифікації, розвитку інфраструктури та іншим аспектам та проблемам розвитку галузі овочівництва приділено увагу в працях Писаренка В.В. [4].

Особливості формування пропозиції, ціни та динаміку поточної кон'юнктури вітчизняного ринку овочевої продукції досліджують протягом останніх років Кучеренко Т., Пасічник В. Розкрито основні тенденції в насиченні українського ринку широким асортиментом овочевої продукції, фактори, що впливають на їх ціни, регіональні відмінності в їх формуванні та змінах [5].

Професором З. Сичем акцентовано увагу не тільки на інноваціях та нових технологіях в галузі овочівництва, перевагах кооперації овочівників, а і на популяризації овочевої галузі розширенню її потенціалу у зеленому сільському туризмі, фестивальному русі та національній кулінарії [6].

Але дослідження стану галузі овочівництва

Таблиця 1. Питома вага Херсонської області у виробництві овочів в Україні

Роки	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Виробництво овочів в Україні, тис. т	5821,3	7295,0	8122,4	9637,5	9214,0	9414,5	9286,3	9440,2
Виробництво овочів у Херсонській області, тис. т	421,5	526,1	841,5	1282,3	1251,5	1278,2	1268,9	1317,0
Питома вага Херсонської області у виробництві овочів, %	7,24	7,21	10,36	13,31	13,58	13,58	13,66	13,95

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

ва в Україні та концентрації уваги на різних аспектах виробництва, зберігання, реалізації, ринку овочів на рівні національної економіки та розгляду окремих вузькоспеціалізованих проблем недостатньо. Саме тому в цій статті ми поставили перед собою мету розглянути зазначені проблеми та проаналізувати тенденції і фактори розвитку галузі овочівництва у Херсонській області, де сконцентровано виробництво найбільших обсягів овочів в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Грунтово-кліматичні умови Херсонської області разом зі значною мережею зрошувальних каналів у більшості районів області достатньо сприятливі для вирощування багатьох видів сільськогосподарських культур, передусім — овочів та баштанних. У структурі посівних площ, Херсонській області овочеві культури відкритого ґрунту разом з баштанними в останні роки складали близько 8% (у структурі посівних площ України овочеві культури займають близько 2%). Все ж посівні площі овочів за останні 28 років зростали з 22,6 тис. га у 1990 році до приблизно 40—42 тис. га у 2017—2018 рр. Практично в останні п'ять років посівні площі

під овочами стабілізувалися на вказаному рівні, а обсяги виробництва овочів суттєво зросли (табл. 1) [7].

У таблиці 1 наведено данні про обсяги виробництва овочів в Україні та Херсонській області за роками. З наведених даних відмічаємо, що виробництво овочів як в Україні, так і у Херсонській області зростало за останні два десятиліття. Проте, темпи зростання, обсягів виробництва (відповідно в 1,6 та 3,1 рази) у Херсонській області в двічі швидші. Понад половину усіх овочів в Україні виробляються у шести областях. Проте серед регіонів України частка Херсонської області у виробництві овочів найбільша і складає у 2018 році 13,95%. За останні 20 років цей показник також зріс вдвічі.

Серед інших регіонів — найбільших виробників овочів в Україні у 2018 р. відмічаємо Дніпропетровську область — 749,0 тис. т (7,9%), Київську — 604,2 тис. т. (6,4%), Харківську — 694,4 тис. т. (7,4%), Полтавській — 524,5 тис. т, Миколаївська — 515,6 тис. т. (5,5%) та Львівська області — 512,8 тис. т. (5,4%) (рис. 1).

Причому, якщо порівняно з 1990 роком виробництво овочів в Україні зросло на 30%, то у зазначених областях: у Дніпропетровській на 64%, у Київській — 30%, Харківській — 141%,

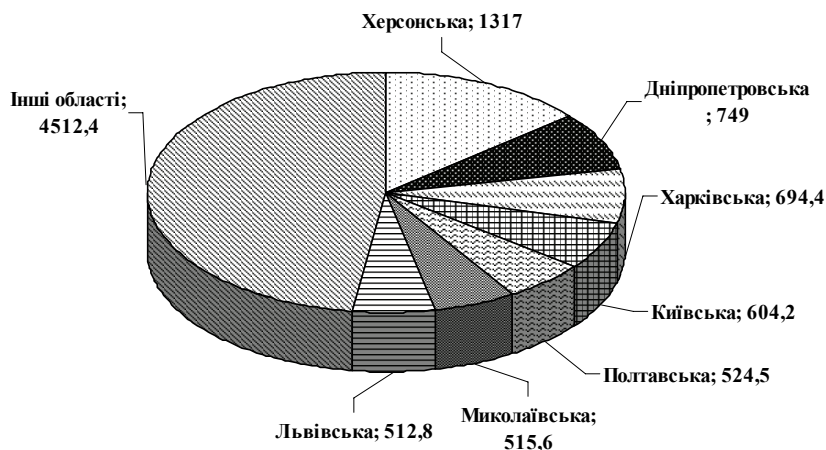

Рис. 1. Структура виробництва овочів за регіонами України

Таблиця 2. Площі, обсяги виробництва та урожайність овочевих культур і картоплі у Херсонській області

Показники	Роки								2018 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	
Площі овочів, з якої зібрано врожай, тис. га	36,0	37,9	43,4	44,4	41,5	40,8	41,6	41,7	116%
Виробництво овочів, тис. т	421,5	526,1	841,5	1282,3	1251,5	1278,2	1268,9	1317,0	312%
Урожайність овочевих культур, ц/га	117	139	194	289	301	313	304	316	271%
Площі картоплі, з якої зібрано врожай, тис. га	22,8	21,6	24,1	24,8	23,6	23,7	24,6	25,0	110%
Виробництво картоплі, тис. т	295,2	206,8	249,6	278,7	287,2	279,6	271,0	296,4	100%
Урожайність картоплі, ц/га	129	96	104	112	121	118	110	119	92%

Джерело: розраховано автором за даними Статистичного щорічника Херсонської області за 2018 р. [8].

Полтавській — 84%, Миколаївській — 80% та Львівська області — 82%. За цей же період зростання виробництва овочів у Херсонській області відбулося на — 211% [7].

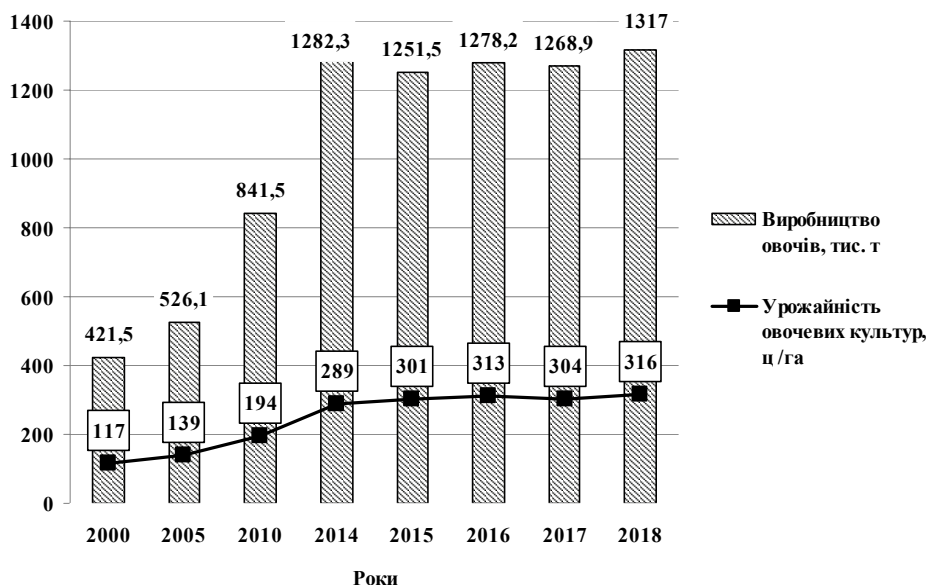
Слід відмітити, що переважна більшість зазначених регіонів це області з містами мільйонниками чи великими міськими-агломераціями, де мешкає багато людей, які потребують значних обсягів продуктів харчування, у тому числі овочевої продукції. Виробництво овочів навколо великих міст обумовлено оптимізацією логістичних витрат, доступністю, постійним попитом.

Розміщення та розвиток овочевого підкомплексу у Херсонській області відбувається завдяки іншим чинникам. Потенціал галузі овочівництва в регіоні сформувався під дією низки природно-кліматичних, соціально-економічних, інфраструктурних чинників. У середньому в області без морозний період продовжується 200 днів, а вегетаційний — 230 днів, сонячних днів 230—240, що створює переваги для ви-

рощування культур з тривалим вегетаційним періодом, або 2—3 культур протягом року. Поряд з чорноземами особливо в районах, де зосереджено виробництва овочів переважають ґрунти, які легко обробляються. Практично усі овочеві культури вирощуються з застосуванням різних типів зрошення.

Перехід від городництва до овочівництва на Херсонщині відбувався у повоєнні роки і набув значного розвитку з будівництвом у 60-ті роки зрошувальних систем, які створили умови для вирощування овочів на значних площах. Нині у Херсонській області з 1780,0 га рілі 427 тис. га (24%) є зрошуваними [8, с. 219]. Проте зрошувальних земель значно більше, тому що краплинне зрошення, яке використовують домогосподарства взагалі не обліковується органами статистики.

Досить стабільним періодом для розвитку овочевої галузі були 70—90-і роки, коли майже у кожному районі, навіть в окремих

Рис. 2. Валове виробництво та урожайність овочів у Херсонській області за роками

Таблиця 3. Динаміка виробництва основних видів продукції овочівництва у Херсонській області

Показники	Роки							
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Огірки та корнішони								
Зібрана площа, тис. га	2,4	2,5	2,7	3,2	3,3	3,1	3,2	2,8
% до площі по Україні	3,8	4,7	5,2	6,2	6,5	6,2	6,3	5,7
Валовий збір, тис. т	24,6	26,0	47,0	81,3	92,0	100,8	108,0	100,0
% до обсягу по Україні	3,5	3,8	5,5	8,6	9,6	10,6	12,0	10,2
Урожайність по Україні, ц/га	113,1	128,0	166,3	181,5	189,3	189,3	176,9	197,5
Урожайність по Херсонській області, ц/га	101,5	104,0	171,9	250,9	283,4	329,7	332,8	358,3
Помідори								
Зібрана площа, тис. га	16,3	19,3	16,2	14,2	13,7	13,8	14,0	14,6
% до площі по Україні	15,2	20,6	19,4	17,9	18,2	18,6	18,8	20,0
Валовий збір, тис. т	233,6	307,1	404,3	574,9	642,8	658,0	634,0	703,7
% до обсягу по Україні	20,7	20,9	22,2	26,8	28,3	29,5	28,0	30,28
Урожайність по Україні, ц/га	105,3	156,9	218,2	270,8	301,5	299,3	303,4	316,5
Урожайність по Херсонській області, ц/га	143,4	158,8	249,9	404,5	468,6	457,7	453,1	480,5
Капуста								
Зібрана площа, тис. га	4,0	3,9	5,1	4,9	5,0	4,9	5,3	4,6
% до площі по Україні	4,6	5,4	7,0	6,9	7,1	7,1	7,8	7,2
Валовий збір, тис. т	33,2	50,5	92,0	133,4	116,4	125,2	135,0	116,5
% до обсягу по Україні	3,0	3,4	6,0	7,1	6,9	7,4	7,8	7,0
Урожайність по Україні, ц/га	127,6	206,2	208,3	263,5	238,9	245,0	254,6	261,4
Урожайність по Херсонській області, ц/га	84,1	129,6	179,1	270,4	232,3	253,4	254,8	253,0
Морква								
Зібрана площа, тис. га	1,2	1,3	2,2	3,2	2,6	2,4	2,5	2,6
% до площі по Україні	2,9	3,3	5,0	7,3	6,1	5,6	5,9	6,0
Валовий збір, тис. т	13,5	11,4	35,2	77,3	65,9	65,5	66,7	75,8
% до обсягу по Україні	2,7	1,8	4,9	8,7	8,0	7,5	7,9	9,0
Урожайність по Україні, ц/га	121,0	162,5	161,9	203,3	192,4	202,8	195,4	197,2
Урожайність по Херсонській області, ц/га	114,5	84,4	163,1	242,5	252,5	269,4	264,5	290,4
Цибуля ріпчаста								
Зібрана площа, тис. га	3,3	3,2	6,6	7,0	5,9	5,5	5,2	4,6
% до площі по Україні	5,1	5,6	11,1	11,9	10,6	10,0	9,5	8,8
Валовий збір, тис. т	31,9	37,6	140,6	192,5	128,8	133,0	121,8	94,7
% до обсягу по Україні	5,7	5,0	15,5	17,4	13,5	13,1	12,5	10,7
Урожайність по Україні, ц/га	87,3	131,1	152,4	188,5	171,3	184,1	177,8	167,8
Урожайність по Херсонській області, ц/га	96,9	117,7	213,1	275,2	219,9	238,1	236,2	204,3
Баштанні продовольчі								
Зібрана площа, тис. га	24,9	24,3	30,0	25,8	26,4	24,3	24,2	22,7
% до площі по Україні	29,7	48,9	36,6	33,4	35,9	34,6	34,8	35,25
Валовий збір, тис. т	116,7	147,4	382,5	266,2	222,9	225,9	151,6	163,1
% до обсягу по Україні	31,3	47,5	50,9	38,8	38,6	38,7	34,9	32,65
Урожайність по Україні, ц/га	44,4	62,4	91,7	88,7	78,6	83,1	62,5	77,3
Урожайність по Херсонській області, ц/га	46,8	60,7	127,5	103,2	84,4	92,9	62,6	71,8

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7] та Статистичного щорічника Херсонської області за 2018 р. [8].

сільськогосподарських підприємствах функціонували переробні заводи чи цехи, які переробляли плоди та овочі на консервну продукцію та соки. Надійність збуту на переробку, на зберігання у сховища споживчої кооперації та на ринки свіжої городини, що діяли на сезонній основі давала змогу підтримувати виробництво овочів у значних обсягах у переважній частині районів області.

Значний поштовх у розвитку овочівництва дала наявна переробна галузь. В актуальний період колишні переробні підприємства частково збережені, або створені нові чи модернізовані. У Херсонській області налічується 11 переробних підприємств по консервуванню

овочів, виробництву соків, кетчупів, соусів, концентратів загальною потужністю 243,85 тис. тонн на рік. Найпотужнішими переробними підприємствами області є ФГ "Інтегровані агросистеми" Голопристанського району, потужність якого складає 200 т/добу, ПрАТ "Чумаки" м. Каховка, потужністю 120 т/добу, Херсонське Споживче Товариство м. Херсон, потужністю 80 т/добу, ТОВ "Флодоовочевий комбінат Херсон" м. Херсон, потужністю 60 т/добу, ПМКФ "Пані Крістіна" м. Херсон, потужністю 55 т/добу. Крім того, у Каховському районі у 2016 р. створено перше на півдні України підприємство ТОВ "Роздольне" — з швидкої заморозки плодів, овочів та ягід.

Таблиця 4. Динаміка виробництва овочевих культур та картоплі у Херсонській області за категоріями господарств

Роки	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Виробництво овочів, тис. т	421,5	526,1	841,5	1282,3	1251,5	1278,2	1268,9	1317,0
В т.ч. сільськогосподарські підприємства	163,2	172,7	271,0	459,9	503,3	520,1	501,6	561,1
В т.ч. господарства населення	258,3	353,4	570,5	822,4	748,2	758,1	767,3	755,9
Частка до загального обсягу, %	61,3	69,1	67,8	64,1	67,1	59,3	60,5	57,4
Виробництво картоплі, тис. т	295,2	206,8	249,6	278,7	287,2	279,6	271,0	296,4
В т.ч. сільськогосподарські підприємства	2,3	4,4	16,5	21,6	22,2	24,2	26,8	22,9
В т.ч. господарства населення	292,9	202,4	233,1	257,1	265,0	255,4	244,2	273,5
Частка до загального обсягу, %	99,2	97,9	93,4	92,3	92,3	91,3	90,1	92,3

На Херсонщині розвивається інфраструктура для зберігання овочів. Найбільшим оператором у цьому сегменті виступає ТОВ "Green team", яке має потужності для спеціалізованого зберігання овочів на 50 тис. т у Каховському районі. Крім зберігання, здійснює доробку та експорт різних видів овочів.

Розвиток овочівництва у домогосподарствах сіл овочевої зони та нагальна їх потреба в реалізації своєї продукції сприяла появі на узбіччі інтенсивної траси на Крим спочатку стихійного, а пізніше оптового ринку, де гуртувалися закупівельними з різних регіонів як України, так і інших країн. У подальшому ринок у селі Великі Копані перетворився в один з найбільших оптових ринків України. В межах овочевої зони діють і інші — менші за розмірами ринки, але лише на сезонній основі.

Позитивно вплинуло на розвиток овочівництва у Херсонській області, особливо на домогосподарства та фермерів діяльність низки проектів, які реалізовувалися в області. Зокрема 5-й рік у Південних областях діє Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва (UHBDP), який фінансується Урядом Канади. Шляхом його зусиль проводяться навчання переважно дрібних товаровиробників, обмін досвідом, семінари, конференції, стажування та організується інша підтримка.

Певний вплив на розвиток овочівництва і баштанництва в регіоні здійснюють науковці Інституту зрошувального землеробства НААН України та Інституту овочівництва і баштанництва.

Статистичні дані по виробництву овочів у Херсонській області вказують на те, що за досліджуваний період найбільші площі, на яких вирощувалися овочі було досягнуто у 2014 році (44,4 тис. га). У 2015 році площі під овочами скоротилися на 7% до 41,5 тис. га і у подальші роки вони стабілізувалися [8]. Головною причиною такого скорочення стала втрата ринків анексованого Криму, для яких товаровиробники

овочів Херсонщини були основними постачальниками. Водночас обсяги виробництва скоротилися не значно, лише на 2,5%, та у подальші роки зростали (рис. 2).

Урожайність овочевих культур зростала протягом досліджуваного періоду: зростання становило — в 2,7 рази.

Тенденція переважного зростання врожайності за роками обумовлена покращенням матеріально-технічного забезпечення виробництва овочів, застосуванням насіння продуктивних гібридів, та участь в останні роки багатьох товаровиробників у проектах, та кредитних спілках що забезпечують навчання товаровиробників, технологічний супровід, підбір та отримання необхідних засобів захисту рослин, кредитування тощо.

Питома вага Херсонської області у виробництві картоплі незначна, за цей період складала лише 1,3—1,5%. Проте картопля займає чинне місце у структурі виробництва овочів на Херсонщині, практично як "нішова" культура. Традиційно картопля на Херсонщині масово не вирощувалася, її завозили з північних областей України. Однак природно-кліматичні умови Херсонської області разом з застосуванням сучасних технологій, матеріалів виробництва та краплинного зрошення дають можливість виробляти картоплю надранню та картоплю у другому чи третьому обороті, яку реалізують восени як молоду. З таблиці 2 спостерігаємо, що значної динаміки по площам картоплі, з якої зібрано врожай не спостерігається, обсяги виробництва та урожайність відносно стабільні. Втім, виробництво і реалізація молодої картоплі для фермерів та домогосподарств є високомаржинальним, тому що дає можливість отримувати додатковий дохід через більш ефективне використання землі, економію на засобах захисту рослин та за рахунок більш високих цін на молоду картоплю.

Дослідження площ, обсягів виробництва та урожайності основних овочевих культур

Таблиця 5. Виробництво картоплі підприємствами по районах Херсонської області, тис. ц

Роки	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Херсонська область	22,8	43,7	164,4	215,9	221,9	242,3	267,7	228,8
Голопристанський район	13,7	30,1	105,3	124,3	92,6	133,3	128,0	109,4
Каховський район	0,3	7,0	40,8	49,6	62,9	85,8	83,3	100,1
Олешківський район	0,9	0,2	11,0	21,9	13,3	37,9	20,8	34,1

(табл. 3) показує, що товаровиробниками Херсонської області виробляється понад 30% томатів, 30% баштанних культур, понад 10% огірків, 10% цибулі, 9% — моркви та 7% капусти від валового виробництва цих культур в Україні.

Застосування інтенсивних технологій, ефективних способів поливу дає можливість товаровиробникам Херсонської області отримувати більш високі врожаї овочевих культур, ніж середні показники по Україні. Так, урожайність огірків вища майже у два рази, помідорів та моркви — у 1,5 рази, цибулі — у 1,2 рази. Урожайність баштанних культур та капусти на рівні загальноукраїнських показників. Спостерігається тенденція зростання обсягів виробництва за досліджуваний період овочевих культур не традиційних для південного регіону. Так, валове виробництво огірків та капусти зросло майже у 4 рази, моркви у 6 разів. На нашу думку, зазначені тенденції обумовлено застосуванням у виробництві продуктивного насіння, інноваційних комбінованих технологій та зрошення.

Більш стрімкими темпами зростало виробництво овочів у сільськогосподарських підприємствах (3,4 рази) порівняно з господарствами населення (2,9 рази) та виробництвом овочів по усім типам господарств (3,1 рази). Зокрема якщо у сільськогосподарських підприємствах виробництво овочів до 2000 року скорочувалося, проте у подальші роки зростало, то у господарствах населення виробництво зросло майже у 10 разів, з 72,4 тис. т. у 1990 році

до 755,9 тис. т у 2018 році. В останні роки обсяги виробництва овочів по господарствам населення стабілізувалися, а по сільськогосподарським підприємствам зберігається тренд на зростання виробництва. Зростання виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах області обумовлено низкою факторів:

— сільськогосподарські підприємства накопичивши капітальні ресурси стали більш ефективними за рахунок використання спеціалізованої техніки для догляду за овочевими культурами, продуктивного насіння та гібридів, сучасних технологій виробництва;

— окремі товаровиробники уже збудували спеціалізовані сховища для зберігання та первинної доробки овочів та мають переваги за рахунок реалізації овочів в періоди більш високих цін;

— аграрні товаровиробники налагодили партнерські відносини з торговельними мережами, оптовими посередниками та переробними підприємствами овочевої продукції;

— сільськогосподарські підприємства-овочівники мають досвід, певні масштаби виробництва, а отже, і перспективи в удосконаленні своєї збутової практики для просування вирощеної продукції на зовнішні ринки;

Попри те, що обсяги виробництва картоплі за роками є відносно стабільними та питома вага господарств населення у виробництві ще перевищує 90%, все ж спостерігається суттєве зростання (майже у 10 разів) виробництва картоплі сільськогосподарськими підприємствами.

Таблиця 6. Виробництво культур овочевих підприємствами по районах і містах Херсонської області, тис. ц

Роки	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Херсонська область	1632,4	1726,9	2710,0	4598,6	5033,2	5201,2	5016,1	5610,9
по районах і містах								
Бериславський	74,8	59,9	17,5	27,2	82,5	117,4	107,3	175,0
Білозерський	426,7	389,7	107,2	213,3	113,1	344,7	486,4	549,7
Великопетирський	8,6	2,5	2,8	0,8	19,2	5,9	-	14,1
Генічеський	144,4	137,5	132,9	124,3	122,9	144,2	131,0	149,9
Голопристанський	132,3	139,0	627,9	1436,8	1745,3	1726,8	1454,8	1867,7
Каланчацький	58,8	19,5	11,8	295,4	657,7	638,0	746,4	1030,8
Каховський	210,3	435,1	1004,9	1763,0	1681,3	1563,7	1196,8	1049,9
Новотроїцький	88,4	28,0	54,8	116,7	144,4	129,4	103,7	89,3
Олешківський	62,4	19,8	335,6	188,8	175,5	208,7	265,0	165,5
Скадовський	183,0	129,5	67,6	128,5	112,2	90,2	96,1	249,2
Чаплинський	72,9	112,1	66,2	86,5	108,5	187,0	351,8	137,9
м. Нова Каховка	38,7	75,3	105,3	132,5	26,3	1,8	-	101,3

У Херсонській області сформувалися кілька промислових зон вирощування овочевих, баштанних культур та картоплі. Вони знаходяться переважно у південній частині області, вздовж лівого берега Дніпра та зрошувальних каналів Каховської, Північнокримської та Краснознам'янської зрошувальних систем. В цих районах розташовані і переробні підприємства. Так, картоплю вирощують лише у трьох районах: Голопристанському, Каховському та Олешківському (табл. 5).

Започатковано виробництво картоплі з використанням інтенсивних та інноваційних технологій у Голопристанському районі та у подальшому було впроваджено господарствами суміжних районів області. За досліджуваній період спостерігається нарощування обсягів виробництва картоплі у цих районах.

Сільськогосподарські підприємства 9 північних та східних районів області овочеві культури не вирощують. Виробництво овочів зосереджено у 12 районах. Статистичні данні (табл. 6) свідчать про те, що виробництво продукції овочівництва сільськогосподарськими підприємствами зросло майже втричі за період. Основна маса підприємств-виробників обробляє землі для овочів у Голопристанському, Каховському та Каланчацькому районах, баштанні вирощують і в решті районів. Валове виробництво овочів нарощується, в основному за рахунок наявності переробних підприємств у цих районах, що забезпечує їй гарантований збут.

Подальший ефективний розвиток галузі овочівництва на Херсонщині має здійснюватися шляхом формування доданої вартості на вирощені овочі через переробку, доробку, пакування, просування на більш дорогі ринки Європи та інших частин світу. Поштовх розвитку овочівництва на Півдні України по суті надали іноземні інвестори. Так, спеціаліст Міжнародної Фінансової Корпорації (IFC) зі створення ланцюжків доданої вартості у плодоовочевому бізнесі Сергій Потапов, стверджує, що великі транснаціональні компанії придбали вітчизняних лідерів переробки свіжих овочів і фруктів та інтегрували в свої ланцюжки, таким чином, дали можливість українським виробництвам розвиватися далі, але з можливостями використовувати фінансові ресурси та технології з материнських компаній. Наприклад, завод "Сандора" — частина світового бреду "ПепсіКо" [9].

Інший шлях — створення підприємств замкнутого циклу у найбільш кліматично сприятливій зоні вирощування фіксованої культури.

Наприклад, Південь України дає змогу отримувати конкурентну по відношенню до всього світу собівартість вирощування томатів відкритого ґрунту для переробки. Тому дуже стрімко (за 10 років) Україна увірвалась у десятку світових лідерів із виробництва томатної пасти. Саме завдяки компанії "Агрофьюжн" через залучення великих іноземних інвестицій обсяг виробництва томатної пасти сягнув 750 тисяч тонн на рік. Але "Агрофьюжн" — це вертикально інтегрований холдинг, власне вирощування, 3 переробні заводи (один з яких знаходиться у Херсонській області), що здатні приймати 12 тисяч тонн сировини на добу [9].

Виробництво овочів відкритого ґрунту в останні роки як в Україні, так і на Херсонщині зростає за рахунок зростання урожайності.

Перспективи підвищення урожайності значні. Це підтверджує досвід кращих виробників овочів Херсонщини, у яких урожайність складає 100—120 т/га для томата та цибулі ріпчастої, 110-130 т/га — для огірка на опірній системі, 60—80 т/га для перцю солодкого і баклажанів, 80—100 т/га для білокачанної капусти, моркви, буряка столового, кабачка. При досягненні усіма виробниками овочів відкритого ґрунту такого рівня врожайності валове виробництво в Україні може бути збільшено у 3—4 рази, тобто до 25—30 млн т.

Подальший ефективний розвиток овочівництва нерозривно пов'язаний з інвестиціями, без яких неможлива інноваційна діяльність в овочевій галузі, про що переконливо свідчить досвід кращих сільськогосподарських підприємств

Реалізація овочевих культур фермерськими господарствами і господарствами населення здійснюється в основному на ринках роздрібних та гуртових або заготівельникам з поля. Структура ж реалізації овочів сільськогосподарськими товаровиробниками за останні роки суттєво змінювалася у бік зростання реалізації переробним підприємствам. Питома вага обсягів, що продаються на ринку є незначними. Структура каналів реалізації, що склалася обумовлена тим, що більшість великотоварних виробників мають довгострокові угоди на постачання овочів, більше того, навіть окремі культури вирощуються у розрахунок на конкретно покупця-переробника.

Проте переважну більшість продуктів харчування сучасні мешканці міст купують у супермаркетах. Якщо виробники основного асортименту свіжих овочів уже в основному напрацювали партнерські відносини з торговельними мережами, а щодо продукції підприємств-пе-

переробників плодоовочевої продукції, то її на полицях супермаркетів недостатньо.

Ще 30 років тому основна кількість консервних заводів переробляла від 1000 тонн до 20 тисяч тонн плодоовочевої сировини на рік, але кількість таких підприємств знизилася до критичного рівня: лише одиниці витримали конкурентну боротьбу за споживача та ринок збуту. Нове ж покоління підприємців-переробників працює в основному з обсягами менше 100 тонн, рідше від 100 до 500 тонн. Цим молодим виробникам-переробникам важливо перейти на сходинку вище: там, де потреба в сировині більше, більше і варіантів роботи з сучасними каналами збуту, зокрема, з мережевими супермаркетами чи експортом. Для подолання розриву між 500 тоннами і 20 000 тоннами сировини потрібно більше вирощувати за контрактною моделлю та фіксованою специфікацією якісної продукції для переробника [9].

Основна частина овочів реалізується в період збирання врожаю та їх масової переробки. Монопольне становище великих переробних підприємств дозволяє їм регулювати ринок на власну користь. Водночас консервні цехи, що збереглися у окремих сільськогосподарських підприємствах переробляють власну сировину, та дають змогу захистити виробника від занижених цін. Незначний вибір каналів реалізації у господарств населення — місцеві ринки, та гуртові ринки за умови їх досяжності, де продукцію скуповують заготівельники чи посередники. Така структура каналів реалізації, що сформувалася у часи трансформації великих сільськогосподарських підприємств призвела до того, що ціни на овочі змінюються, мають тенденцію до зростання, часом стрімкого невмотивованого зростання. Господарства населення та фермерські господарства не можуть забезпечити належну підтверджену якість продукції, зберігання, доробку, великі партії, тощо.

Для галузі овочівництва Херсонщини важливим напрямком розвитку буде залишатися зрошення овочевих культур, яке потребує багато води. У структурі сільськогосподарського виробництва України провідне місце за показниками економічної ефективності і екологічної безпеки посідає краплинне зрошення. Більш економічно ефективно використовувати не лише зрошення, а одночасно подавати розчин добрив, здійснюючи точне дозування і контроль надходження усіх поживних речовин. Овочеві культури від застосування зрошення дають найбільшу продуктивність серед багатьох сільськогосподарських культур. Проте

розвиток цього напрямку має перешкоди, зокрема очікування запровадження ринку землі, невизначений стан та майбутнє локальних мережних каналів зрошення, зростання цін за воду, спільне використання зрошувальних систем та інші.

В умовах економічної нестабільності населення займається виробництвом овочів як засобом самозабезпечення, що пояснює зростання виробництва овочів у господарствах населення. Все ж така ситуація не може тривати довго. Товарним виробництвом повинні займатися великі спеціалізовані сільськогосподарські підприємства, або дрібнотоварний сектор має об'єднуватися в кооперативи чи асоціації, хоча цей досвід для малих товаровиробників області маловірогідний, через високі ризики такого господарювання, недовіру дрібних товаровиробників до державних і громадських інституцій.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Вивчення стану та тенденцій виробництва овочів у Херсонській області вказує на те, що обсяги виробництва овочів в останні роки у всіх типах сільськогосподарських виробників зростали, при відносно незмінних площах під цими культурами. Серед областей України Херсонська область займає перше місце за обсягами їх виробництва, питома вага виробництва овочів складає близько 14%. Основне виробництво овочевої продукції зосереджено в районах розташування систем зрошення.

Основні обсяги виробництва овочів забезпечуються дрібнотоварними виробниками — господарствами населення і фермерами. Велютоварне виробництво збереглося у сільськогосподарських підприємствах, де високорентабельне овочівництво забезпечується шляхом використання зрошення, новітніх технологій і продуктивних сортів рослин, сільгоспвиробники співпрацюють на довготривалій основі з переробними підприємствами. Найбільш ефективними є ті виробники, які включені в інтегровані ланцюги формування доданої вартості продукції овочівництва або ті що забезпечують зберігання, доробку та доставку самостійно.

Зростання виробництва овочів можна досягти за рахунок удосконалення та впровадження технологій їх виробництва та впровадження низки організаційних заходів, фінансових механізмів орієнтованих на зберігання виробленої продукції, її доставку до покупців, переробку тощо.

Перший напрям можна розвивати шляхом застосування у виробництві новітніх техно-

логій — краплинне зрошення, підбір сортів, добрив, засобів захисту рослин, використання комплексу машин при вирощуванні розсади, овочів і збиранні врожаю, поглиблення виробничої спеціалізації у вирощуванні овочевих культур.

Другий напрям формування інфраструктури для оптової торгівлі овочами, будівництво сховищ для зберігання, майданчиків для доробки, заходи, які б сприяли збуту продукції овочівництва, включаючи збирання, первинну підготовку до реалізації та розповсюдження ринкової інформації, поглиблена інтеграція підприємств товаровиробників з переробними та торговельними підприємствами.

Перспективним напрямом, на нашу думку є розширення збуту овочевої продукції, овочевих консервів та заморожки на зовнішніх ринках. Для цього необхідним є приведення усього циклу виробництва, зберігання, переробки та ін. до світових вимог. Необхідна розробка і впровадження системи сертифікації виробників овочів і контролю якості овочевої і консервованої овочевої продукції, формування системи маркетингу у цій галузі. Набутий досвід виходу на Європейський ринок окремих підприємств Херсонщини має отримати більше розповсюдження.

Література:

1. Хареба О.В., Рибак Я.Я. Підвищення економічної ефективності виробництва малопоширених овочевих культур // Економіка АПК. 2018. № 12. С. 31—41.
2. Корнієнко С.І., Рудь В.П. Овочівництво. Історичний і сучасний аспекти розвитку: Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції: (26 липня 2017 р. сел. Селекційне Харківської обл.) / Інститут овочівництва і баштанництва НААН. Плеврада. 2017. С. 15—22.
3. Сєвідова І.О., Лещенко Л.О. Стан, проблеми та перспективи розвитку овочівництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 12. С. 28—33.
4. Писаренко В.В. Маркетинг овочної продукції (методические и практические аспекты): Особенности продвижения овощной продукции. — Режим доступу: <https://agromage.com/book.php?id=2>
5. Пасічник В. Ранні овочі: виробництво, реалізація, ефективність. Овощеводство. 2017. № 5. С. 20—22.
6. Сич З. Об'єднання заради успіху: нові вимоги споживачів до овочівництва. Овочівництво. 2018. № 1 (153). С. 20—25.

7. Рослинництво України. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 30.10.2019).

8. Статистичний щорічник Херсонської області за 2018 р. / За ред. Вознюка В.А. Херсон. 2019. С. 221—231.

9. Рубан Н. Переробка овочів і фруктів — це не про 2 та 3 гатунки! <https://uhbdp.org.ua/news/project-news/2015-pererobka-ovochiv-i-fruktiv-tse-ne-pro-2-ta-3-gatunok> (дата звернення 31.10.2019 р.).

References:

1. Khareba, O.V. and Rybak Ya.Ya. (2018), "An increase of economic efficiency of production of current used vegetables", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 31—41.
 2. Kornienko, S.I. and Rud', V.P. (2017), "Vegetables", *Istorychnyj i suchasnyj aspekty rozvytku: Zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Historical and Modern Aspects of Development: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference]*, Instytut ovochivnytstva i bashtannytstva NAAN. Pleiada, Kharkiv, Ukraine, pp. 15—22.
 3. Sievidova, I.O. and Leschenko, L.O. (2017), "State, problems and prospects of development of vegetable production in Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 28—33.
 4. Pysarenko, V.V. (2019), "Marketing of vegetable products (methodological and practical aspects): Features of the promotion of vegetable products", available at: <https://agromage.com/book.php?id=2> (Accessed 31 Oct 2019).
 5. Pasichnyk, V. (2017), "Early vegetables: production, sales, efficiency", *Ovoschevodstvo*, vol. 5, pp. 20—22.
 6. Sych, Z. (2018). "Association for the sake of success: new requirements of consumers to the vegetable-growing", *Ovochivnytstvo*, vol. 1, pp. 20—25.
 7. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Vegetation of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 Oct 2019).
 8. Vozniuk, V.A. (2019), *Statystychnyj shorichnyk Khersons'koi oblasti za 2018 r. [Kherson Oblast Statistical Yearbook 2018]*, Kherson, Ukraine.
 9. Ruban, N. (2015), "Vegetables and fruits processing is not about 2 and 3 varieties!", available at: <https://uhbdp.org.ua/news/project-news/2015-pererobka-ovochiv-i-fruktiv-tse-ne-pro-2-ta-3-gatunok> (Accessed 30 Oct 2019).
- Стаття надійшла до редакції 08.11.2019 р.*

УДК 339.137: [637.12:006.015.5]

Н. О. Аверчева,
к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри загальноєкономічної підготовки,
Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет"
ORCID ID: 0000-0003-4534-639X

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.19

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ МОЛОКА ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ

N. Avercheva,
PhD in Economics, Associate Professor, head of the Department of General Economic Training,
State higher education institution "Kherson State Agrarian University"

IMPROVING THE QUALITY OF MILK AS THE BASIS OF PRODUCT COMPETITIVENESS ON THE EUROPEAN MARKET

Висвітлено сучасні тенденції розвитку галузі, виробництва молока за категоріями господарств в Україні, визначено проблеми забезпечення населення молочними продуктами на рівні раціональних норм харчування. На основі дослідження структури надходження молока на переробні підприємства та його гатункових якісних характеристик, обґрунтовано нормативно-правові та економічні аспекти підвищення якості молока як основи конкурентоспроможності продукції на європейському ринку. Наведено основні чинники, що перешкоджають виходу українських виробників молока на європейський і світовий ринки. Запропоновано напрями підвищення якості молока на основі кооперування господарств населення у його збуті. Економічно обґрунтовано прямий вплив підвищення якості молока на формування доданої вартості та ціни і, відповідно, доходів виробників молока, рівень їх конкурентоспроможності.

The main factors that determine the negative processes in dairy farming, the current trends of development of the industry and milk production by categories of farms in Ukraine are presented in the article. On the basis of the index analysis, the economic assessment of the level of the domestic market provision of dairy products is carried out and the problems of providing the population with dairy products at the level of rational nutrition are determined. The study of the structure of milk flow to processing enterprises and its qualitative characteristics are indicative of the legal and economic aspects of improving the quality of milk as a basis for the products competitiveness on the European market. It is proved that the problem of quality provision of milk, which is supplied to processing enterprises, arises in the small farms, which are not able to provide primary purification and cooling of milk. Cooperation is a guarantee and a prerequisite for the implementation of measures to improve the quality of milk and compliance with the new legislation. On the basis of integration of households and small farms into cooperatives, the issues of purchase and commissioning of the necessary equipment, establishment of effective distribution channels, and provision of appropriate sanitary and veterinary control will be solved. Prospects for European integration of the dairy industry of Ukraine and supply of products to the EU depend on the fulfillment of a set of requirements at the state and individual producer levels. For each category of producers it is necessary to develop and implement measures that can improve the quality parameters of raw milk. The main factors that prevent the entry of Ukrainian milk producers to the European and world markets are given in the article. Directions of improvement of quality of milk on the basis of cooperation of households in its sale are offered. The direct impact of

improving the milk quality on the formation of added value and price and, accordingly, the income of milk producers and their level of competitiveness is economically substantiated. In order to ensure the competitive position of Ukrainian milk on the European market, it is necessary to bring it to high quality standards.

*Ключові слова: молоко та молочні продукти, якість, ціна, конкурентоспроможність, га-
тунок, стандарти.*

Key words: milk and dairy products, quality, price, competitiveness, variety, standards.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Молоко та молочні продукти є важливою складовою повноцінного харчування населення кожної країни. А їх виробництво повинно бути в обсягах норм державної продовольчої безпеки. За оцінками Світового Банку, Україна до 2030 р. може увійти до ТОП-10 виробників молока в світі. Фахівці Міжнародної фінансової корпорації (МФК), а також інші світові експерти вбачають в Україні невикористаний потенціал у вирішенні продовольчої проблеми інших країн, задоволенні зростаючого попиту населення. За оцінками світових аналітичних агенцій з продовольчої безпеки світу у наступному десятиріччі попит на молочні продукти, як на протеїнове джерело, зростає як мінімум на 25% [1].

Проте на сучасному етапі в Україні діють негативні тенденції в галузі: скорочується поголів'я корів і обсяги виробництва молока, змінюються напрями державної підтримки виробників, зростають ціни на молокопродукти при одночасному зниженні платоспроможності населення. В умовах переорієнтації країни на європейський ринок, особливого значення набувають якісні параметри молока, молочної сировини та молочних продуктів, що створюються в АПК і визначають їх конкурентоспроможність. Особливо актуальними є питання підвищення конкурентоспроможності продукції на основі якісних показників молока як сировини.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета дослідження полягає у визначенні проблем і перспектив підвищення якості українського молока та забезпечення його конкурентоспроможності на світовому і європейському ринках. Для реалізації поставленої мети необхідно провести: дослідження динаміки і структури виробництва молока за категоріями господарств, порівняльний індексний аналіз

рівня виробництва і споживання молока в Україні, визначення обсягів експорту і імпорту молока і молочних продуктів; якісні показники молока, яке надходить на переробку.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Використано такі методи: монографічний — при вивченні наукових публікацій та змін у нормативно-правовому забезпеченні розвитку галузі та ринку молока і молочних продуктів; аналізу і синтезу — у дослідженні динаміки і структури виробництва молока за категоріями товаровиробників; індексний — при визначенні рівня забезпечення внутрішнього ринку молочними продуктами; графічний — у дослідженні балансу, експорту та імпорту молочної продукції; розрахунково-конструктивний — у економічному обґрунтуванні впливу якості молока на результати реалізації його населенням переробним підприємствам.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тема конкурентоспроможності і якості молока широко досліджується у наукових колах, висвітлюються практичні аспекти вирішення даної проблеми. Зокрема Воляк А.Р., Галіцька А.С. на основі аналізу ринку молока та молокопродуктів в Україні, дослідили стан виробництва та особливості ціноутворення молочних продуктів, експорту та імпорту, визначили основні напрями підвищення рівня функціонування українського молочного ринку [2, с. 1393—1399].

Регіональні аспекти виробництва й самозабезпечення молоком, вплив обсягів реалізації, якості і закупівельних цін на ефективність його виробництва висвітлені у публікаціях Россохи В.В., Петриченко О.А. Доведено, що ефективність молока у сільськогосподарських підприємствах залежить від масштабу виробництва, обсягів постачання на молокозаводи і якості реалізованої продукції [3, с. 27—36].

Таблиця 1. Динаміка виробництва молока за категоріями господарств в Україні

Категорії господарств	Роки								2018 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	
Всі категорії господарств	12657,9	13714,4	11248,5	11132,8	10615,4	10381,5	10280,5	10064,0	79,5
Підприємства	3668,7	2582,5	2216,6	2647,5	2669,2	2705,6	2765,7	2755,5	75,1
з них фермерські господарства	67,8	96,3	112,1	166,8	177,4	183,6	194,8	201,8	297,6
Господарства населення	8989,2	11131,9	9031,9	8485,3	7946,2	7675,9	7514,8	7308,5	81,3

Джерело: [11].

Згурська О.М. визначає, що виробництво якісного молока забезпечується системою господарських, зоотехнічних, ветеринарних і техніко-технологічних заходів, які підвищують конкурентоспроможність продукції молокопереробних підприємств [4, с. 113—119].

Капась О.М. розкриває інтеграційні аспекти формування й розвитку молокопродуктового підкомплексу як органічно сформованої структури на основі внутрішньогалузевих пропорцій, в якій технологічно та економічно поєднуються галузі й види діяльності [5, с. 92—97].

Ряд досліджень присвячено основним проблемам формування продовольчої безпеки і виходу вітчизняних молокопереробних підприємств на світовий ринок, можливостям адаптації товаровиробників до міжнародних вимог та вимог ЄС щодо якості молока та молочної продукції, напрямам підвищення конкурентоспроможності товаровиробників молочної галузі на основі поліпшення якості й безпечності молочної продукції на внутрішньому ринку і в період освоєння міжнародних ринків [6; 7].

У статті Фоміної А.С. визначено український ринок молока та молочних продуктів як найбільш динамічний, перспективний та рентабельний, акцентовано, що першочергове завдання держави полягає у створенні законодавчої бази, яка б забезпечувала умови для ефективної діяльності молокопереробних підприємств, створення конкурентного середовища у галузі та захист споживачів від неякісної молочної продукції [8, с. 79—81].

Микитюк В.М. розглядає процес адаптації підприємств молокопродуктового підкомплексу до міжнародних стандартів якості й безпечності харчової продукції, визначає пріоритетні напрями розвитку галузі, рівень адаптованості для операторів молочного ринку відповідно до державних та світових стандартів якості харчової продукції [9, с. 68—76].

На сучасному етапі питання якості молока актуалізуються у зв'язку з введенням в дію положень законодавства щодо заборони використання молока другого гатунку для переробки

на харчові цілі. Відповідний наказ Мінагрополітики від 12.03.2019 № 118 "Про затвердження Вимог до безпечності та якості молока та молочних продуктів" набрав чинності 15.07.2019 р. Нові вимоги будуть стимулювати підвищення обсягу виробництва молока гатунку "екстра". Також оновлення вимог у цій сфері дозволить привести національне законодавство у відповідність до вимог ЄС щодо ветеринарно-санітарних правил виробництва та обігу молока, визначення показників його безпечності [10].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В останні роки для молокопродуктового ринку України характерна нестабільність. На молочну галузь впливає економічна ситуація в країні і на міжнародному ринку. Аналіз ринку молока та молочної продукції показує, які зміни відбулися в цій галузі за період 2000—2018 рр. Молочне скотарство — одна із галузей аграрної сфери економіки, в якій не припинено спад виробництва, незважаючи на проведені економічні реформи і значні обсяги державної підтримки цієї галузі. Якщо у 2000 р. всіма категоріями господарств було вироблено 12658 тис. т молока, у 2010 р. — 11249, то у 2018 р. — 10064 тис. т, що відповідно на 20,5 та 10,5 % менше (табл. 1).

У структурі виробництва за категоріями виробників на сільськогосподарські підприємства у 2018 р. припадає 2755,5 тис. т (27,4 %), на господарства населення 7308,5 тис. т (72,6 %). За досліджуваний період підприємства скоротили обсяги виробництва на 24,9 %, а господарства населення — на 18,7 %. Єдиною категорією, яка збільшила обсяги виробництва втричі, є фермерські господарства, але їх частка у загальному виробництві в країні лише 2,0 %. Проблема забезпечення якості молока, яке надходить на переробні підприємства, постає саме перед невеликими господарствами, які в більшості не спроможні забезпечити первинне очищення і охолодження молока, оскільки не мають для цього відповідного обладнання і тех-

Таблиця 2. Рівень виробництва і споживання молока в Україні, кг

Показники	Роки								2018 р. у % до 2000 р
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	
Виробництво молока на одну особу в рік	257,4	291,1	245,2	258,9	247,8	243,3	242,0	238,1	92,5
Споживання на одну особу в рік молока і молокопродуктів	199,1	225,6	206,4	222,8	209,9	209,5	200,0	197,7	99,3
Індекс виробництва до споживання	1,29	1,29	1,19	1,16	1,18	1,16	1,21	1,20	x
Індекс споживання до науково обґрунтованої норми (360 кг)	0,55	0,63	0,57	0,62	0,58	0,58	0,56	0,55	x

Джерело: [11, 13].

нологічного забезпечення. На нашу думку, для кожної категорії виробників необхідно розробити і впровадити заходи, які сприятимуть підвищенню якісних параметрів молока-сировини.

Негативні процеси у скотарстві молочного напрямку обумовлені наступними чинниками:

— низький рівень інвестиційної привабливості галузі через переважну збитковість господарств;

— висока капітало- і трудомісткість виробничих процесів;

— зростання цін на енергетичні та інші ресурси, які потребує галузь;

— необхідність відведення значних площ сільськогосподарських угідь під кормові культури, сінокоси і пасовища;

— недостатній обсяг державних дотацій для тваринництва, скасування спеціального режиму повернення ПДВ;

— непрозора політика держави щодо відкриття ринку землі.

Гвоздь М.Я., Мороз Ю.А. вважають, що проблеми на ринку молока та молочної продукції України пов'язані з недостатньою

кількістю та низькою якістю молока-сировини; сезонністю виробництва; відсутністю стандартів якості на молочну продукцію відповідних вимогам європейського рівня; недостатнім захистом споживачів від неякісної молочної продукції; зниженням рівня споживання. Одним з пріоритетних завдань подальшого розвитку вітчизняної молокопереробної галузі автори відзначають підвищення якості молочної сировини і розширення ринків збуту готової продукції [12, с. 779—786].

Молоко та молочні продукти є важливою складовою у структурі харчування населення. В Україні рівень виробництва на одну особу вищий, ніж рівень споживання (у 2018 р. на одну особу вироблено 238,1 кг молока, а спожито 197,7 кг), частина виробленої продукції експортується. За період 2014—2018 рр. рівень споживання молока в Україні зменшився від 222,8 до 197,7 кг, або на 11,3 %, що свідчить не тільки про зниження купівельної спроможності населення, а й про погіршення якісного складу добового раціону харчування (табл. 2).

У 2000—2018 рр. виробництво молока на одну особу в країні перевищувало його спожив-

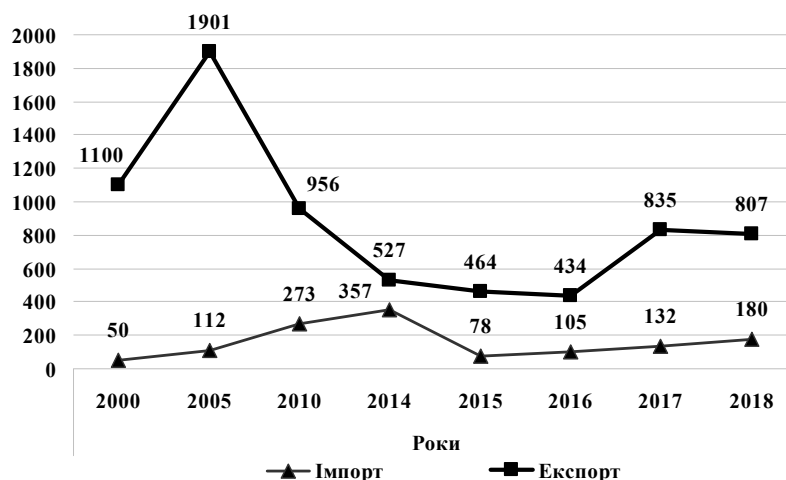

Рис. 1. Експорт та імпорт молока і молочних продуктів в Україні, тис. т

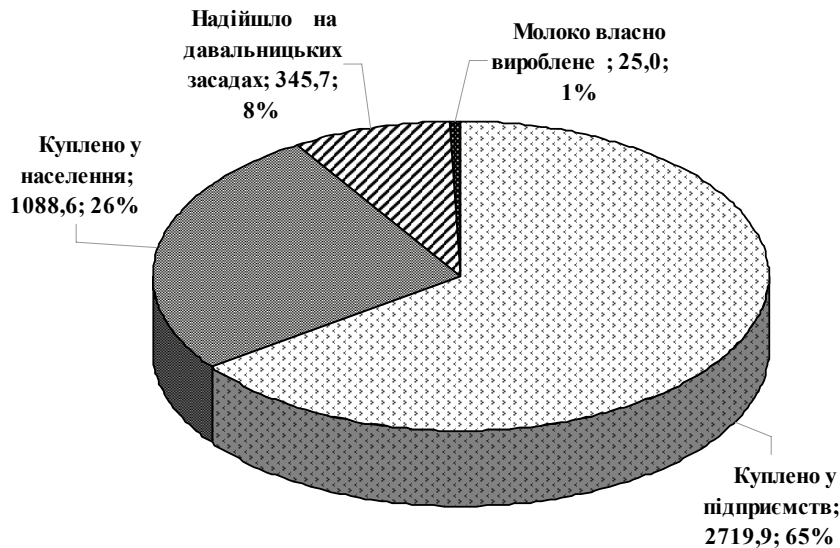

Рис. 2. Структура надходження молока на переробні підприємства у 2018 р.

вання на 16—29 %. Рівень споживання молока і молочних продуктів в Україні не відповідає науково обгрунтованій нормі, а у 2015—2018 рр. менше рівня продовольчої безпеки, яку фахівці оцінюють на рівні 60 %. Рекомендована норма споживання молока і молочних продуктів у перерахунку на молоко за різними оцінками 360—380 кг.

Сучасний етап розвитку ринку молокопродуктів та молочної галузі в Україні характеризується наступними рисами:

- зростання закупівельної ціни, і, як наслідок, цін на готову продукцію, через дефіцит на внутрішньому ринку сирого молока;

- скорочення споживання молочних продуктів населенням України через низький рівень доходів та зростання ціни на молочні продукти (за останні 5 років ціни зросли у 2,5 рази);

- зростання ціни на молоко-сировину та її питомої ваги у собівартості готової продукції (до 50—80%), що стримує інноваційні процеси в галузі переробки, впровадження сучасних технологій у переробні підприємства та ринкову інфраструктуру;

- зниження експортної орієнтації українських переробних підприємств, тому відбувається скорочення експорту української молочної продукції, зокрема, масла;

- збільшення кількості імпортованих молокопродуктів на внутрішньому ринку, особливо сирів (темпи росту імпорту сиру у 2018 р. становили 87%, у першій половині 2019 р. імпортовано 50% від рівня 2018 р.);

- високі ставки податків і скорочення обсягів державної підтримки призводять до виведення капіталів з галузі і скорочення виробництва [14].

Отже, в країні склалася ситуація, коли внутрішні потреби у молокопродуктах не задовольняються на належному рівні через низьку платоспроможність населення, при цьому частина виробленої молочної продукції спрямовується на експорт. Співвідношення експорту і імпорту молока та молочних продуктів свідчить про перевищення експорту над імпортом продукції (рис. 1).

Обсяги експорту молокопродукції постійно зменшуються — від 1100 до 807 тис. т, або на 26,6 %, що свідчить про втрату зовнішніх ринків збуту продукції. Рейтинг імпортерів українського молока очолюють країни СНД, друге місце посіли країни Азії, третє — країни Африки. Водночас імпорту має стійку тенденцію до зростання і у 3,6 рази перевищує показники 2000 р. — якщо у 2000 р. в Україну було імпортовано 50 тис. т, то у 2018 р. — 180 тис. т молока і молочних продуктів (у перерахунку на молоко). Тільки за останні три роки імпорту продукції збільшився у 2,3 рази — від 78 до 180 тис. т. З іншої сторони, конкуренція з боку імпорту молока та молочних продуктів є стимулом для вітчизняних виробників вивести на новий рівень технологічні процеси у сфері виробництва і переробки молока та якості молочної продукції.

Вихід вітчизняних підприємств на ринок країн Євросоюзу розширює можливості збуту виробленої ними продукції, забезпечує більш високі ціни на молочну продукцію, а відносно низька собівартість українських молочних продуктів забезпечує більш високий рівень їх конкурентоспроможності на європейському ринку. Однак головною перешкодою до завоювання українськими виробниками ринку Європи є не тільки митні квоти, а й низький рівень якості

Таблиця 3. Якість молока коров'ячого незбираного, купленого переробними підприємствами, за гатунками

Показники	Підприємства				Населення			
	2016	2017	2018	2018 р. у % до 2016 р.	2016	2017	2018	2018 р. у % до 2016 р.
Маса молока коров'ячого сирого, т	2375,5	2533,1	2560,1	107,8	1161,5	1199,8	1054,2	90,8
у перерахунку на молоко сире встановленої базисної жирності	2511,9	2688,5	2719,9	108,3	1197,7	1239,3	1088,5	90,9
у тому числі за гатунками:								
екстра	366,4	441,1	586,2	160,0	0,1	0,4	-	-
питома вага, %	14,6	16,4	21,6	x	0,0	0,1	-	x
вищого гатунку	923,0	987,1	1036,2	112,3	0,6	1,6	2,3	383,3
питома вага, %	36,7	36,7	38,1	x	0,1	0,1	0,2	x
I гатунку	1056,0	1018,1	894,6	84,7	107,8	110,4	135,5	125,7
питома вага, %	42,0	37,9	32,9	x	9,0	8,9	12,5	x
II гатунку	160,2	234,7	193,8	121,0	1028,2	1081,0	903,6	87,9
питома вага, %	6,4	8,7	7,1	x	85,8	87,2	83,0	x
негатункового	6,3	7,4	9,0	142,9	61,1	45,9	47,1	77,1
питома вага, %	0,3	0,3	0,3	x	5,1	3,7	4,3	x
Із загальної маси молока коров'ячого сирого у натуральному виразі								
охолодженого до 10° С	1760,1	1947,8	2173,4	123,5	489,4	544,0	559,0	114,2
питома вага, %	74,1	76,9	84,9	114,6	42,1	45,3	53,0	x
Масова частка у купленому молоці коров'ячому сирому, %								
жиру	3,60	3,61	3,61	x	3,51	3,51	3,51	x
білка	3,06	3,08	3,11	x	2,93	2,95	2,96	x

Джерело: [18].

молока, невідповідність його основних якісних характеристик до європейських стандартів.

Однак у сучасних умовах застосовувати українським виробникам лише цінову політику конкуренції задля розширення збуту своєї молочної продукції на зовнішніх ринках недостатньо. Адже країнам ЄС дозволено імпортувати тільки молоко екстра-класу. В цьому і є головна складність, адже в Україні молоко такого класу виробляють у малих кількостях. Наприклад, у 2018 р. було отримано лише 586,2 тис. тонн за рік [15].

Отже, зайняти певну нішу на європейському ринку в сегменті дешевого молока здатні не всі підприємства, а лише ті, що зможуть задовольнити низку вимог ЄС. В Україні ряд підприємств вже пройшли перевірки експертів ЄС і здатні на рівні конкурувати з іншими країнами в сегменті молочної продукції. Серед 308 українських підприємств, котрі мають право експорту до ЄС продукції для споживання людиною 22 виробники молока та молочної продукції [16].

Десять найбільших виробників продукції з незбираного молока включає такі підприємства: "Данон" — 13,15%, "Молочний альянс" — 11,19%, "Лакталіс" — 9,95%, "Люстдорф" — 9,8%, "Вімм-Білл-Данн" — 8,84%, Придніпровський молочний комбінат — 5,52%, "Галичина" — 5,26%, Тернопільський молоко-

завод — 5,2%, "Терра Фуд" — 4,71%, Група компаній "Формула" — 3,11% [17].

У 2018 р. на переробні підприємства надійшло молока сирого від сільськогосподарських тварин усіх видів 4348,3 тис. т, це лише 43,2 % від загального обсягу виробництва в країні, яке становить 10064 тис. т (табл. 1). Від підприємств надійшло на переробку 2560,1 тис. т (92,9 % від загального виробництва), а від господарств населення — 1054,2 тис. т (14,4 %). Отже, 85,6 % молока, виробленого у господарствах населення, не стає сировиною для переробних підприємств, його споживають або реалізують на ринку у вигляді сирого молока і продуктів його переробки (сир, сметана, вершки). З однієї сторони, виробників молока не задовольняє низька ціна, яку пропонують переробні підприємства, а з іншої — переробники відмовляються приймати молоко домогосподарств з низькими показниками якості. Це свідчить про необхідність налагодження більш тісних зв'язків цієї категорії господарств з переробними підприємствами, створення взаємовигідних умов ведення господарської діяльності, налагодження системи охолодження, очищення, транспортування молока від виробника до переробного підприємства. Особливо актуалізується ця проблема в умовах введення більш жорстких вимог до торгівлі харчовими продуктами.

Таблиця 4. Мікробіологічні показники молока за ДСТУ 3662:2015

Назва показника, одиниця вимірювання	Норма для гатунків			Методи контролювання
	екстра	вищий	перший	
Кількість мезофільних аеробних і факультативно-анаеробних мікроорганізмів (КМАФАМ), тис. КУО/см ³	≤ 100	≤ 300	≤ 500	Згідно з ДСТУ 7357, ДСТУ 7089, ДСТУ ISO 4833, ДСТУ IDF 100B
Кількість соматичних клітин, тис/см ²	≤ 400	≤ 400	≤ 500	Згідно з ДСТУ ISO 13366-1, ДСТУ ISO 13366-2, ДСТУ 7672

У 2018 р. загальне надходження молока на переробні підприємства (у перерахунку на молоко коров'яче встановленої базисної жирності (3,4%) 4179,2 тис. т, з якого у підприємств було куплено 2719,9 тис. т (65,1%) і у населення 1088,6 тис. т (26,0 %), решта — молоко, яке надійшло на переробку на давальницьких засадах (345,7 тис. т) і власно вироблене переробними підприємствами (25,0 тис. т) (рис. 2).

Слід звернути увагу на те, що закупка молока-сировини у підприємств зросла на 1,2 %, а у господарств населення — зменшилася на 12,2 %, порівняно з 2017 р., водночас середня закупівельна ціна у підприємств також зросла від 7059,1 до 7385,9 грн/т (на 4,6 %), а у господарств населення зменшилася — від 4933,1 до 4758,0 грн/т (на 3,5 %). Закупівельна вартість молока зростає і поточному році — в середньому за 9 місяців 2019 р. до 7803,3 грн/т у підприємств та 5223,0 грн/т у населення. Отже, ціна молока від підприємств у 2018 р. перевищувала на 55,3 % ціну від господарств населення. Досягти більш високого рівня цін і рівноправних умов здачі молока на переробку господарства населення зможуть тільки за умови забезпечення відповідних показників якості.

Класифікація молока за гатунками у статистичній звітності підприємств до 2019 р. відбувається відповідно до ГОСТ 3662-97 "Молоко коров'яче цільне. Вимоги при закупівлях". Стандарт передбачає, що все молоко, в залежності від рівня бактеріального забруднення та вмісту соматичних клітин, поділяється на екстра, вищий, перший і другий гатунки.

Дослідження показників якості молока, яке надійшло на переробку від підприємств свідчить, що тільки за останні три роки кількість молока класу "екстра" зросло на 60 % — від 366,4 до 586,2 тис. т, вищого гатунку — на 12,3 % — від 923 до 1036,2 тис. т. Питома вага молока екстра і вищого гатунку у 2018 р. становить 59,7 %, у 2016 р. була 53,1 %, що свідчить про підвищення загальних показників якості продукції (табл. 3).

Крім того, молоко-сировина вищої якості користується у переробних підприємств підвищеним попитом. Його питома вага у структурі закупівель у підприємств постійно зростає і вже перевищує 20 %. Саме молоко екстра-класу є основою для виробництва молочних продуктів, призначених для експорту в європейські країни.

На противагу підприємствам, господарства населення не спроможні забезпечити якісні характеристики молока-сировини, що підтверджує його структура за гатунками — у 2018 р. вони взагалі не реалізували молоко класу "екстра", частка молока вищого гатунку — 0,2%, першого — 12,5 %, другого — 83 % і негатурного — 4,3 %. Підприємства здали на переробку 84,9 % молока, охолодженого до 10 °С, а господарства населення — лише 53 %. Нижчими у молока господарств населення є показники і масової частки жиру (на 0,1 %) та білку (на 0,15 %).

Вітчизняний стандарт з 1 січня 2019 р. замінений ДСТУ 3662:2015 "Молоко-сировина. Технічні умови", який спрямовано на підвищення вимог до якості молока і дозволу на використання молока другого гатунку тільки на нехарчові цілі. За ДСТУ 3662:2015 "Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови" встановлено три гатунки молока: екстра, вищий та перший — на відміну від чинного до 2019 р. стандарту, яким передбачено приймання на переробку молока другого гатунку. В частині вимог до молока другого гатунку національний нормативний документ ДСТУ 3662-97 "Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі" буде скасований з 1 січня 2020 року. Встановлено дворічний перехідний період, протягом якого молоко другого гатунку буде прийматися, але виключно для технічних цілей (корми для тварин, казеїн тощо) (табл. 4).

Слід зазначити, що у ЄС встановлено єдині вимоги до сирого молока без поділу на гатунки (Регламент (ЄС) № 853/2004 Європейського парламенту і ради від 29 квітня 2004 р.). Таким чином, запровадження нового стандарту

частково вирішує питання гармонізації нормативних вимог до сирого молока, проте введення нового стандарту не вирішує проблему дефіциту молока-сировини та підвищення його якості.

Підвищення якості молока, яке здають господарства населення переробним підприємствам економічно доцільне, оскільки дотримання технологічних вимог щодо гігієни і безпеки виробництва не вимагає значних фінансових ресурсів, але при цьому вартість молока вищого гатунку відшкодовує понесені витрати. За нашими підрахунками, господарства населення втрачали в ціні 2627,9 грн на кожній тонні молока, зданого на переробку (порівняно з підприємствами). Загальні втрати по країні становлять 2860,7 млн грн. Тому виробникам молока доцільно впроваджувати інноваційні заходи щодо дотримання санітарно-гігієнічних умов праці і утримання корів.

З переходом на більш високі стандарти не відразу буде вирішена проблема зростання обсягів виробництва молока та підвищення якості. Для підвищення якості молока необхідно забезпечити обладнанням кожне господарство, організувати доїльні пункти, придбати охолоджувальну і фільтраційну техніку. Такі заходи необхідні не тільки для отримання молока вищої якості, а й для стимулювання населення до створення сімейних ферм та кооперативів. Для цього необхідні кошти, тому в бюджет на 2018 р. було закладено 1 млрд грн, направлених на розвиток кооперації та фермерства. В Європі кооперативний рух є поширеним явищем, що надає дрібним фермерам можливість спільного використання техніки, обладнання, налагодження системи збуту та більш вигідних умов кредитування [19; 20].

На нашу думку, суттєво підвищити якісні показники молока-сировини від господарств населення можливо на основі впровадження світового досвіду створення кооперативів, сімейних молочних ферм та розвитку молочного бізнесу із залученням проектів міжнародної технічної допомоги, які спрямовані на реконструкцію та підвищенні ефективності господарювання. Доцільним є вивчення і впровадження досвіду європейських країн в галузі з метою підвищення її конкурентоспроможності, зокрема Польщі. Головними факторами, які дали можливість польським виробникам молока не просто відновити галузь, а входити в топ-5 лідерів Євросоюзу — це кооперація, об'єднання виробників молока з переробниками, а також впровадження новітніх технологій.

Об'єднання виробників у кооперативи є ефективною формою ведення бізнесу, адже

оптимізація витрат відкриває багато перспектив для розширення виробництва, і як результат — нарощування прибутку. Микитюк В.М., Чугаєвська С.В. на основі аналізу сучасного стану рівня адаптації виробників молочної сировини та готової молокопродукції до європейських стандартів, надають ряд практичних рекомендацій щодо вирішення проблеми низької адаптованості господарств приватного сектора щодо покращення якості сирого молока, важливу роль у цьому процесі покладають на створення і розвиток уже існуючих молочних кооперативів на базі об'єднаних територіальних громад із залученням цільових державних програм та інвестицій [21].

За 2018 р. в Україні зросла кількість діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 125 одиниць. Із 735 діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: молочарських — 186 (їх кількість зросла на 44). З минулого року в Україні діє державна програма з відшкодування кооперативам 70 % вартості придбаного обладнання, якою скористалися 6 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, 2 з яких — новостворені. Державну підтримку було надано кооперативам молочарського напрямку діяльності для придбання обладнання із зберігання та переробки сільськогосподарської продукції. Три кооперативи молочного напрямку (Волинської, Івано-Франківської, Черкаської областей) придбали 286 одиниць обладнання для створення цехів з виготовлення твердих сирів [22].

У 2018—2019 рр. у регіонах також активізувалась робота по створенню кооперативів і сімейних молочних ферм. Зокрема у Херсонській в рамках міжнародних проектів, на базі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів молочного напрямку діяльності, таких як: СОК "Лакдан плюс" Великоолександрівського району, СОК "Селена" Великопетиського району, СОК "Могучий" Голопристанського району, кооперативів "Радгоспне", "Роксолана", "Любава" та "Марфуша" Скадовського району, у Херсонській області вже створено 25 сімейних молочних ферм. Кожен господар сімейної молочної ферми безповоротно отримав фінансову підтримку еквівалентну близько 6 тис. дол. США на реконструкцію та будівництво корівника, доїльне обладнання, поїлки, систему освітлення з автоматичним регулятором включення/виключення, системи вентиляції, гумові килимки, електропастухи, а також до двох високопродуктивних нетелів [23]. Слід зазначити, що збільшення кількості молочних кооперативів на території України

змінити структуру закупівельного ринку молока: за 2018 р. закупівля молока екстра гатунку збільшилась на 32,8%. (у порівнянні з минулим роком). На сьогодні держава надає підтримку фермерському та кооперативному руху, забезпечивши понад мільярд гривень видатків у 2019 р. [24].

На нашу думку, сучасна модель розвитку кооперативів у молочному бізнесі передбачає участь не тільки домашніх, а й дрібних фермерських господарств, їх лідерство, спроможність консолідації зусиль саме на пріоритетних питаннях підвищення якості молока-сировини, придбання необхідного обладнання, освоєння програм державної підтримки та міжнародних грантів.

Перспективи євроінтеграції молочної галузі України та постачання продукції до ЄС залежать від виконання комплексу вимог на рівні держави і окремих виробників:

- виконання Планів державного моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднювачів у живих тваринах та необроблених харчових продуктах тваринного походження;

- впровадження системи НАССР та забезпечення простежуваності руху молочної сировини та молокопродуктів;

- виготовлення молочної продукції тільки з молока гатунку "екстра";

- дотримання встановлених вимог щодо належної ідентифікації та реєстрації тварин, маркування молочних продуктів [25].

Отже, молокопереробний комплекс в Україні на сьогодні перспективний і потужний, але існують певні складнощі для виходу на світовий і європейський ринок, основною з яких є якість та безпечність молока як сировини для виробництва молочних продуктів. На рівень конкурентоспроможності вітчизняних виробників на європейському ринку негативно впливають:

- висока вартість вітчизняної молочної сировини, яка має тенденцію до зростання (на 11 % з початку 2019 р.) і вже перевищує європейський рівень;

- нерівні конкурентні умови на ринку через високі дотації виробників молока у ЄС та їх скорочення в Україні;

- митні квоти Євросоюзу з метою захисту власного виробника і регулювання європейського ринку;

- низька якість молока-сировини і конкурентоспроможності молочної продукції на європейському ринку [26].

Тому першочерговими заходами держави повинен бути захист внутрішнього ринку мо-

лочної продукції від демпінгового і дотаційного імпорту, підтримка виробників молока, інноваційного оновлення виробничої і переробної сфери молочно-продуктової галузі.

ВИСНОВКИ

В Україні кризові процеси у галузі молочного скотарства не зупинилися: обсяги виробництва молока постійно скорочуються, зменшується рівень споживання молока населенням, обсяги експорту. Це пов'язано з тим, що більшість господарств відмовляються утримувати корів, а кількість промислових і сімейних ферм не збільшується. Водночас якість продукту, який надходить на переробку, покращується за рахунок підприємств на основі гармонізації нормативно-правових актів щодо якості молока до європейських вимог. Особливо гостро проблеми якості молока-сировини стоять перед господарствами населення. Ціни на молоко підприємств значно вищі за ціни для господарств населення саме через якісні характеристики молока. Реальний стан у молочної галузі свідчить, що обсяги молока другого гатунку займають вагомую частку у структурі переробки молока багатьох підприємств і домашніх господарств. Отже, для того, щоб з виходом на європейський ринок українське молоко було конкурентоспроможним, необхідно доведення його до високих стандартів якості.

Україна вступила на шлях позитивних змін у підвищенні якості молока та наближенні її до європейських стандартів. Найкращий вихід для дрібних і середніх товаровиробників у даній ситуації — об'єднуватися в кооперативи. Для невеликих господарств кооперація є запорукою і необхідною умовою впровадження заходів по підвищенню якості молока і дотриманню умов нового законодавства стосовно галузі. На основі об'єднання господарств населення і дрібних фермерських господарств у кооперативи будуть вирішені питання закупівлі і впровадження в експлуатацію необхідного обладнання, налагодження ефективних каналів збуту, забезпечення відповідного санітарного та ветеринарного контролю. Потенціал кооперативів у молочної галузі на сучасному етапі реалізується на низькому рівні.

Перспективи подальших досліджень будуть зосереджені на проблемах підвищення конкурентоспроможності вітчизняних переробних підприємств, їх інтеграції з виробниками молока, удосконаленні організації та технології виробництва молочної продукції, підвищенні її якості та асортименту.

Література:

1. Україна може потрапити до ТОП-10 виробників молока світу. URL: https://agronews.ua/node/135523?fbclid=IwAR1e8y1GcGy0-N7g6iXY50nuFR26GQGRB8lPrIQ_C9RN_VDgojolwYlkMI
2. Воляк Л.Р., Галіцька А.С. Аналіз виробництва молока та молочних продуктів в Україні. Економіка і суспільство. Вип. 19. 2018. С. 1393—1399. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/19_ukr/208.pdf
3. Россоха В.В., Петриченко О.А. Виробництво і розподіл молока за обсягами та якісними і ціновими характеристиками. Економіка АПК. 2018. № 7. С. 27—36.
4. Згурська О. М. Шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств. Економіка АПК. 2014. № 3. С. 113—119.
5. Капась О. М. Актуальні проблеми розвитку молокопродуктового підкомплексу України. Економіка АПК. 2013. № 9. С. 92—97.
6. Харіна О. О. Стан виробництва й переробки молока та молочних продуктів у сучасних умовах. Економіка АПК. 2013. № 9. С. 119—123.
7. Ткачук С.П. Розвиток ринку молока та молокопродуктів України в умовах його адаптації до вимог європейського союзу. Біоресурси і природокористування. Том 7, № 1/2. 2015. С. 145—151. URL: [journals.nubip.edu.ua › index.php › Bio › article › download](http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Bio/article/download)
8. Фоміна А.С. Розвиток молочної промисловості в Україні. Проблеми матеріальної культури — Экономические науки. С. 79-81. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/65060/23-Fomina.pdf?sequence=1>
9. Микитюк В.М., Чугаєвська С.В. Адаптація підприємств молокопродуктового підкомплексу України до міжнародних стандартів якості та безпечності харчової продукції: нормативно-правові та статистичні аспекти. Економіка АПК. 2018. № 8 С. 68—76.
10. В Україні — нові вимоги до якості молока. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2741627-v-ukraini-novi-vimogi-dokakosti-moloka.html>
11. Сільське господарство України у 2018 р.: статистичний збірник. Відп. за випуск О.М. Прокопенко. К.: Державна служба статистики України, 2019. 235 с.
12. Гвоздь М.Я., Мороз Ю.А. Сучасний стан та тенденції розвитку молочної галузі України. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Вип. 6 (17). 2018. С. 779—786. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/17_-2018/137.pdf
13. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України 2018 р.: статистичний збірник. Відп. за випуск О.М. Прокопенко. К.: Державна служба статистики України, 2019. 58 с.
14. Експерт рассказала, что мешает развиваться молочной отрасли в Украине. URL: https://latifundist.com/novosti/45967-ekspert-rasskazala-chto-meshaet-razvivatsya-molochnoj-otrasli-v-ukraine?fbclid=IwAR1XNlqPyF_aGffHi9vd-tHof3ojVOCiITow7d65FRMslr7uspi8-1Lp6FJQ
15. Тези доповіді Бондаренка В.М. — голови правління Укрмолпрому [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrmolprom.kiev.ua/images/arj/seminar/17.01.18/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%-20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96.pdf>
16. Право експорту до ЄС мають 308 українських підприємств. <https://agropolit.com/news/13424-pravo-eksportu-v-yes-mayut-308-ukrayinskih-pidpriyemstv?fbclid=IwAR1rRAyeUdIJouZBf0p1q20ZPFza4QtVM-aIQoUXCSAp3L6s53Ec17qlMKuk>
17. ТОП-10 українських виробників молочної продукції. URL: <https://agroreview.com/news/top-10-ukrayinskyh-vyrobnykiv-molochnoyi-produkciyi>
18. Надходження молока на переробні підприємства у 2018 р.: статистичний бюлетень. Відп. за випуск О.М. Прокопенко. К.: Державна служба статистики України, 2019. 10 с.
19. Як населенню перейти на виробництво якісного молока? URL: <https://www.segodnya.ua/opinion/marchukcolumn/yak-naselennyu-pereyti-na-virobnictvo-yaksnogo-moloka-1107634.html>
20. Другосортний продукт: до чого призведе відмова від молока "від населення". URL: <http://avm-ua.org/uk/post/drugosortnij-produkt-do-cogo-prizvede-vidmova-vid-moloka-vid-naselenia>
21. Микитюк В.М., Чугаєвська С.В. Адаптація підприємств молокопродуктового підкомплексу України до міжнародних стандартів якості та безпечності харчової продукції: нормативно-правові та статистичні аспекти. Економіка АПК. 2018. № 8 С. 68—76.
22. В Україні зростає кількість обслуговуючих кооперативів. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-zrostaye-kilkist-obslugovuyuchih-kooperativiv-viktor-sheremeta/>

23. Інформація щодо сімейних молочних ферм створених у рамках проектів міжнародної технічної допомоги на території Херсонської області. URL: <http://khoda.gov.ua/informaciya-shhodo-simejnih-molochnix-ferm-stvorenix-u-ramkax-proektiv-mizhnarodno%25d1%2597-technichno%25d1%2597-dopomogi-na-teritorii%25d1%2597-xersonsko%25d1%2597-oblasti>

24. Херсонщина бере участь в міжнародному проєкті з розвитку молочарства. URL: http://apk-kherson.gov.ua/khersonshchyna-bere-uchast-v-mizhnarodnomu-proekti-z-rozvytku-molocharstva.html?fbclid=IwAR1EN2sbw-ZW9eiCHZCgG2qSk-nSs_xX31H3i85-FKkArXrfdPQ1PRzX1P8ps

25. Пояснювальна записка до проекту першої редакції ДСТУ 3662:2015 "Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови". URL: <http://iprkyiv.com/index.php/87-royasnyvalna-zapyska-do-proektu-pershoi-redaktsii-dstu-36622015-moloko-syrovyna-korov-iache-tekhnichni-umovy>

26. Українські виробники молока не витримують конкуренції з європейськими. URL: <https://agropolit.com/news/13047-ukrayinski-virobniki-moloka-ne-vitrimuyut-konkurenciyi-z-evropeyskimi>

27. Про затвердження Вимог до безпечності та якості молока і молочних продуктів: Наказ Міністерства аграрної політики і продовольства України від 12.03.2019. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0593-19>

28. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України 771/97-ВР. Редакція від 06.08.2019, підстава — 2639-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>

29. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин 2042-VIII. Закон України Редакція від 06.08.2019, підстава — 2639-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19>

30. Про молоко та молочні продукти: Закон України 1870-IV. Редакція від 05.04.2015, підстава — 191-VIII. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1870-15>

References:

1. Agronews (2019), "Ukraine can get to the TOP-10 milk producers of the world", available at: https://agronews.ua/node/135523?fbclid=IwAR1e8y1GcGy0-N7g6iXY50nuFR26GQGRB-8lPrIQ_C9RN_-VDgojowYlkMI (Accessed 31 Oct 2019).

2. Voliak, L.R. and Halits'ka, A.S. (2018), "Analysis of milk and milk products production in Ukraine", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 19, pp. 1393—1399, available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/19_ukr/208.pdf (Accessed 31 Oct 2019).

3. Rossokha, V.V. and Petrychenko, O.A. (2018), "Production and distribution of milk by volume and quality and price characteristics", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 27—36.

4. Zghurs'ka, O.M. (2014), "Ways to increase the competitiveness of dairy products", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 113—119.

5. Kapas', O.M. (2013), "Actual problems of dairy subcomplex development of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 92—97.

6. Kharina, O.O. (2013), "The state of production and processing of milk and dairy products in modern conditions", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 119—123.

7. Tkachuk, S.P. (2015), "Development of the market of milk and milk products of Ukraine in terms of its adaptation to the requirements of the European Union", *Bioresursy i pryrodokorystuvannia*, vol. 7, no. 1/2, pp. 145—151.

8. Fomina, A.S. (2011), "Development of dairy industry in Ukraine", *Problemy materyal'noj kul'tury — Ekonomicheskyye nauky*, pp. 79-81, available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/65060/23-Fomina.pdf?sequence=1> (Accessed 31 Oct 2019).

9. Mykytiuk, V.M. and Chuhaievs'ka S.V. (2018), "Adaptation of Ukrainian dairy subcomplex enterprises to international standards of food quality and safety: regulatory and statistical aspects", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 68—76.

10. Ukrinform (2019), "New requirements for milk quality in Ukraine", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2741627-v-ukraini-novi-vimogi-do-akosti-moloka.html> (Accessed 31 Oct 2019).

11. Prokopenko, O.M. (2019), *Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy u 2018 r. [Agriculture of Ukraine in 2018]*, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

12. Hvoz'd', M.Ya. and Moroz, Yu.A. (2018), "Current status and trends of the dairy industry in Ukraine", *Ckhidna ievropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 6 (17), pp. 779—786, available at: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/17_2018/137.pdf (Accessed 31 Oct 2019).

13. Prokopenko, O.M. (2019), *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy 2018 r. [Balances and Consumption of Major Foodstuffs of the Popu-*

lation of Ukraine 2018], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

14. Latifundist (2019), "The expert said that prevents the development of the dairy industry in Ukraine", available at: https://latifundist.com/novosti/45967-ekspert-rasskazala-chto-meshaet-razvivatsya-molochnoj-otrasli-v-ukraine?fbclid=IwAR1XNlqPyF_aGffHi9vd-tHof3ojVO-CiITow7d65FRMslr7uspi81Lp6FJQ (Accessed 31 Oct 2019).

15. Ukrmolprom (2018), "Abstracts of the Bondarenko V.M. — Chairman of the Board of Ukrmolprom", available at: <http://www.ukrmolprom.kiev.ua/images/arj/seminar/17.01.18/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8-%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96.pdf> (Accessed 31 Oct 2019).

16. Agropolit (2019), "308 Ukrainian enterprises have the right to export to the EU", available at: <https://agropolit.com/news/13424-pravo-eksportu-v-yes-mayut-308-ukrayinskih-pidpriyemstv?fbclid=IwAR1rRAyeUdIJouZBf0-plq20ZPFza4QtVMaIQoUXCSAp3L6s53Ec-17qlMKuk> (Accessed 31 Oct 2019).

17. Agroreview (2018), "TOP-10 Ukrainian dairy producers", available at: <https://agroreview.com/news/top-10-ukrayinskyh-vyrobnykiv-molochnoyi-produkciyi> (Accessed 31 Oct 2019).

18. Prokopenko, O.M. (2019), Nadkhodzhennia moloka na pererobni pidpriemstva u 2018 r. [Milk receipts for processing plants in 2018], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

19. Marchuk, D. (2018), "How to move the population to the production of quality milk?", available at: <https://www.segodnya.ua/opinion/marchukcolumn/yak-naselennyu-pereyti-na-virobnictvo-yaksnogo-moloka-1107634.html> (Accessed 31 Oct 2019).

20. Agravery (2018), "Second-class product: what will result in rejection of milk "from the population"", available at: <http://avm-ua.org/uk/post/drugosortnij-produkt-do-cogo-prizvede-vidmova-vid-moloka-vid-naselenna> (Accessed 31 Oct 2019).

21. Mykytiuk, V.M. and Chuhaievs'ka, S.V. (2018), "Adaptation of Ukrainian dairy subcomplex enterprises to international standards of food quality and safety: regulatory and statistical aspects", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 68—76.

22. Sheremeta, V. (2019), "The number of serving cooperatives is increasing in Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-zrostaye-kilkist-obslugovuyuchih-kooperativiv-viktor-sheremeta/> (Accessed 31 Oct 2019).

23. Kherson Regional State Administration (2017), "Information on family dairy farms created in the framework of international technical assistance projects in the territory of Kherson region", available at: <http://khoda.gov.ua/informaciya-shhodo-simejnih-molochnix-ferm-stvorenix-u-ramkax-proektiv-mizhnarodno%25d1%2597-texnichno%25d1%2597-dopomogi-na-teritori%25d1%2597-xersonsko%25d1%2597-oblasti> (Accessed 31 Oct 2019).

24. Department of Agroindustrial Development of Kherson Regional State Administration (2019), "Kherson participates in an international dairy development project", available at: http://apk-kherson.gov.ua/khersonshchyna-bere-uchast-v-mizhnarodnomu-proekti-z-rozvytku-molocharstva.html?fbclid=IwAR1EN2sbwZW9ei-CHZCgG2qSk-nSs_xX31H3i85FKKAr-XrfdPQ1PRzX1P8ps (Accessed 31 Oct 2019).

25. Institute for Food Resources (2017), "Explanatory Note to Draft First Edition of DSTU 3662: 2015 "Cow's milk raw material. Specifications"", available at: <http://iprkyiv.com/index.php/87-poyasnyvalna-zapyska-do-proektu-pershoi-redaktsii-dstu-36622015-moloko-syrovynakorov-iache-tekhichni-umovy> (Accessed 31 Oct 2019).

26. Agropolit (2019), "Ukrainian milk producers do not compete with European milk producers", available at: <https://agropolit.com/news/13047-ukrayinski-virobniki-moloka-ne-vitrimuyut-konkurenciyi-z-yevropeyskimi> (Accessed 31 Oct 2019).

27. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2019), Order "On approval of the Requirements for the safety and quality of milk and dairy products", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0593-19> (Accessed 05 Nov 2019).

28. Verkhovna Rada of Ukraine (1998), The Law of Ukraine "On Quality and Safety of Food Products and Food Raw Materials", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 05 Nov 2019).

29. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On State Control of Compliance with Food, Feed, Animal By-Products, Animal Health and Welfare", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19> (Accessed 05 Nov 2019).

30. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On Milk and Dairy Products", available at: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1870-15> (Accessed 05 Nov 2019).

Стаття надійшла до редакції 09.11.2019 р.

УДК 336.63

В. Ю. Стрілець,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Полтавський університет економіки і торгівлі
ORCID ID: 0000-0001-9729-9210

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.31

ВПРОВАДЖЕННЯ ІМІТАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ ПОЛІЦИКЛІЧНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

V. Strilets,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance
and Banking of Poltava University of Economics and Trade, Ukraine

IMPLEMENTATION OF A IMITATION MODEL OF SYSTEM FORESIGHT FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESSES WITH THE PARTICIPATION OF POLYCYCLIC ENVIRONMENT

Статтю присвячено теоретичним та практичним основам впровадження імітаційної моделі бізнес-процесів малих підприємств, що має на меті набуття професійних компетенцій та практичних навичок з визначення заходів та рекомендацій щодо отримання бажаного майбутнього малого підприємництва та розробки тактичних кроків досягнення векторних орієнтирів розвитку. У роботі визначено мету, завдання та основні етапи проведення бізнес-імітації процесів на малих підприємствах в умовах поліциклічного середовища. Імітаційна модель складається з чотирьох блоків (імітація виробничих відносин; імітація відносин із фіскальними органами; імітація кредитних відносин; імітація відносин із інвесторами) та спрямована на формування інструментальних, міжособистісних та системних компетенцій у керівників та персоналу малих підприємств. Результатом є побудова імітаційної моделі бізнес-процесів малих підприємств, яку можна розглядати як інструмент впливу на стан та ведення малих підприємств, що виражається у формуванні необхідних знань, умінь, цінностей та компетенцій, необхідних для початку та розвитку малого бізнесу.

The article identifies the theoretical and practical bases of implementation the imitative model system foresight of small business development. Implementation of the model involves the acquiring professional competencies and practical skills for determining measures and recommendations for obtaining the desired small business future and developing tactical steps for the development of vector orientations. The paper defines the purpose, tasks and main stages of conducting a business imitation of the systemic small business development foresight in a polycyclic environment. The peculiarity of the proposed model is the synthesis of theoretical and practical material into a single block, which allows the participants to better absorb the information obtained. The imitation model consists of four blocks (imitation of industrial relations; imitation of relations with fiscal authorities; imitation of credit relations; imitation of relations with investors) and aims at the formation of instrumental, interpersonal and systemic competences of managers and staff of small enterprises.

Research Methodology. As a result of the literature analysis and ongoing discussions, the imitation model was built as the integration of imitations the industrial relations, relations with fiscal authorities, credit and investor relations.

The algorithm for the implementation of the imitation model of the systemic small business development foresight implies a preparatory stage, which has a theoretical nature and aims to familiarize participants with the key aspects of doing small business in Ukraine. The second stage (practical block) is an imitation of the production process of a small enterprise. It involves the passage of three rounds of the production cycle, each of them is accompanied by changes in the economic environment (from recession and crisis to recovery).

The final stage involves summarizing, identifying the most competitive small business, and analyzing the mistakes and issues involved in doing a small business.

The result is a simulation model of a small business development system that can be seen as a tool for influencing the status and conduct of small businesses, which is expressed in the formation of the necessary knowledge, skills, values and competencies needed to start and grow a small business.

Ключові слова: розвиток малих підприємств, малий бізнес, бізнес-процеси, імітаційна модель, бізнес-симуляції.

Key words: small business development, small business, business process, simulation model, business simulations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнє десятиліття малий бізнес в Україні знаходиться у постійному розвитку, що обумовлено багатьма факторами: євроінтеграційна спрямованість України, зміни у податковому регулюванні діяльності малого підприємництва, зростання альтернативних джерел фінансування їх розвитку. Враховуючи цільові орієнтири не тільки виживання, а й розвитку малого бізнесу на міжнародній арені, застосування класичних стратегій управління за принципом "планування від існуючого" вже недостатньо для комплексного та перманентного розвитку. Україні необхідна чітка стратегія розвитку малого бізнесу у період входження у європейський простір, що базуватиметься не на спробах "вижити" серед підвищеної конкуренції, а на забезпеченні достатньої конкурентоспроможності та привабливості українського малого підприємництва, а це можливо до реалізації тільки шляхом імітації сприятливого майбутнього для малих підприємств та визначенні на цій основі заходів досягнення перспективних цілей. Тому питання впровадження бізнес-тренінгів та бізнес-імітацій серед менеджерів малих підприємств, що дозволяє без ризиків втрати коштів та часу сформувати професійні навички та компетенції суб'єктів малого бізнесу є актуальними та своєчасними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ігрові імітаційні моделі стають все більш популярними для навчання студентів та промислових працівників, а тому питання розробки бізнес-імітацій, тренінгів, симуляцій, ділових ігор присвячено численні публікації українських та зарубіжних вчених. Кокодей Т.О. акцентує увагу на тому, що динамічне й невизначене поліциклічне середовище, яке постійно ускладнюється, пояснює необхідність складної ефективної адаптації підприємства, інструментом якого є моделювання та імітація бізнес-процесу, що полягає у формуванні довгострокової оптимальної реакції на такі зміни [8, с. 108]. Справедливим є твердження Авдєєва С., що необхідність утримання ринкових позицій підштовхує малі підприємства до поглиблення спеціалізації та більшої технологізації вироб-

леної продукції та наданих послуг, що неможливо без розвитку компетенцій інструментами бізнес-симуляцій [1]. Ву Я. та Сьєнг В. зазначають: щоб ефективніше боротися з конкурентним та невизначеним бізнес-середовищем, малі підприємства зобов'язані нарощувати товари, досвід та знання [5, с. 708]. Як стверджують Бардась А.В. та Казимиренко О.В. — ігрові технології є інструментом для трансляції та засвоєння попереднього до професійної діяльності досвіду [2, с. 161]. Інтерактивний характер бізнес-симуляцій надає широкі можливості учасникам отримувати та розвивати свої первинні навички і компетенції з управління компанією: побудови стратегії, вирішення тактичних та операційних завдань — тобто навчитися робити все те, що можна засвоїти лише в практичній діяльності [3].

Наразі в Україні існує низка бізнес-симуляторів (ViAL+; FAST (Financial Analysis and Security Trading); Чемпіонат GMC (Global Management Challenge); MARKSTRAT; Global Management Game (International Management Game) [3]), але всі вони акцентують свою увагу на управлінні великими підприємствами із довгостроковим досвідом та практикою діяльності у міжнародному масштабі. Окрім цього, комп'ютеризація згаданих бізнес-симуляцій обмежує коло користувачів та створює перешкоди у їх використанні кадровим персоналом малих підприємств, що мають недостатній рівень володіння комп'ютерними технологіями.

Вважаємо, що необхідність врахування специфічних особливостей ведення малих підприємств, існуючих можливостей та ризиків їх діяльності, тенденцій змін законодавчого підґрунтя їх розвитку, спричинює необхідність розробки такого бізнес-симулятора, що має на меті набуття практичних навичок з визначення заходів та рекомендацій щодо отримання бажаного майбутнього малого підприємництва та розробки тактичних кроків досягнення векторних орієнтирів розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розробка імітаційної моделі бізнес-процесів малих підприємств з використанням практики case-study.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Можливості та виклики, пов'язані із переходом на європейсько-орієнтований бізнес наразі є недостатньо вивченими у сфері малого бізнесу. Проте суб'єктами малого підприємництва визначається необхідність трансформації традиційно використовуваної малими підприємствами України стратегії виживання у конкурентну стратегію, що передбачає трансформацію послуг, впровадження нової стратегії обслуговування та сервітизацію. Під останньою розуміють стратегічну трансформацію малого підприємства, яке, відповідно до циклічності економічного середовища, навмисно вносить нові елементи обслуговування у свою бізнес-модель [6]. Для того, щоб сервітизація пройшла успішно та малі підприємства могли легко інтегруватися в умови європейського ринку, вважаємо за доцільне розробити імітаційну модель системного бізнес-процесів малих підприємств, яка базується на системно-динамічному підході та покликана на адаптування навичок і компетенцій суб'єктів малого підприємництва до нових умов євроінтеграційної спрямованості бізнес-середовища шляхом застосування інтерактивних форм імітації суб'єктних взаємовідносин [7]. Вона покликана полегшити передачу знань, навичок та компетенцій, пов'язаних із створенням, розвитком та управлінням малим підприємством.

Грунтовна імітаційна модель взаємовідносин малих підприємств з кредитними, фіскальними органами, потенційними інвесторами дозволить суб'єктам малого бізнесу отримати навички і компетенції для конкурентоспроможного розвитку на європейському ринку та отримання позитивного фінансового результату від діяльності. Головною метою реалізації моделі є створення цілісної та ефективної системи консультативної підтримки малого бізнесу, формування розуміння умов та дій для сталого подальшого розвитку малих підприємств.

Необхідність розробки імітаційної моделі системного бізнес-процесів малих підприємств спричинена існуванням ряду чинників:

- відсутністю фінансових знань багатьох підприємців і власників бізнесу у сфері вибору наявих альтернатив банківського кредитування;
- низькою привабливістю та невідповідністю вимогам професійних інвесторів для залучення зовнішнього фінансування;
- існування інформаційних асиметрії у взаємодії малих підприємств з іншими учасниками бізнес-середовища;
- нестачею прозорих кредитних даних тощо.

Інтерактивний характер бізнес-імітацій надає широкі можливості учасникам отримувати та розвивати свої первинні навички і компетенції з управління підприємством: побудови стратегії, вирішення тактичних та операційних завдань, тобто навчитися робити все те, що можна засвоїти лише в практичній діяльності [3].

Така модель передбачає набуття практичних навичок та досвіду з використанням бізнес-симуляцій, що імітують умови ведення вітчизняного малого бізнесу. Особливістю запропонованої моделі є синтез теоретичного та практичного матеріалу в єдиний блок, що дозволяє краще засвоїти учасникам отриману інформацію. Реалізація визначеної мети передбачає виконання завдань із формування навичок праці із різними видами забезпечення розвитку; інструментальних компетенцій (уміння аналізувати інформацію з різних джерел, розв'язувати проблемні ситуації та приймати рішення), міжособистісних компетенцій (здатність до командної роботи, здатність до ефективної передачі власної точки зору, здатність дій у конфліктних ситуаціях) та системних компетенцій (здатності застосовувати на практиці набуті теоретичні знання, здатність пристосовуватися до нових ситуацій, лідерські здібності, здатність до планування діяльності, ініціативність, турботу про якість та бажання досягти успіху) [4, с. 23].

У роботі передбачено побудову імітаційної моделі бізнес-процесів малих підприємств з позицій суб'єктної взаємодії в євроінтеграційному економічному середовищі. Імітаційна модель містить такі блоки:

1. Імітація виробничих відносин.
2. Імітація відносин із фіскальними органами.
3. Імітація кредитних відносин.
4. Імітація відносин із інвесторами.

На відміну від існуючих бізнес-симуляцій, ключовою перевагою імітаційної моделі бізнес-процесів є орієнтація не тільки на створення спектру можливих варіантів розгортання майбутнього, але й на формування бажаних сценаріїв з використанням широкого інструментарію прогнозування.

Базою для розроблення імітаційної моделі є проведені дослідження теоретико-методичних засад ведення малого бізнесу та моніторинг практичних аспектів розвитку малого бізнесу в Україні.

Імітаційна модель пропонується у вигляді ділової гри з використанням методу case-study та розглядається як модель фрагменту діяльності малого підприємства, який імітує умови здійснення конкретного виду діяльності в

Рис. 1. Алгоритм реалізації імітаційної моделі бізнес-процесів малих підприємств в умовах поліциклічного середовища

Джерело: авторська розробка.

складному поліциклічному середовищі української економіки. Ідея імітаційної моделі бізнес-процесів малих підприємств зводиться до створення навчально-ігрового простору, в якому, граючи різні ролі, взаємодіють учасники (керівники та працівники малих підприємств) та модератори імітації. Роль модераторів гри полягає не тільки в обґрунтуванні умов проведення виробничого циклу відповідно до життєвого циклу ринку, оприлюднення ряду вступних макро— і мікроекономічних показників (курс валют, вартість ресурсів, податкові ставки, мінімальний розмір заробітної плати і т.д.), а й у представленні відповідних суб'єктів бізнес-взаємодії (кредиторів, інвесторів, податкових органів).

Сценарієм гри передбачено імітація конкуретної боротьби підприємств на ринках продукції, сировини та матеріалів, праці та капіталу. Учасники гри мають можливість приймати рішення: в області матеріально-технічного постачання, виробництва, фінансово-інвестиційних операцій та реалізації продукції.

На підготовчому етапі (теоретичний блок) учасники ділової гри ознайомлюються із структурою та етапами гри (рис. 1).

Цей етап реалізує теоретичний блок та передбачає:

- ознайомлення із нормативно-правовим підґрунтям ведення малого бізнесу;

- визначення стратегічних цілей форсайту малих підприємств (формування бачення майбутнього малих підприємств учасниками імітаційної гри інструментами мозкового штурму);

- ознайомлення із циклічністю бізнес-середовища та особливостями і механізмами реагування на зміни циклів (обґрунтування зв'язку підйомів та спадів в економічному розвитку із встановленням попиту та пропозиції на товари, роботи, послуги; врахування визначених тенденцій у побудові бізнес-планів);

- встановлення впливу конкуренції на маневрування у виробничій діяльності малих підприємств;

- дослідження необхідності складання бізнес-плану діяльності, теоретичний огляд його основних складових;

- вивчення ключових теоретичних засад оподаткування малих підприємств, обґрунтування переваг та дослідження особливостей сплати єдиного податку;

- дослідження основних аспектів вибору амортизаційної політики, ознайомлення із існуючими методами нарахування амортизації;

- навчання основним інструментам визначення: 1) необхідного обсягу фінансування (розрахунок потреби у основних та оборотних активах, розрахунок теперішньої вартості майбутніх грошових потоків, обчислення окупності та маржинального доходу); 2) доцільності залучення додаткових коштів із зовнішніх джерел (розрахунок ефекту фінансового лівериджу; вартості власного та позикового капіталу).

Другий етап (практичний блок) — імітація виробничого процесу малого підприємства (здійснення трьох виробничих циклів).

Завданням імітаційної моделі на початку другого етапу ділової гри є формування макету малого виробничого підприємства, кадровий персонал якого складається мінімум з чотирьох осіб (керівник, бухгалтер, два робітника). На цьому етапі відбувається поділ учасників та розподіл функціональних ролей. Перед кожним підприємством окреслюється головна мета, підпорядкована принципам форсайту та отримана у результаті проведення мозкового штурму у теоретичному блоці (досягнення беззбиткової діяльності; розширення обсягу виручки від реалізації товарів тощо). Учасники, застосовуючи знання, отримані в рамках теоретичного блоку, формують керівництво, розробляють бізнес-план, розподіляють заздалегідь узгоджені з організаторами гри посади і т.д.

Другий етап передбачає проходження трьох раундів виробничих відносин на різних етапах економічного циклу.

Перший виробничий цикл передбачає виконання учасниками імітації таких завдань:

- закупівля обладнання і устаткування. Ключовим аспектом є вибір основних засобів серед запропонованих із різними методами нарахування амортизації. Учасники мають обґрунтувати прийняття рішення до вибору основних засобів з найбільш привабливими в умовах функціонування малого підприємства умовами амортизаційної політики;

- формування трудового потенціалу виходячи із нормативів часу виробництва товарів одним працівником та співвідношення до заробітної плати;

- закупівля оборотних активів в умовах відносно стабільної економічної ситуації;

- здійснення виробничого циклу та калькування витрат;

- збут товарів та отримання виручки від реалізації;

- розрахунок податкового навантаження та фінансових, операційних та інвестиційних витрат, отримання в кінцевому результаті значення отриманого прибутку (збитку) підприємства.

Для мінімізації витрат часу на проміжні розрахунки, пов'язані із обчислення амортизаційних нарахувань, ставок єдиного податку, ефекту фінансового важеля, точки беззбитковості, ці процеси автоматизуються за допомогою створення електронних шаблонів таблиць, у разі введення первинних даних в які буде автоматизовано розрахунок кінцевого результату.

По закінченні першого раунду та між іншими раундами проходження бізнес-імітації відбуваються "круглі столи", які є контрольними точками для обговорення та аналізу організаторами гри та учасниками отриманих фінансово-господарських результатів діяльності "підприємств", визначення причин невдач та перспектив, здійснення коригування вступних умов відповідно до нових економіко-соціальних завдань. Це буде досягатися інтегруванням та застосуванням пройденого теоретичного матеріалу на практиці в процесі бізнес-імітації.

Особливістю проведення другого раунду виробничого циклу є зміна умов економічного середовища у напрямі спаду та згортання економіки. Учасникам необхідно визначити баланс між бажанням отримати більшу суму прибутку та негативними факторами, що впливають на виробництво. Згаданий раунд відкриває можливості до залучення додаткових кредитних та інвестиційних ресурсів із попереднім розрахунком доцільності їх залучення інструментами фінансового лівериджу та вартості власного капіталу (у автоматизованому режимі). Крім того, у другому раунді змінюються умови залучення трудових ресурсів відповідно до економічних умов.

Третій раунд проводиться в умовах погравлення економіки та можливості нарощення обсягу доходу від реалізації товарів.

Заключний етап передбачає підведення підсумків, визначення найбільш конкурентоспроможного малого підприємства та аналіз помилок та проблемних аспектів у веденні малого бізнесу.

Загалом реалізація запропонованої імітаційної моделі може бути здійснена кваліфікованим педагогічним складом вузів, що, поміж інших переваг у якісний та професійний подачі матеріалу, сприятиме покращенню інтеграції зв'язків "освіта-бізнес-держава". Враховуючи

інформаційно-комунікаційну спрямованість моделі, фінансування заходів може бути здійснена на основі надання державного або міжнародного гранту на тендерній основі серед вузів. Окрім того, до співпраці може бути залучено ряд міжнародних організацій, які покликані підвищувати економічну грамотність та покращувати підприємницьке середовище країн.

Ураховуючи існування різноманітних інструментів впливу держави, розповсюдження запропонованої моделі та її поширення у масах може відбуватися за рахунок зобов'язання проходження бізнес-імітування як обов'язкової умови:

— перед реєстрацією суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи) у державних фіскальних органах;

— перед отриманням кредиту за пільгової ставкою у банках, "сприятливих до розвитку малих підприємств" які підтримуються державою;

— перед взаємодією із державною інфраструктурою підтримки малого бізнесу (бізнес-інкубаторами, технопарками, бізнес-центрами, фондами підтримки підприємництва; інформаційно-консультативними установами тощо).

ВИСНОВКИ

Загалом імітаційну модель бізнес-процесів малих підприємств можна розглядати як інструмент впливу на стан та ведення малих підприємств, що виражається у формуванні необхідних знань, умінь, цінностей та компетенцій, необхідних для початку та розвитку малого бізнесу. Вектором подальших досліджень є розробка покрокових методичних рекомендацій для проведення імітаційної моделі та визначення погодинного навантаження на проходження кожного етапу моделі.

Література:

1. Авдеев С. Бізнес-симуляція як метод навчання персоналу. Українські залізниці. Серія: Управління персоналом. 2015. № 3—4 (21—22). С. 43—47.
2. Бардась А.В., Казимиренко О.В. Ділова гра "Девелопер" як інструмент впровадження компетентісного підходу у навчальних процес. Економічний вісник. 2013. № 1. С. 161—169.
3. Википедия — свободная энциклопедия URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 08.09.19).
4. Suarez-Ortega S. M., Garcia-Cabrera A. M., Knight G. A. Knowledge acquisition for SMEs first entering developing economies: Evidence from Senegal. *European Journal of Management and Business Economics*. 2016. № 25. P. 22—35.

5. Young W. S., Seong W.C. Market dynamics and innovation management on Performance in SMEs: Multi-agent simulation approach. *Procedia Computer Science*. 2016. № 91. P. 707—714.

6. Rapaccini M., Maurob S. G., Cinquini L., Tenucci A. Servitization of SMEs through Strategic Alliances: a Case Study. *Procedia CIRP*. 2019. № 83. P. 176—181.

7. Balatskyi I., Strilec V., Frolov S. Foresight technologies in financial provision of small business in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. № 15 (1-1). P. 200-209. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(1-1\).2017.07](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(1-1).2017.07) (дата звернення: 10.01.2019).

8. Кокодей Т.О. Моделювання та імітація бізнес-процесу стратегічного управління підприємством харчової промисловості. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. № 2 (45). С. 108—115.

References:

1. Avdeiev, S. (2015), "Business simulation as a method of staff training", *Ukrainski zaliznytsi Seriya: Upravlinnia personalom*, vol. 3—4 (21—22). pp. 43—47.
 2. Bardas, A.V. and Kazymyrenko, O.V. (2013), "Business game "Developer" as a tool to introduce a competent approach to the learning process", *Ekonomichnyi visnyk*, vol. 1, pp. 161—169.
 3. The official site of Wikipedia — the free encyclopedia (2019), available at: <http://ru.wikipedia.org/wiki> (Accessed: 08.09.19)
 4. Suarez-Ortega, S. M. Garcia-Cabrera, A. M. and Knight, G. A. (2016), "Knowledge acquisition for SMEs first entering developing economies: Evidence from Senegal", *European Journal of Management and Business Economics*, vol. 25, pp. 22—35.
 5. Young, W. S. and Seong, W.C. (2016), "Market dynamics and innovation management on Performance in SMEs: Multi-agent simulation approach", *Procedia Computer Science*, vol. 91, pp. 707—714.
 6. Rapaccini, M. Maurob, S. G. Cinquini, L. and Tenucci, A. (2019), "Servitization of SMEs through Strategic Alliances: a Case Study", *Procedia CIRP*, vol. 83, pp. 176—181.
 7. Balatskyi, I. Strilec, V. and Frolov, S. (2017), "Foresight technologies in financial provision of small business in Ukraine. Problems and Perspectives in Management", vol. 15, no. 1-1, pp. 200—209, available at: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(1-1\).2017.07](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(1-1).2017.07) (Accessed: 10.01.2019).
 8. Kokodei, T.O. (2012), "Modeling and imitation of the business process of strategic management of the food industry", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 2, no. 45, pp. 108—115.
- Стаття надійшла до редакції 03.11.2019 р.*

УДК 65.052

Л. Ф. Соколенко,
к. е. н., доцент кафедри бізнес-економіки та адміністрування,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми
ORCID ID:0000-0002-4608-8963

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.37

ОБЛІК В КЕРУЮЧИХ КОМПАНІЯХ СФЕРИ ЖКГ

L. Sokolenko,
PhD in Economics, Associate Professor business economics and administration,
Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko, Sumy

ACCOUNTING IN THE MANAGEMENT COMPANIES OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES

Автором розглянуто особливості здійснення обліку в керуючих компаніях сфери житлово-комунальної галузі на різних етапах формування інформаційних потоків. Розглянуто детально комп'ютеризовані програми з обліку всієї необхідної інформації окремо по кожному будинку, що дозволяє постійно здійснювати моніторинг фактологічної, фінансової та технічної інформації, прогнозування витрат майбутніх періодів, надходження платежів та погашення боргів. Також наголошено на важливості коректного ведення обліку особових рахунків з врахуванням наявних пільг та субсидій. Автором наголошено, що з метою оптимізації таких програм, які на початковому етапі створювалися виключно для ОСББ, було внесено відповідні корегування авторами програм для ефективного використання їх керуючими компаніями. Акцентовано увагу на необхідності організовувати аналітичний облік доходів з врахування виду наданої послуги та її складової.

The author considers the peculiarities of accounting in the management companies of the housing and communal sector at different stages of information flow formation. The computerized programs for accounting of all the necessary information separately for each house are considered, which allows monitoring factual, financial and technical information, forecast of expenses of future periods, payments and repayment of debts. The importance of proper accounting of personal accounts, taking into account available benefits and subsidies, was also emphasized. The author noted that the organization and methodology of accounting in housing and communal services is largely due to the peculiarities of this sector of the economy. Accordingly, enterprises providing housing and communal services have specific problems of cost accounting ? the need to determine not only production, but also the full cost of services, settlements between utilities. The author emphasized that in order to optimize these programs, which were originally created exclusively for condominiums, the authors of the programs for effective use and the management companies made appropriate adjustments. Special attention is paid to the need to organize analytical accounting of revenues, taking into account the type of provided service and its component. In order to optimize the management costs, it is advisable to make an estimate that allows one to keep track of expenses and make changes as needed. Management company, which has qualified accounting, cannot have a negative financial result of its activities. At the same time, the possible causes of unprofitability of the management companies are analyzed. The importance of accounting and controlling of the planning and execution of major structural repairs is emphasized. The expediency of accounting for apartment buildings that are serviced on off-balance sheet accounts stands out separately. The features of accounting are considered on condition that the management

company is an intermediary (agent) and provides only administrative services. Attention is drawn to the fact that, together with the qualified accounting, the activities of the management company in the housing and communal sector will have a dynamically increasing income and high efficiency of the activity as a whole.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, комунальні послуги, тарифи, витрати, статті витрат, калькулювання вартості одиниці послуг.

Key words: housing and communal services, community facilities, tariffs, expenses, expense items, cost accounting of unit of services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Завдяки функціонуванню сектору житлово-комунального господарства здійснюється життєзабезпеченість населення та промисловості, від чого залежить ефективність їх діяльності. Розвиток житлово-комунальної сфери впливає також і на життєдіяльність підприємств та виконання ними виробничої програми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання достовірного та своєчасного обліково-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень у житлово-комунальних організаціях вивчалися у працях Головченко О.О. [1], Лега Ю.Г. [2], Лебедева М.І. [3], Монастирської Т.Б. [4] та ін. Проте питання інформаційно-аналітичного забезпечення в альтернативних організаціях з обслуговування житлового фонду, до яких можна віднести керуючі компанії, потребують детального вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз підходів до ведення бухгалтерського обліку в керуючих компаніях житлово-комунального господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У Законі "Про житлово-комунальні послуги" вперше в історії законодавства у сфері житлово-комунального господарства визначено такий вид житлово-комунальних послуг, як послуги з управління будинком.

Практично в усіх країнах Європи управління й утримання житла здійснюють приватні житлові управлінські компанії. В нашій державі тільки починає зароджуватись цей досвід. Його мета — кваліфіковано здійснювати управління житловим фондом для забезпечення його якісного утримання, обслуговування, поточного ремонту, належного санітарного стану прибудинкових територій.

Суб'єктами обліку у сфері обслуговування житла є прибуткові (керуюча компанія, служба єдиного замовника, приватні чи комунальні ЖЕКи) та неприбуткові (ОСББ, КВК) організації, які визначають особливості бухгалтерського обліку. Об'єктами обліку є господарські засоби (активи), джерела їх утворення (пасиви: капітал та зобов'язання), господарські операції (витрати, доходи, результати), що визначає логіку дослідження [3].

Постійний процес обліку, побудований на єдиній основі в межах підприємства, призначений для надання менеджерам різних рівнів інформації, необхідної для ефективного управління. Однією з функцій бухгалтерського обліку є контроль, який полягає у забезпеченні здійснення контролю за діяльністю підприємства для швидкого усунення виявлених відхилень та помилок та подальшого вибору правильного напрямку його ведення. Ця функція забезпечує моніторинг безпеки, доступності та переміщення майна підприємств, правильності та своєчасності розрахунків з державою та іншими суб'єктами господарювання [5].

Здійснення обліку в керуючих компаніях має ґрунтуватися на основоположних принципах, визначених законодавством України. Проте застосування окремих принципів має свої особливості, зокрема: безперервності діяльності; автономності; принцип періодичності; історичної (фактичної) собівартості; обачності; нарахування та відповідності доходів і витрат; послідовності; превалювання змісту над формою; єдиного грошового вимірника.

Враховуючи те, що облік в керуючих компаніях є діяльністю з послідовним процесом переробки даних в інформацію, придатну для управління та прийняття рішень, використовуються різні методи в залежності від етапів формування інформаційних потоків: 1 етап — хронологічне і постійне в часі систематичне спостереження за об'єктами обліку — через документування та інвентаризацію; 2 етап — вимірювання величини господарських засобів та

джерел їх формування, господарських процесів та їх результатів — через оцінку і калькулювання в єдиний грошовий вимірник; 3 етап — реєстрація та класифікація даних про зміни об'єктів обліку з метою їх систематизації за видами через подвійне їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку; 4 етап — узагальнення інформації з метою складання бухгалтерського балансу та іншої звітності [2].

Систематизації та впорядкуванню системи обліку діяльності керуючих компаній сприятиме формування бази даних "Будинок", що міститиме таку інформацію: характеристика будинку (кількість квартир, площа, стан інженерного обладнання, зношеність будинку, архів записів з камер спостереження за окремими об'єктами будинку), мешканці (ПІБ, дата народження, місце роботи, зареєстровані, фактично проживаючі, соціальний статус, наявність пільг), фінансові показники (рівень платежів за квартирами, послугами, наявність заборгованостей, розрахунки з постачальниками послуг), постачальники послуг (найменування, юридична адреса, стан договірної бази), організаційно-правова база (склад правління, статут, розпорядчі документи, наймані працівники). Використання запропонованої бази даних дозволить здійснювати моніторинг поточного стану будинку та прибудинкової території в розрізі фактологічної, фінансової та технічної інформації, прогнозування витрат майбутніх періодів, надходження платежів та погашення боргів. База даних "Будинок" може стати дієвим інструментом антикризового управління, дозволяючи своєчасно виявляти індикатор критичної ситуації та запобігати виникненню кризових ситуацій [4].

Особливу увагу під час вибору програмного забезпечення для підприємств ЖКГ приділяють можливості коректно вести облік особових рахунків з урахуванням пільг, субсидій, можливостей сповіщення споживачів послуг, звітність та друковані форми довідок, вести нарахування послуг з урахуванням власної специфіки. Щоб програма була максимально простою в опануванні та зі швидким стартом. Прикладна програма Облік SaaS (Конфігурація ЖКГ) є повнофункціональною версією для ведення обліку і складання звітності для житлово-експлуатаційних і керуючих компаній та максимально відповідає усім зазначеним вище, вимогам.

Користувачі мають повний контроль над особовим рахунком. Будь-які операції в картотці особового рахунку. Внесення готівки до каси можливо з використанням фіскального

реєстратора, за допомогою документа "чек ккм". Якщо потрібно скласти договір реструктуризації боргу, то це також можливо. Система може розрахувати суму щомісячного платежу та виводити її в квитанціях.

Аналітичний облік доходів, витрат повинен бути організований за видами послуг і їх складових. Відсутність такого обліку не дозволяє здійснювати контроль за фінансово-господарською діяльністю керуючої організації. Беручи до уваги той факт, що платежі населення розмежовуються за видами житлово-комунальних послуг, а також, що подальше забезпечення такими послугами залежить від своєчасності платежів ресурсопостачальних організацій, підрядників, у керуючій компанії повинен бути затверджений бюджет, що розкриває формування доходів і витрат, а також застосовуватися відповідні засоби контролю за його виконанням. По видатках на управління повинен бути складений кошторис витрат у межах затвердженого доходу (тобто затвердженого власником розміру плати в договорі управління). Має місце певний взаємозв'язок між даними аналітичного обліку доходів, витрат, кошторису і бюджету. У разі відступу від бюджету потрібно вживати належні заходи.

Таким чином, керуюча компанія, будучи комерційною організацією, за умови дотримання нормативних правових актів не може мати негативний фінансовий результат у частині продажів. На перший погляд, збиток керуючої компанії може мати місце з наступних причин. По-перше, перевищення витрат на адміністративно-адміністративний апарат розміру плати за управління багатоквартирним будинком затвердженого в договорі управління з власниками приміщень. По-друге, перевищення фактичних витрат на поточний ремонт, розміру плати за нього.

У разі більш глибокого вивчення специфіки діяльності керуючих компаній і її впливу на облік і формування показників в бухгалтерській звітності необхідно розглянути питання, що стосуються формування плати, в тому числі плати за управління житловим фондом. Доходи керуючої організації, а також розрахунки з власниками приміщень здебільшого формуються на основі тарифів. Виняток становить плата в частині капітального ремонту та послуг на управління. Розмір плати на капітальний ремонт затверджується рішенням власників приміщень, що оформляється відповідним протоколом, водночас повинні мати місце кошторис видатків, перелік об'єктів, робіт, терміни їх проведення. У керуючій компанії пови-

нен бути затверджений титул на перегляд і поточний ремонт. У разі, коли укладено договір соціального найму, фінансування таких витрат здійснює власник житлового фонду.

Аналізуючи склад житлової послуги, можна виділити особливість відносин, що виникають у частині плати на капітальний ремонт. Він проводиться з певною періодичністю (більше одного року), отже, повинен бути організований облік накопичення коштів, тобто їх резервування, для фінансування робіт у майбутньому, а також забезпечено цільове використання коштів, з наданням відповідного звіту власникам приміщень.

Необхідність окремого обліку таких коштів обумовлена такими факторами як свобода вибору керуючої компанії, форми управління. У разі виходу з управління керуючої компанії, остання зобов'язана передати технічну, іншу документацію відповідному наступнику, а також накопичену суму з капітального ремонту, зобов'язання виконання, якого ще не настали, проте збір платежів здійснювався. В зв'язку з такою особливістю виникає питання про те, яким чином слід враховувати кошти капітального ремонту. Зауважимо, що відсутність обліку накопичення засобів для проведення капітального ремонту призводить до необґрунтованого формування фінансового результату (прибутку або збитку) керуючої компанії з таких причин. Капітальний ремонт проводиться з певною періодичністю, в межах накопичених коштів протягом тривалого періоду (більше року). Водночас плата за житлову і комунальну послугу включає плату з капітального ремонту, і, як правило, формує її доходи, витрати, що визначаються на основі актів, в тому числі по виконаним ремонтним роботам. Має місце ситуація, коли доходи приймаються до обліку рівномірно, а витрати в частині капітального ремонту — тільки за фактом їх виконання, відповідно до графіка його проведення.

За будь-якої організації обліку коштів на капітальний ремонт керуюча компанія не може мати ні прибутку, ані збитку в частині житлової послуги, за винятком плати за управління, а також тієї послуги, яку вона виконує власними силами, без залучення підрядних організацій.

Керуюча компанія повинна вести облік багатоквартирних будинків, що знаходяться на її обслуговуванні, на позабалансових рахунках. Ця інформація характеризує масштаб її діяльності, а також може бути використана для застосування відповідних засобів контролю.

Послуги з водопостачання, водовідведення, газу та електричної енергії надаються протя-

гом усього календарного року, за винятком аварійних ситуацій, проведення планово-попереджувальних ремонтних робіт. За цей період проводиться перерахунок. Однак послуга з теплової енергії на опалення надається тільки в опалювальний сезон, отже, і плата за таку послугу повинна стягуватися в цей же період. Така умова дотримуватиметься, якщо приміщення обладнані приладами обліку.

На сьогодні не всі приміщення житлового, нежитлового фонду обладнані приладами індивідуального або загального (квартирного) обліку холодної води, гарячої води, стічних побутових вод, газу та електричної енергії, а також теплової енергії на опалення. У зв'язку з цим більшість власників приміщень здійснюють плату за комунальні послуги виходячи з нормативів споживання. Для рівномірного її внесення платіж визначається, виходячи з середньомісячної кількості споживання теплової енергії на опалення, і включається в платіжні документи, що надаються власникам приміщень.

Далі розглянемо особливості обліку за умови, що керуюча компанія є посередником (агентом), а також не надає житлові послуги власними силами, за винятком послуги управління. В цьому випадку платежі, що надходять у рахунок оплати житлової та комунальної послуг, підлягають відображенню на рахунках обліку розрахунків, за винятком плати за управління, яка є доходом керуючої компанії. Витрати на утримання її адміністративно-управлінського апарату будуть формувати витрати, які повинні здійснюватися на основі затвердженого кошторису, в межах доходів керуючої компанії. Зіставлення доходів і витрат визначається фінансовий результат.

З огляду на особливість діяльності керуючої компанії, негативний фінансовий результат не може мати місце. Негативний фінансовий результат свідчить про недотримання кошторису витрат, нецільове використання коштів. Облік розрахунків по житловій та комунальній послугі повинен бути організований за видами послуг власникам приміщень, ресурсопоточальним організаціям, підрядникам. Для цих цілей повинен бути визначений бухгалтерський рахунок, з використанням якого можна організувати облік за видами послуг, багатоквартирним домівках.

ВИСНОВКИ

Організація і методика бухгалтерського обліку в ЖКГ значною мірою обумовлена особливостями цієї галузі економіки. На підприєм-

ствах, які надають житлово-комунальні послуги, мають місце специфічні проблеми обліку витрат — необхідність визначення не лише виробничої, а й повної собівартості послуг, взаєморозрахунками між підприємствами ЖКГ. У зв'язку з цим, у подальшому варто звернути увагу на оптимізацію процесу обліку в керуючих компаніях в сфері ЖКГ.

Література:

1. Головченко О.О. Галузеві характеристики житлово-комунального господарства, що принципово впливають на побудову інформаційних систем обліку та контролю / О.О. Головченко, Н.Ю. Головченко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. — Кропивницький: ЦНТУ, 2017. Вип. 31. С. 189—196.

2. Лега Ю.Г. Вдосконалення управління житлово-комунальним комплексом України в сучасних умовах розвитку національної економіки / Ю.Г. Лега, Т.М. Качала. — Черкаси: ЧДТУ, 2013. 219 с.

3. Лебедєв М.І. Житлова політика України в умовах ринкових перетворень / М.І. Лебедєв. — Київ: Знання, 2010. 125 с.

4. Монастирська Т.Б. Інформаційне забезпечення управління альтернативних форм обслуговування житлового фонду: клієнт орієнтований підхід [Текст] / Т.Б. Монастирська // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. Том 21. № 2. С. 284—291.

5. Sokolenko L. Off-balance accounting in the modern information system of an enterprise / N. Klymenko, O. Nosovets, L. Sokolenko, O. Hryshchenko, T. PISOCHENKO // Academy of Accounting and Financial Studies Journal. Volume 23. Special Issue 2. 2019, PP. 1—6.

References:

1. Holovchenko, O. O. (2017), "Sectoral characteristics of housing and communal services, which fundamentally influence the construction of information systems of accounting and control", Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky: zb. nauk. Pr., vol. 31. pp. 189—196.

2. Leha, Yu. H. (2013), Vdoskonalennia upravlinnia zhytlovo-komunalnym kompleksom Ukrainy v suchasnykh umovakh rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Improving the management of

the housing and communal complex of Ukraine in the current conditions of development of the national economy], ChDTU, Cherkasy, Ukraine.

3. Liebidiev, M. I. (2010), Zhytlova polityka Ukrainy v umovakh rynkovykh peretvoren [Housing policy of Ukraine in the conditions of market transformations], Znannia, Kyiv, Ukraine.

4. Monastyr'ska, T. B. (2015), " Management Information for Alternative Housing Servicing: Customer-Centered Approach ", Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. Prats. Ternopil'skyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet, vol. 21, no. 2, pp. 284—291.

5. Sokolenko, L. Klymenko, N. Nosovets, O. Hryshchenko, O. and PISOCHENKO, T. (2019), "Off-balance accounting in the modern information system of an enterprise", Academy of Accounting and Financial Studies Journal, vol. 23, Special Issue 2, pp. 1—6.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2019 р.

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Виходить 24 рази на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Передплатний індекс: 23892

УДК 336.77:332

Т. О. Журавльова,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID ID: 0000-0002-4235-1955

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.42

ІПОТЕЧНЕ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ — РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

T. Zhuravlova,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Odessa National University named after I. I. Mechnikov

MORTGAGE LENDING IN UKRAINE — THE REALITY OF TODAY

Статтю присвячено дослідженню сучасного стану ринку іпотечного кредитування в Україні. Розкрито сутність поняття "іпотека", на наш погляд, найточніше визначення сформульовано в Законі України "Про іпотеку", де, по суті синтезовано правовий та економічний підходи щодо сутності іпотеки. Виділено чотири функції, які характеризують роль іпотечного кредитування у функціонуванні економічної системи. Визначено особливості іпотечного кредитування, серед яких є: обов'язковість забезпечення заставою; довгостроковість; цільовий характер, відносно невисокі ризики. Проведено аналіз сучасного стану ринку іпотечного кредитування банків України на основі аналізу динаміки обсягів видачі іпотечних кредитів за видами валют. Встановлено, що за останні роки обсяги іпотечного кредитування зростали, але незначними темпами, водночас пріоритетним було кредитування в національній валюті через значне коливання курсів іноземних валют щодо гривні.

The article is devoted to the study of the current state of the mortgage market in Ukraine. The essence of the concept of "mortgage" is revealed, in our opinion the most precise definition is formulated in the Law of Ukraine "On Mortgage", which essentially synthesizes legal and economic approaches to the essence of mortgage. There are four features that characterize the role of mortgage lending in the functioning of the economic system. Features of mortgage lending are identified, including: the obligation to provide a pledge; longevity; targeted, relatively low risks.

A mortgage is characterized by certain features that distinguish it from the major bank loans:

- Real estate collateral is used as a tool to attract financial resources for the development of production;
- a mortgage provides the realization of property rights to the object of ownership when other forms of realization of the property right (for example, sale and purchase) in a particular situation are impractical;
- a mortgage contributes to the creation of dummy capital at the expense of the possible issuance of securities, which leads to an increase in mortgage working capital by the amount of dummy capital created.

The analysis of the current state of the mortgage market of banks of Ukraine on the basis of the analysis of the dynamics of the volume of mortgage loans by types of currencies. It has been established that mortgage lending volumes have been increasing in recent years, but at insignificant rates, with national currency lending being the priority because of the considerable fluctuation of foreign exchange rates against the hryvnia.

Ukrainian mortgage lending institutions apply a fixed rate — for the entire duration of the loan, but some banks offer a fixed rate payment for a fixed term, and then at a floating rate. The interest rate on mortgage lending in the primary real estate market is from 8.9% to 19.99%, and in the secondary 17% to 19.99%. Additionally, the borrower pays a one-time fee for the loan, and will also have to spend annually on payment of insurance policies.

Mortgage lending can be a driving force for improving the quality of life of the population, which will solve a number of socio-economic problems: the ability to solve the housing problem in the country, which will improve the living conditions of the population and reduce social tensions in the social sphere.

Ключові слова: боржник, майно, застава, іпотека, банк, кредитування, кредитні ресурси, ризик, зобов'язання.

Key words: debtor, property, collateral, mortgage, bank, lending, credit, risk, liabilities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У період трансформації банківської системи України за умов економічної нестабільності, політичних дисбалансів, системних ризиків та

регуляторних викликів актуальним є перехід її функціонування на новий рівень розвитку з урахуванням уроків фінансових криз. Стабільність функціонування банків, нарощення рівня

Таблиця 1. Визначення сутності поняття "іпотека"

Автор	Визначення
А. Афанасьєв, І. Михайловська, С. Мочерний, Н. Тимочко [1; 12; 13; 18]	Іпотека – застава земельних ділянок та іншого нерухомого майна з метою отримання іпотечного кредиту
В. Бусел та М. Дем'яненко [2; 3]	Іпотекою – грошова позика, що видається під заставу нерухомого майна, щодо якої виникають кредитні відносини»
А. Євтух [5]	Іпотека – це механізм, що забезпечує переміщення вартості з метою отримання прибутку і досягнення соціального ефекту на основі довгострокового кредитування під заставу нерухомості, яка залишається у користуванні заставодавця або третьої особи
О. Колодізєв [7]	Іпотека – один зі способів забезпечення зобов'язання нерухомим майном, за якого заставоутримувач має право у випадку невиконання заставником зобов'язання, одержати прибуток завдяки закладеній нерухомості
В. Лагутін [8]	Іпотека – це вид застави нерухомого майна (землі, підприємств, споруд, будов, інших об'єктів, безпосередньо пов'язаних із землею) з метою отримання грошової позики
О. Любунь, О. Кіреєв, О. Денисенко [4]	Іпотека являє собою взаємопослані між собою категорії: грошові зобов'язання, забезпечені заставою нерухомості, землі, окремих об'єктів рухомого майна, майнових прав, емісійних цінних паперів, а також інших іпотечних боргових зобов'язань; застава – передача позичальником кредитору заставної, при якій позичальник залишається власником заставленого майна, а також має право на користування ним та отримання доходів з цього майна – іпотечний кредит
І. Лютий, В. Савич, О. Калівошко [10]	Іпотека – фінансовим інструментом, що полягає у наданні кредиту під заставу нерухомості

їхньої капіталізації та ресурсної бази, оптимізація фінансових ризиків, відновлення здатності кредитувати потреби суб'єктів господарювання та громадян, здійснювати інвестиційну діяльність є ключовими критеріями розвитку банківського бізнесу. Кредитування як основний важіль нарощення активів комерційних банків та забезпечення прибутковості їхньої діяльності, потребує ґрунтовного перегляду діючої регуляторної, методологічної та організаційної практик його здійснення, враховуючи фактори кредитних, операційних, системних ризиків і ризиків ліквідності. Внаслідок підвищення інвестиційної привабливості ринку житла в Україні, порівняно з депозитними вкладеннями банків, нових викликів зазнає сфера іпотечного кредитування.

Становлення іпотечного ринку в Україні є однією з важливих проблем, що потребують невідкладного розв'язання. Україна відстає від країн Східної і Центральної Європи у сфері іпотечного кредитування, що негативно позначається на темпах її розвитку, розв'язанні соціально-економічних проблем. Відродження інституту іпотеки, створення іпотечного ринку в країні є об'єктивною необхідністю, що пов'язано з потребами запровадження механізмів кредитування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням актуальних економічних проблем іпотечного кредитування присвятили

частку своєї діяльності такі науковці: Афанасьєв А., Бусел Т., Дем'яненко М., Денисенко М., Євтух А., Лагутін В., Любунь О., Лютий І., Майданик Р., Сазонець Л., Тимочко Н., Ющенко Н. та інші.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану іпотечного кредитування та прояву його особливостей в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В Україні іпотечне кредитування виникає у XVII ст., базувалося на договірній основі через брак законодавчої бази. Тоді ж були відкриті банківські установи, 1864 року засновані спеціалізовані іпотечні банки у Херсоні та Одесі, 1871 року з'явився Харківський земельний банк, 1872 року — Полтавський земельний банк. Наприкінці 1880 року функціонують Дворянський банк і Селянський поземельний банк. Іпотечні довгострокові кредити надавалися під земельні ділянки селян, купувалася та продавалася земельна власність. Накопичення земельного фонду уможливило формування великих хуторів, невеликих сіл та ін. [11].

На сьогодні український ринок іпотечного кредитування вийшов на новий рівень розвитку. Дослідження сутності іпотеки на сучасному етапі розвитку світової економіки в різних джерелах інформації дає змогу стверджувати, що є багато підходів до визначення поняття

"іпотека". Розглянемо цю дефініцію з наукового погляду, а також відповідно до чинного законодавства. Результати дослідження подано в таблиці 1.

Узагальнюючи, необхідно зазначити, що тлумачення іпотеки як застави нерухомого майна для забезпечення кредиту є дещо вузьким, оскільки обмежує використання іпотеки лише кредитними відносинами. Тому вважаємо, що найточніше визначення іпотеки, яке повною мірою розкриває її сутність, сформульовано в Законі України "Про іпотеку". Відповідно до статті 1 ЗУ "Про іпотеку" "іпотека — вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право у разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника" [16].

В Україні іпотечне кредитування регулюється низкою нормативно-правових актів: законами України "Про Національний банк України", "Про банки і банківську діяльність", "Про інвестиційну діяльність", "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном під час будівництва житла та операцій із нерухомістю", "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", "Про іпотеку", "Про заставу", Житловим, Цивільним, Земельним кодексами тощо.

Економічний зміст іпотечного кредитування проявляється в його функціях, що характеризують роль іпотечного кредитування у функціонуванні економічної системи, а саме:

- функція фінансового механізму залучення інвестицій в сферу матеріального виробництва;
- функція забезпечення повернення кредитних коштів;
- функція залучення до фінансового обороту нерухомого майна;
- функція формування фіктивного капіталу у формі іпотечних цінних паперів та похідних від них [6].

Іпотеці характерні певні риси, які виокремлюють її серед основних банківських кредитів:

- застава нерухомості використовується як інструмент залучення фінансових ресурсів для розвитку виробництва;
- іпотека забезпечує реалізацію майнових прав на об'єкт власності тоді, коли інші форми реалізації права власності (наприклад, купівля-продаж) у конкретній ситуації недоцільні;
- іпотека сприяє створенню фіктивного капіталу за рахунок можливого емітування

цінних паперів, що веде до збільшення заставних оборотних коштів на величину створеного фіктивного капіталу.

Особливостями іпотечного кредитування є [9; 17]:

— обов'язковість забезпечення заставою (в якості якої може виступати нерухомість, на купівлю якої береться іпотечний кредит), адже в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань банк повертає свої кошти за рахунок продажу заставленого житла. Сума, що залишилася після погашення кредиту за вирахуванням витрат, пов'язаних із процедурою стягнення та продажу житла, повертається позичальнику. Тому позичальник і всі повнолітні члени його сім'ї дають нотаріально завірену згоду на звільнення переданого в іпотеку житлового приміщення в разі непогашення кредиту. А передане в іпотеку житло повинне бути вільним від будь-яких обмежень (обтяжень), не повинно бути закладено у забезпечення іншого зобов'язання;

— довгостроковість — на термін від трьох і більше років (оптимально — 20—25 років), що зменшує розмір щомісячних виплат позичальника;

— цільовий характер, відносно невисокі ризики, що забезпечуються такими технічними характеристиками іпотечного кредиту: сума кредиту, як правило, становить не більше 60—70% ринкової вартості житла, що купується; величина щомісячного платежу по кредиту не перевищує 30% сукупного доходу позичальника; під час оцінки ймовірності погашення кредиту кредитор використовує офіційно підтверджену інформацію про поточні доходи позичальника і позичальників.

Ефективний розвиток суспільства здійснюється за допомогою, перш за все, банківської інфраструктури, а це неможливо без нормального функціонування споживчих та іпотечних кредитів, як одних з його головних складових.

Будівництво житла в Україні йде активними темпами. Хоча в 2018 році в експлуатацію було прийнято менше квартир, ніж в 2017 році. За даними Держстату, в 2017 році обсяг прийнятих в експлуатацію квартир склав 9,8 млн кв. метрів, тоді як за підсумками 2018 року — 8,7 млн кв. метрів [14]. Що ж стосується обсягу іпотечного кредитування, то він дуже скромний: за даними НБУ, на січень 2018 року обсяг гривневих іпотечних позик в банках оцінювався на рівні 10,8 млрд грн, а в кінці грудня 2018 року — 11,68 млрд грн. Тобто за 12 міс. 2018 року чистий приріст іпотечного портфеля в систе-

Таблиця 2. Пропозиції Українських банків з іпотечного кредитування

Банк	Строк кредиту, років	Відсоткова ставка, % річних	Разова комісія, % сума	Власний внесок	Тип ставки
Топ 5 іпотечних програм на первинному ринку					
Аркада	30	14-16	1,25	20	Фіксована
Ощадбанк	20	8,9-19,99	0,99	30	Фіксована
Укргазбанк	20	9,9-21,9	1,50	30	Фіксована
Кредобанк	20	18-19	0,99	від 6	Фіксована на 3 роки далі плаваюча + 5-6 %
Глобус	20	15,9-23,9	1,5-1,9	20-50	Фіксована
Топ 10 іпотечних програм на вторинному ринку					
Кредобанк	20	17-18	-	від 6	Фіксована на 3 роки далі плаваюча + 4,5-5 %
Креді Агроколь Банк	20	18,03	1	50	Плаваюча + 2,79 %
ПриватБанк	20	19,90	-	25	Фіксована
Глобус	20	19,90	2	25	Фіксована
Ощадбанк	20	19,99	0,99	30	Фіксована
Піреус Банк	15	19,99	1+500грн	50	Фіксована на 1 рік далі плаваюча + 4,5 %
Укргазбанк	20	20,99	1,30	20-30	Фіксована
Південний	20	22	1	30	Фіксована
Банк інвестицій та заощаджень	20	23,50	0,99	30	Фіксована
Таксомбанк	10	24	1,50	37,5	Фіксована

Джерело: складено за даними [19].

мі — всього 880 млн грн. Водночас не варто забувати про наявність в банках старих іпотечних позик в іновалюті. Обсяг валютної іпотеки на початок 2018 року складав 31,4 млрд грн, а до кінця грудня 2018 року скоротився на 2,6 млрд грн до 28,8 млрд грн. За даними НБУ, загальний портфель гривневих і валютних іпотечних кредитів у банках України за минулий рік зменшився на 2,1 млрд грн до 42,3 млрд грн [15].

Банкіри говорять про перспективи розвитку іпотечного кредитування. Особливо якщо мова йде про первинний ринок — кредитуванні покупки житла в новобудовах. Адже в програмах кредитування нерухомості зацікавлені забудовники, які бажають продати побудовані метри. За діючих відсоткових ставок розвивати іпотечне кредитування можливо тільки шляхом спільних програм з компаніями-збудовниками (табл. 2). Уже зараз існує пласт клієнтів,

які готові купити квартири тільки під час використання таких кредитних програм.

Кредити на покупку нерухомості в споруджуваних житлових комплексах (на первинному ринку) пропонують мало банків. Однак такі програми є. Зокрема в Ощадбанку, Укргазбанку, Кредобанку, Полтава-Банку, банку "Аркада", Банку інвестицій і заощаджень і в банку "Глобус". Відсоткові ставки за такими кредитами — 19—24% річних. Максимальний термін зазвичай становить 20 років, а обов'язковий власний внесок — 30—50% від вартості квартири.

Якщо на покупку нових метрів кредити пропонують одиниці, то для придбання квартири на вторинному ринку пропозицій набагато більше — близько двадцяти банків. Серед активно просувають іпотечні програми — ПриватБанк, Ощадбанк, Укргазбанк, Кредобанк,

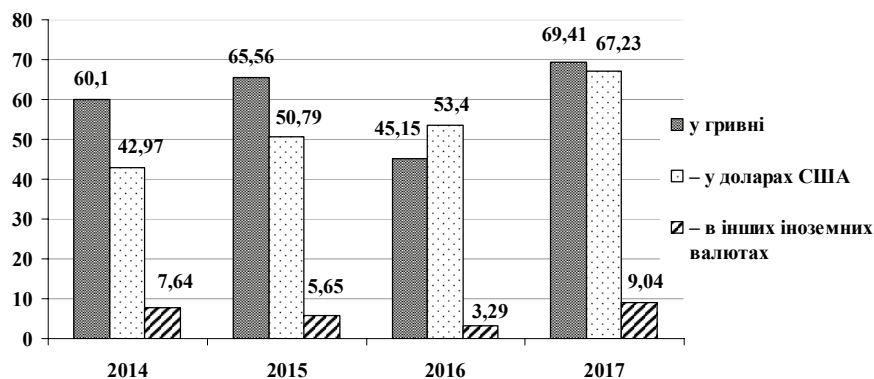

Рис. 1. Іпотечні кредити банків, млрд грн

Джерело: складено за даними [15].

Креді Агріколь Банк, Таскомбанк, Піреус Банк, Банк інвестицій і заощаджень і банк "Південний". Максимальний термін кредиту, як правило, становить 20 років. Однак в будь-якому правилі є винятки: Піреус Банк видасть позику на 15 років, а Таскомбанк — на 10 років. Власний внесок знадобиться в розмірі не менше 20—30%, а в Креді Агріколь Банку і Піреус Банку — 50%. Процентні ставки по іпотечі для вторинного ринку — 18—24% річних.

Зазвичай банки застосовують фіксовану ставку — на весь термін виплати позики. Однак деякі банки пропонують виплату фіксованої ставки лише на перші пару років, після чого ставка вже плаваюча. Плаваюча ставка базується на Українському індексі депозитів фізосіб (UIRD) для вкладів на три, шість або 12 місяців (дані регулярно публікує НБУ). До індексу банк додає свою маржу — близько 3—6 процентних пунктів. І таким чином виходить підсумкова актуальна ставка по іпотечному кредиту.

Як і у випадку з іпотекою на первинному ринку, додатково позичальник оплачує разову комісію за видачу кредиту (1—2% суми кредиту). Також доведеться щорічно витратитися на оплату страхових полісів — страхування нерухомості, страхування життя і (рідше) страхування від нещасного випадку.

За остання роки в Україні збільшилася сума іпотечного кредитування на 34,97 млрд грн у різних валютах (рис. 1).

Як видно з даних рисунка 1, кредитна активність банків України упродовж 2014—2017 рр. зберігала незначні обсяги внаслідок зниження платоспроможності потенційних позичальників, суттєвих політичних, системних і макроекономічних ризиків та високої вартості кредитних ресурсів в економіці країни. Обсяги іпотечного кредитування зростали також незначними темпами, водночас пріоритетним було кредитування в національній валюті через значне коливання курсів іноземних валют щодо гривні.

Ключовими чинниками коливання обсягів банківського іпотечного кредитування за період 2014—2017 рр. виступала динаміка курсу національної валюти, виведення частини банків з ринку та низький рівень їхньої капіталізації, високий рівень кредитних та операційних ризиків поряд із відтоком клієнтських коштів та загальним скороченням обсягів кредитування в національній економіці.

ВИСНОВКИ

Отже, реалії сьогодення іпотечного кредитування в Україні такі, що незначна кількість

банківських установ надає іпотечні кредити. Така ситуація пояснюється не активністю банківських установ в сфері кредитування нерухомості. Разом з тим більшість з банківських установ уникають іпотечного кредитування через нестачу платоспроможності позичальників з офіційно підтвердженими доходами.

За останні роки обсяги іпотечного кредитування зростали, але незначними темпами, пВодночас пріоритетним було кредитування в національній валюті через значне коливання курсів іноземних валют щодо гривні.

Українські банківські установи при іпотечному кредитуванні застосовують фіксовану ставку — на весь термін виплати позики, але деякі банки пропонують виплату фіксованої ставки на протязі певного терміну, а потім за плаваючою ставкою. Відсоткова ставка за іпотечним кредитуванням на первинному ринку нерухомості становлять від 8,9 % до 19,99 %, а на вторинному 17 % до 19,99 %. Додатково позичальник сплачує разову комісію за видачу кредиту, також доведеться щорічно витратитися на оплату страхових полісів.

Іпотечне кредитування може стати рушійною силою покращення якості життя населення, яка дозволить вирішити цілий ряд соціально-економічних проблем: можливість вирішувати житлову проблему у державі, що сприятиме покращенню житлових умов населення і зменшить напруженість в суспільстві у соціальній сфері.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення зарубіжного досвіду іпотечного кредитування та ефективних підходів щодо визначення вартості заставного майна з урахуванням ставки дисконтування до ринкової вартості.

Література:

1. Афанасьєв А.О. Гроші та кредит: конспект лекцій Х.: Вид. ХНЕУ, 2006. 179 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь, ВТФ, Перун, 2005. 1728 с. URL: <http://www.twirpx.com/about/search/> (дата звернення: 04.11.2019).
3. Дем'яненко М.Я. Проблеми іпотеки сільськогосподарських земель. Економіка АПК. 2003. № 2. С. 98—104.
4. Денисенко М.П., Любуня О.С., Кіреєва О.І. Іпотечне кредитування: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 392 с.
5. Євтух А. Іпотека як складова ринкового механізму господарювання. Економіка України. 2000. Вип. № 1. С. 65—69.

6. Євтух О.Т. Світовий досвід використання стандартів при іпотечному кредитуванні. Вісник УАВС. 2009. № 2. С. 37—39.

7. Колодізев О.М., Колісниченко В.Ф. Гроші і кредит: підручник. К.: Знання, 2010. 615 с.

8. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: навчальний посібник К.: Видавництво "Знання", 2002. 215 с.

9. Любунь О.С., Кірієв О.І., Денисенко М.П. Іпотечне кредитування. К.: Центр навчальної літератури, 2011. 392 с.

10. Лютий І.О., Савич В.І., Калівошко О.М. Іпотека: сучасні концепції, тенденції суперечності розвитку: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2009. 548 с.

11. Майданик Р.А. Правова природа інституту іпотеки. Юридичний вісник. 2009. Випуск № 1 (10). С. 31—38.

12. Михайловська І.М., Ларіонова К.Л. Гроші та кредит: навч. посібн. Львів: Новий Світ, 2006. 431 с.

13. Мочерний С.В. Економічний словник-довідник. К.: Феміна, 1995. 368 с.

14. Офіційний сайт Державного комітету статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 07.11.2019).

15. Офіційний сайт Національного банку України URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 07.11.2019).

16. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (дата звернення: 05.11.2019).

17. Сазонець А.І. Національна система іпотечного кредитування. Суми: Довкілля, 2006. 114 с.

18. Тимочко Н.О. Економічна історія України: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 204 с.

19. Ющенко Н. Іпотека-2019: лучшие кредитные программы для покупки жилья. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/ipoteka-2019-luchshie-kreditnye-programmy-dlja-p-351503/> (дата звернення: 08.11.2019).

References:

1. Afanas'iev, A.O. (2006), *Hroshi ta kredyt* [Money and credit], KhNEU, Kharkiv, Ukraine.

2. Busel, V.T. (2005), *Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy* [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian], Irpin', VTF, Perun, Kyiv, Ukraine.

3. Dem'ianenko, M.Ya. (2003), "Problems of agricultural land mortgage", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 98—104.

4. Denysenko, M.P. Liubunia, O.S. and Kirieieva, O.I. (2005), *Ipotechne kredytuvannia*

[Mortgage lending], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

5. Yevtukh, A. (2000), "Mortgage as a component of market mechanism of management", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 65—69.

6. Yevtukh, O.T. (2009), "Worldwide experience in using mortgage lending standards", *Visnyk UAVS*, vol. 2, pp. 37—39.

7. Kolodiziev, O.M. and Kolisnichenko, V.F. (2010), *Hroshi i kredyt* [Money and credit], Znannia, Kyiv, Ukraine.

8. Lahutin, V.D. (2002), *Kredytuvannia: teoriia i praktyka* [Lending: theory and practice], Znannia, Kyiv, Ukraine.

9. Liubun', O.S. Kirieiev, O.I. and Denysenko, M.P. (2011), *Ipotechne kredytuvannia* [Mortgage lending], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

10. Liutyj, I.O. Savych, V.I. and Kalivoshko, O.M. (2009), *Ipoteka: suchasni kontseptsii, tendentsii superechnosti rozvytku* [Mortgage: modern concepts, trends of contradiction], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

11. Majdanyk, R.A. (2009), "Legal nature of mortgage institute", *Yurydychnyj visnyk*, vol. 1 (10), pp. 31—38.

12. Mykhajlovs'ka, I.M. and Larionova, K.L. (2006), *Hroshi i kredyt* [Money and credit], Novyj Svit, Lviv, Ukraine.

13. Mochernyj, S.V. (1995), *Ekonomichnyj slovnyk-dovidnyk* [Economic dictionary directory], Femina, Kyiv, Ukraine.

14. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 07 November 2019).

15. National Bank of Ukraine (2019), available at: <https://bank.gov.ua> (Accessed 07 November 2019).

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About a mortgage", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (Accessed 05 November 2019).

17. Sazonets', L.I. (2006), *Natsional'na systema ipotechnoho kredytuvannia* [National mortgage lending system], Dovkillia, Sumy, Ukraine.

18. Tymochko, N.O. (2005), *Ekonomichna istoriia Ukrainy* [Economic history of Ukraine], KNEU, Kyiv, Ukraine.

19. Jushhenko, N. (2019), "Mortgage 2019: the best loan programs for buying a home", available at: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/ipoteka-2019-luchshie-kreditnye-programmy-dlja-p-351503/> (Accessed 08 November 2019).

Стаття надійшла до редакції 12.11.2019 р.

УДК 004/528.4/332.3

О. В. Лазарева,

д. е. н., доцент, доцент кафедри управління земельними ресурсами,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0002-1050-7118

К. В. Вакар,

"Школа молодого вченого", факультет економічних наук,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

К. А. Платонова,

"Школа молодого вченого", факультет економічних наук,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.48

ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ГІС ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

O. Lazarieva,

Doctor of Economic Sciences, associate professor of management the landed resources department, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

K. Vakar,

"School of the Young Scientist", faculty of Economic Sciences,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001-9542-9026

K. Platonova,

"School of the Young Scientist", faculty of Economic Sciences,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-6277-0153

THE OBJECTIVE NEED TO IMPLEMENT GIS TECHNOLOGIES IN THE LAND MANAGEMENT SYSTEM

У статті розглянуто інформаційні технології та способи одержання оперативної інформації у системі управління земельними ресурсами. Проаналізовано питання застосування геоінформаційних систем для інвентаризації земельних угідь, землеустрою та кадастрових робіт, оптимізації землекористування та реабілітації деградованих територій, картографічної реєстрації та прогнозу змін в сільському господарстві. В статті окреслено завдання раціонального використання земельних ресурсів для подальшого застосування в сільськогосподарському секторі, обґрунтовано необхідність крупномасштабних ґрунтово-екологічних або ґрунтово-ландшафтних карт сільськогосподарських земель.

Зроблено висновок, що застосування сучасних геоінформаційних технологій в системі управління земельними ресурсами є об'єктивною необхідністю для створення надзвичайно сприятливих соціально-економічних умов для сільського господарства, а також сприятиме нормалізації еколого-меліоративного стану меліорованих земель і прилеглих територій.

The article deals with information technologies and ways of obtaining operational information in the land management system. The issue of application of geoinformation systems for inventory of land, land management and cadastral works, optimization of land use and rehabilitation of degraded territories, cartographic registration and forecast of changes in agriculture are considered. The article outlines the tasks of rational use of land resources for further use in the agricultural sector, substantiates the need for large-scale soil-ecological or soil-landscape maps of agricultural land. In the article it is stated that recently there is a destruction of soils as a result of human economic activity. Therefore, one of the tasks of the state is to organize the monitoring of land resources and assess changes in their condition under the influence of anthropogenic and natural factors. The latest editions of research, publications of scientists are analyzed on a given topic. It is concluded that the use of modern geoinformation technologies in the land management system is an objective necessity to create extremely favorable socio-economic conditions for agriculture, as well as to promote the normalization of the ecological and ameliorative state of reclaimed lands and adjacent territories.

The article is devoted to revealing the advantages of using GIS technologies for the use of agricultural development. Proposed ways of using them in the industry are offered. It has become clear that the issue of development of new tools for processing and analysis of spatial information is becoming more urgent, as well as methods of prompt solving of problems of management, evaluation and control of changing processes. Using geographic information systems can be an effective solution to this problem. It is substantiated that a database can be created on the GIS platform to provide managers with the complex necessary for making management decisions.

It is concluded that the application of modern computer information technologies and systems during monitoring creates favorable socio-economic conditions for agriculture, as well as contributes to the normalization of the ecological and reclamation state of reclaimed land and adjoining territories.

Ключові слова: ГІС-технології (геоінформаційна система), геоінформатика, управління земельними ресурсами, ґрунт, ґрунтовий покрив, моніторинг, сільське господарство, геоінформаційне забезпечення.

Key words: GIS-technologies (geoinformation system), geoinformatics, monitoring, soil, soil cover, monitoring, agriculture, geoinformation support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Земля є основою будь-якої діяльності. Вона може виступати як просторовий базис, бути засобом праці в сільському господарстві, де процес виробництва багато в чому залежить від родючості. Останнім часом йде знищення ґрунтів у результаті господарської діяльності людини. Тому одним із завдань держави є організація моніторингу земельних ресурсів і оцінки змін їх стану під впливом антропогенних і природних чинників.

У зв'язку з цим все більш актуальним стає питання освоєння нових засобів обробки і аналізу просторової інформації, методами оперативного вирішення завдань управління, оцінки і контролю змінюються процесів. Ефективним вирішенням цієї проблеми може стати застосування географічних інформаційних систем.

Насамперед потрібно розрізняти наступні тлумачення геоінформаційної системи. У більшості тлумачень взагалі система визнається як група взаємопов'язаних елементів і процесів. Інформаційна система — це система, що вико-

нує процедури над даними для отримання інформації, корисної для прийняття рішень. Географічна інформаційна система (гео-інформаційна система, ГІС) — це система апаратно-програмних засобів і алгоритмічних процедур, яка створена для цифрової підтримки, поповнення, управління, маніпулювання, аналізу, математико-картографічного моделювання та образного відображення географічно-координованих даних. Відмітною ознакою ГІС є те, що ці системи мають справу з координатною і смисловою інформацією про об'єкти, які розташовані на тій чи іншій території. Саме за цією ознакою ГІС відрізняються від всіх інших інформаційних систем, ознака територіальності і підкреслюється в приставці "geo".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та методологічні аспекти використання моніторингу сільськогосподарських земель достатньо досліджені у працях Зацерковного В.І., Барладіна А.В., Ярошука П.Д., Бичкова І.В., Нефед'єва Л.В., Ружникова Г.М.,

Луковнікова Н.Г., Езієва М.І., Жерукова Т.Б., Лур'є І.К., Черняги П., Басовця О. та інших. Проте, зважаючи на новизну ГІС технологій у системі УЗР, на сьогодні цьому питанню приділяється недостатньо уваги.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз і оцінка можливості моніторингу сільськогосподарських земель на основі даних дистанційного зондування і підсупутникових спостережень із застосуванням ГІС-технологій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

ГІС— технології з'явилися не так давно, їх використання тільки починають застосовуватися в сільськогосподарських підприємствах сьогодення.

Геоінформатика — це галузь знань, яка вивчає принципи, техніку і технологію отримання, обробки та аналізу просторо-часової і змістовної інформації про ту чи іншу території з метою отримання на цій основі нових відомостей [1]. Це вивчення природних і соціально-економічних геосистем, комп'ютерне моделювання на основі баз даних і географічних знань, збір, обробка, відображення і поширення просторо-координованої інформації, забезпечення вирішення завдань інвентаризації, оптимізації та управління геосистемами, виробництво апаратних засобів і програмних продуктів, створення баз і банків даних, систем управління, стандартних (комерційних) геоінформаційних систем різного цільового зазначення і проблемної орієнтації [2].

Метою впровадження цих систем є підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва шляхом глобального зниження витрат палива і ПММ на сільськогосподарських підприємствах, виключення несанкціонованих відхилень від маршрутів, дотримання технологічних вимог при виробництві сільськогосподарських робіт, шляхом створення єдиної регіональної системи моніторингу і управління парком машин і земельними ресурсами на основі GPS технологій для потреб агропромислового комплексу і переробної галузі.

На думку таких авторів, як Бичкова І.В., Нефедьєв А.В., Ружникова Г.М., Луковнікова Н.Г., завданнями впровадження цих систем є:

- ранній прогноз врожаю і планування його прибирання, зберігання і перероблювання на потужностях регіонального переробного промисловості;

- зменшення витрат на паливо і ПММ користуючись тим, що будь-який злив відразу

буде зображено на комп'ютері диспетчера. Тож зупиняється розкрадання палива. Крім того, стає точнішим розрахунок пробігу і кількість напрацьованих мотогодин, якщо списання палива виробляється за нормативними показниками без використання датчиків рівня палива. Отже, відразу видно техніку з несправною паливною системою, оскільки на графіках комп'ютера відразу видно, як йде витрата і де вона невинуватно завищена;

- запобігання використанню не за призначенням сільськогосподарської й автомобільної техніки. На комп'ютері зображаються переміщення, швидкість руху техніки, час і місце стоянки. Стає неможливим використання техніки, крім як за її прямим призначенням. Це застава того, що, наприклад, комбайн не заїде на чуже поле, а вантажівка із зерном не поїде по недозволеному маршруту;

- зменшення ймовірності розкрадання продукції. Ймовірність розкрадань значно знижується при виконанні попереднього пункту. Додатково встановлюються певні датчики, котрі дають можливість відстежити, де і коли включався вантажний шнек комбайна, чи був у цей момент поруч автомобіль господарства;

- організація транспортної логістики в системі "господарство — перероблювання" в період збирання врожаю;

- підвищення керованості машинно-транспортного парку і дисципліни працівників, їх матеріальне стимулювання. Впровадження регіональної системи моніторингу дає можливість зробити ситуацію з парком техніки повністю передбаченою і керованою. Грунтуючись на реальних даних, які передані бортовими навігаційними контролерами, можна оперативно приймати рішення. Працівники підприємства, відчуваючи такий контроль мимоволі стають дисциплінованішими та відповідальнішими, а система їх додаткового матеріального заохочення стає більш прозорою і прогнозованою;

- контроль з боку держави за тим, як підприємства використовують ті кошти, що виділяються сільгоспідприємствам регіону.

Для забезпечення керівників комплексом необхідної для прийняття управлінських рішень інформації на платформі ГІС може створюватись база даних, яка містить [3]:

- цифрову модель місцевості, на якій здійснюються агротехнічні операції;

- відомості про дистанційне зондування;

- інформацію про властивості та характеристики ґрунтів;

- карти посівів по роках;

- історію обробки полів і т.д.

Агрономічна ГІС повинна містити багатошарову електронну карту господарства й атрибутивну базу даних історії полів з інформацією всіх агротехнічних заходів з метою більш ефективного використання. Обов'язково повинні бути включені шари мезорельєфу, відомості про крутизну схилів, і їх експозиції, мікрокліматі, рівні ґрунтових вод, зміст гумусу в ґрунті тощо. Атрибутивна база даних, що містить дані різного характеру, пов'язана з шарами електронної карти [3].

Прив'язку починають з гідрографічної мережі, яружно-балочного комплексу, в більшості випадків доповнюють дорожньою мережею та іншими об'єктами. До конкретних об'єктів цифрової карти також прив'язують призначені для користувача бази даних, що включають інформацію про посівні площі, дані про стан ґрунтів та інше.

Для вирішення завдань комплексного аналізу в сільському господарстві використовуються електронні карти з розрахунком супутникових геодезичних вимірювань. Використовуючи такі методи можливо отримати більш деталізовану інформацію про великі території (сільськогосподарське підприємство, адміністративний район тощо), визначити конфігурацію полів, орієнтування, площу, напрямок оранки, стан полів на момент знімання й сприяє оперативній оцінці сільськогосподарських угідь.

Отже, створюючи систему інформаційної підтримки процесів прийняття рішень на основі ГІС-технологій підвищується загальна ефективність сільськогосподарського виробництва шляхом надання актуальнішої аналітичної інформації на всьому комплексі необхідних параметрів для прийняття оптимальніших і більш своєчасних управлінських рішень.

Наголосимо, що важливу роль в плануванні агротехнічних операцій відіграють інформаційні системи управління на базі геоінформаційних технологій.

Агротехнічне планування містить наступні види робіт [4]:

- розрахунок потенціалу та ефективності кадрів і земельних ресурсів;
- формування чергування операцій обробітку ґрунту, внесення добрив і засобів захисту;
- вимірювання полів (наприклад, шляхом об'їзду за контуром з високоточним GPS-обладнанням з максимальною точністю 1—3 см);
- аналіз потреби в техніці та обладнанні;
- складання структури посівних площ і сівозмін у форматі векторної електронної карти;

— розрахунок необхідної кількості добрив.

На основі перерахованих вище даних щодня для водіїв і механізаторів складаються планові завдання на наступний робочий день і за необхідності вранці в них вносяться зміни.

Планування, здійснюване на основі даних ГІС дає змогу: скорочення чи повністю виключення простоїв у роботі в разі браку кадрів або техніки; зменшення вартості агротехнічних операцій на одиницю оброблюваної площі й поліпшення показників врожайності.

У процесі проведення моніторингу також здійснюється реєстрація всіх агротехнічних операцій, витрат на їх проведення, фіксація стану посівів за допомогою наземних вимірів, експертних оцінок агрономів і даних дистанційного зондування Землі (аеро- і космічних знімків).

Беззаперечним є той факт, що для моніторингу земельних ресурсів необхідні дані агрохімічного аналізу ґрунтів по кожній робочій ділянці поля. Вони можуть бути отримані такими шляхами:

— у результаті досліджень із використанням пробовідбірників і лабораторій з аналізу проб;

— у результаті агрохімічних досліджень, які були виконані відповідною організацією.

ГІС технології дозволяють проводити аналіз всіх проведених агротехнічних операцій і зображають цю інформацію у вигляді графіків, таблиць, карт. Необхідно враховувати надходження продукції з полів, реалізацію зерна з поля. Водночас всі дані збираються як з диспетчерського центру, так і знімаються з електронних ваг, які встановлені на складах або токах. Береться до уваги пестициди і добрива, які вичерпані. Обсяг насіння, який витрачено під час посіву ретельно вивчається.

Для того, щоб зменшити витрату насіння і добрив використовують систему паралельного водіння. Наприклад, зводиться до мінімуму перекриття посівних смуг. Система прогнозу врожайності будується на методах спостереження за станом посівів з урахуванням впливу природно-кліматичних умов. Завдяки цій технології стає можливим відслідковування динаміки розвитку сільськогосподарських культур, умов вегетації, визначення термінів їх дозрівання та оптимальні терміни початку збору, провадження економічного аналізу при мінімальному і максимальному рівнях врожайності стабільно можливих для конкретних умов [5].

Таким чином, беручи до уваги отриманий прогноз врожайності на різних ділянках поля (враховуючи витрати та можливий прибуток)

необхідно прийняти рішення про диференційовану обробку полів. З іншого боку, можна проаналізувати можливі витрати відповідно до потенціалу врожаю на бідних землях. Для максимально точного визначення рівня врожайності на полях господарства використовують систему комп'ютерного моніторингу.

Ефективна робота картографічної системи сільгосп підприємства можлива тільки при сполученні різновидів інформації в одну просторову базу даних. Така інтеграція виконується шляхом побудови об'єктної моделі даних, в яку входять:

- картографічні шари;
- таблиці з інформацією про об'єкт (посівні площі, поголів'я худоби, обсяги виробництва, реалізації та споживання сільськогосподарської продукції та продовольства тощо);
- космічні аерознімки.

Аналізування даних у цій системі проводиться засобами картографічного аналізу, що дає можливість отримувати певні дані збільшення або зниження продуктивності.

У результаті прогнозування врожайності культур і оцінки витрат керівництво може розрахувати оптимальну ціну на обладнання та матеріали, в яких підприємство буде потребувати майбутньому, і визначити закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію.

Технічна підсистема сільськогосподарських підприємств також не залишається осторонь від використання геоінформаційних технологій [3]: створюються графіки використання техніки та її ремонту; проводиться аналіз використання техніки та пально-мастильних матеріалів (всіх переміщень техніки, розрахунків пробігу та оброблених площ); визначаються оптимальні маршрути руху та транспортування техніки від бази до оброблюваних полів та оптимальні маршрути доставлення врожаю до пунктів приймання; контролюється швидкість переміщення техніки при виконанні польових робіт; визначається довжина гону або оптимального відстані між полями й пунктами здачі сільськогосподарської продукції по цифровій карті; формуються облікові листи трактористів-машиністів та подорожні листи автотранспорту.

Також ГІС вдосконалює процеси, що протікають у тваринницькому секторі, наприклад, ефективне вирішення таких завдань картування районів:

- з винищенням рослинності й ерозією ґрунтового покриву навколо водопойів, на трасах перегонів тощо;
- з мінімальною природною рослинністю;

— з забрудненими стоками тваринницьких комплексів і птахофабрик тощо;

— деградації рослинності на пасовищах.

Відзначимо, що з залишків, що утворюються в якості добрива використовуються в середньому менше ніж 70%, інша частина переповнює ставки-накопичувачі, скидається на території, які прилягають потрапляючи у водойми і в підземні води.

Використання ГІС-технологій допоможе здійснити дистанційний контроль за роботою господарства (управляти процесами в реальному часі), а також на основі отриманих звітів проаналізувати ефективність вкладень у виробництво.

Для диспетчерської служби застосування даних технологій дозволяє швидко відстежувати місце знаходження техніки, координувати роботу механізаторів і водіїв, в тому числі за допомогою установалення голосового зв'язку, а також контролювати витрачання ПММ і стан техніки.

Робоче місце агронома з використанням ГІС-технологій має бути автоматизованим та повинно: передбачати ведення історії полів по врожайності, культурам, застосовуванню добрив і засобів захисту; надавати інформаційну підтримку при оцінці якості робіт і вироблення пропозицій щодо їх планування; дозволяє планувати внесення добрив з урахуванням індивідуальних особливостей полів.

Геоінформаційні системи дозволяють співробітникам економічного підрозділу проводити порівняльний аналіз планових і фактичних даних, автоматизувати облік робочого часу і формування звітів і довідок [6].

Таким чином, ГІС-технології необхідні в системі управління земельними ресурсами в регіонах з ризикованим землеробством. Для даних територій необхідний постійний контроль за умовами розвитку культур і проведенням агротехнічних і агрохімічних заходів.

ВИСНОВКИ

Отже, агропромисловий комплекс (АПК) є однією з найважливіших галузей економіки будь-якої держави. На відміну від інших галузей АПК знаходиться в невідповідному положенні, оскільки є низькодохідною галуззю, і це обумовлено безліччю чинників, несприятливих людині.

У зв'язку з цим ведеться наполеглива робота у системі УЗР щодо вдосконалення форм ведення сільського господарства і впровадження інноваційних технологій для скорочення витрат виробництва. Однією з таких інновацій є вживання геоінформаційних технологій в

сільському господарстві, оснащення сільсько-господарської техніки системами супутникової навігації, автоматизації виробничих процесів. Саме динамічний розвиток аграрного виробництва вимагає впровадження високоефективної системи землеробства, сучасних технологій збору і обробки інформації, необхідної для вирішення багаточисельних виробничих і управлінських завдань з використанням сучасних технологій, у тому числі і географічних інформаційних систем (ГІС).

Епоха відкриття радіохвиль істотно спростила завдання навігації і відкрило нові перспективи перед людством в багатьох сферах життя і діяльності, а з відкриттям можливості підкорення космічного простору здійснився величезний прорив в області визначення координат місця розташування об'єкту на Землі.

Вживання космічних і інформаційних технологій дозволяє додати процесу управління сільським господарством країни (і окремого регіону) такі властивості, як глобальність, системність, оперативність, безперервність. Вживання геоінформаційних технологій в сільському господарстві на сьогодні є одним із перспективних напрямів, що інтенсивно розвиваються в АПК.

Література:

1. Лурье И.К., Берлянт А.М. Основы геоинформатики и создание ГИС. Дистанционное зондирование и географические информационные системы. Часть I. М.: МГУ им. Ломоносова. 2002. 140 с.
2. Пітак І.В., Масікевич Ю.Г., Пляцук А.Д., Шапорев В.П., Моїсєєв В.Ф. Геоінформаційні технології в екології: Навчальний посібник. Суми: СумДУ, 2012, 273 с.
3. Зацерковний В.І., Кривобекрець С.В. Аналіз можливості підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва при застосуванні геоінформаційних технологій у задачах управління. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Технічні науки. 2013. № 3. С. 174—183.
4. Зацерковний В.І., Кривоберець С.В., Сімакін Ю.С. Використання геоінформаційних технологій в аналізі ґрунтового покриття. Інженерна геодезія. 2010. № 56. С. 162—168.
5. Зацерковний В.І., Кривоберець С.В. Розробка підходів щодо створення ГІС-моніторингу сільськогосподарських земель. Інженерна геодезія. 2011. № 57. С. 123—132.
6. Бурачек В.Г., Железняк О.О., Зацерковний В.І., Геоінформаційний аналіз просторових даних: монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011, 440 с.

References:

1. Lurie, I.K. and Berlyanta, A.M. (2002), Osnovy heoynformatyky y sozdanye HYS. Dystantsyonnoe zondirovaniye y heohrafycheskiye ynformatsyonnye systemy. Chast' I. [Fundamentals of geoinformatics and creation of GIS. Remote sensing and geographic information systems. Part I.], Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia.
2. Pitak, I.V. Nehadaylov, A.A. Masikevych, Yu.H. Plyatsuk, L.D. Shaporev, V.P. and Moiseyev, V.F. (2012), Heoinformatsiyni tekhnolohiyi v ekolohiyi [Geoinformation technologies in ecology], SumDU, Sumy, Ukraine.
3. Zatserkovnyy, V.I. and Kryvobekrets', S.V. (2013), "Analysis of the possibility of increasing the efficiency of agricultural production in the application of geoinformation technologies in management tasks", Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Tekhnichni nauky, vol. 3, pp. 174—183.
4. Zatserkovnyy, V.I. Kryvoberets', S.V. and Simakin, Yu.S. (2010), "Use of geoinformation technologies in soil cover analysis", Inzhenerna heodeziya, vol. 56, pp. 162—168.
5. Zatserkovnyy, V.I. and Kryvoberets' S.V. (2011), "Development of approaches for creation of GIS monitoring of agricultural lands", Inzhenerna heodeziya, vol. 57, pp. 123—132.
6. Burachek, V.H. Zheleznyak, O.O. and Zatserkovnyy, V.I. (2011), Heoinformatsiynyy analiz prostorovykh danykh: monohrafiya [Geoinformation analysis of spatial data: a monograph], Aspekt-Polihrاف, Nizhyn, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 330:338.49

С. О. Тульчинська,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки та підприємництва,
НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID:0000-0002-1409-3848
О. С. Солосіч,
студент, НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID:0000-0003-0057-463X

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.54

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ФАКТОРУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

S. Tulchynska,
Doctor of Economic Sciences, professor, professor of economics and entrepreneurship department
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"
O. Solosich,
student, National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

CURRENT PROBLEMS OF INCREASING THE PROFITABILITY OF COMMUNAL ENTERPRISES AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY

У статті розглянуто основні проблеми підвищення прибутковості вітчизняних підприємств комунальної форми власності. Систематизовано наукові уявлення щодо визначення ролі комунальних підприємств та їх правових ознак. Уточнено поняття комунального підприємства, їх види відповідно до функціональної орієнтації. Виділено перелік проблем підвищення прибутковості функціонування комунальних підприємств у їх тісному зв'язку з теоретичними підходами до управління такими підприємствами, а саме, прогресивного, акомодативного та реакційного, які враховують у собі різні рівні економічної безпеки та відповідні заходи стратегічного характеру. Запропоновано перелік напрямків подолання збиткового стану підприємств комунальної власності та забезпечення стабільних темпів зростання прибутковості їх діяльності, які охоплюють як заходи законодавчої регламентації діяльності підприємств комунальної сфери, так і прикладні аспекти їх управління.

The article outlines the main problems of increasing the profitability of municipal enterprises of communal ownership through the prism of ensuring the economic security of this type of enterprises. The systematization of scientific ideas on determining the role of public utilities within the national economic system is carried out, and the legal bases of their functioning are considered. The concepts of utility companies, their types in accordance with functional orientation and legal regulation have been clarified. There has been highlighted the list of problems that at this stage of development of the municipal enterprise segment, which form the key constraints of its development, in the context of increasing their profitability. Theoretical approaches to the management of such enterprises have been formed in their close connection with the described problems. Key problems of ensuring the profitability of these enterprises are technical and technological backwardness, low investment attractiveness, weakness of the organizational and managerial apparatus, inefficiency of accounting systems, control of costs and quality of products, weakness of regulatory legal support and as a consequence the lack of adaptability of municipal enterprises to the current market conditions. The following approaches to the profitability of municipal enterprises are distinguished: progressive (applied by enterprises with high level of economic security and potential for development), accommodational (used to stabilize the current state and maintain competitive positions) and reactionary (aimed at maintaining the minimum level of solvency and liquidity indicators of enterprises, counteracting external threats); Each of these approaches consider different levels of economic security and appropriate

strategic measures that can be applied to a specific municipal enterprise. There has been offered the list of directions of overcoming the unprofitable state of the enterprises of communal property and providing stable growth rates of profitability of their activity, which cover both measures of legislative regulation of activity of the municipal enterprises, as well as applied aspects of their management.

Ключові слова: комунальне підприємство, прибутковість, підвищення прибутковості, економічна безпека.

Key words: municipal enterprise, profitability, increase in profitability, economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Активні процеси якісної перебудови традиційних підходів до організації економічних взаємодій у напрямі інтернаціоналізації, технологізації та діджиталізації економічного простору сприяли докорінній трансформації світової економічної системи, ставши лейтмотивом економічного розвитку останніх десятиліть, досягнувши свого піку, сформована парадигма економічного розвитку наразі виявляє ознаки кризи, індикатором якої є поява різнонаправлених тенденцій у розвитку прогресивних країн світу та виникнення передумов глобальних кризових явищ. Водночас варто відзначити, що широкого розповсюдження сьогодні набувають тенденції до соціалізації економічних зв'язків, що виявляється у посиленні соціальної відповідальності бізнесу та зростанні суспільного інтересу до екологічності та соціальної ролі підприємницьких структур. За таких умов, актуальності набуває проблематика діяльності комунальних підприємств, функціональне призначення яких відповідає, як, з одного боку, задоволенню соціальних потреб населення, так і, з іншого, підтриманню стабільності в умовах мінливості зовнішнього середовища, на місцевому рівні. Однак вітчизняна комунальна сфера характеризується наявністю комплексу системних проблем розвитку, які визначають її неможливість протистояння зовнішнім загрозам та нарощення конкурентних переваг. Саме тому важливим є дослідження проблем підвищення прибутковості вітчизняних комунальних підприємств як фактору забезпечення їх економічної безпеки та подальших перспектив розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню економічної та правової природи комунальної власності, прикладних

аспектів управління окремими видами підприємств комунальної сфери присвячена велика кількість наукових праць вітчизняних вчених. Високу теоретичну цінність представляють собою роботи таких авторів: Б. Адамов, В. Борденюк, В. Василенко, Р. Джабраїлов, Л. Кравцова, Ю. Лебединський, М. Забаштанський, М. Мельникова, Н. Нижник, О. Нагорна, Н. Потапова, В. Рибак та інші науковці.

Однак, незважаючи на глибину теоретичних здобутків вітчизняних вчених у напрямі дослідження комунальної сфери, більш ретельного дослідження та теоретичного висвітлення вимагають проблеми підвищення прибутковості комунальних підприємств у розрізі забезпечення їх економічної безпеки.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є узагальнення та систематизація теоретичних уявлень про економічну природу комунальних підприємств, виділення ключових проблем підвищення прибутковості, розробка напрямів їх подолання в контексті забезпечення економічної безпеки комунальних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Комунальні підприємства займають важливе місце у функціонуванні господарських систем, зокрема, щодо соціокультурних, інфраструктурних та фінансових питань місцевого та регіонального рівня. Таким чином, нерозривно пов'язуючи їх із відповідними владними структурами, оскільки питання формування нових комунальних організацій, їх фінансування, пільгування, реорганізації є у компетенції місцевих органів влади, тобто фінансування здійснюється за рахунок бюджетів відповідного рівня.

Водночас прибуткове функціонування комунальних підприємств впливає на рівень до-

ходної частини місцевих бюджетів, що нерозривно пов'язує дані структури з фінансовою системою місцевого рівня. Тобто комунальні підприємства, за умови їх належного рівня розвитку, можуть слугувати об'єктивною основою сталого розвитку місцевих громад, за рахунок тісних фінансово-економічних зв'язків цього виду підприємств з фінансовою системою регіону.

Однак для більш повного розуміння економічної природи та існуючої проблематики забезпечення прибуткового функціонування комунальних підприємств варто розглянути ключові особливості, які вирізняють цей вид підприємств, а саме з погляду функціональних засад діяльності комунальних підприємств та специфічних ознак, які лежать у виключно правовій площині.

Розуміння правової природи комунальних підприємств потребує їх розгляду з позиції приналежності до певного виду форми власності, в цьому випадку комунальної власності, як окремого виду суспільної (публічної) власності, до ключових ознак якої відносяться такі:

- виступає об'єктом власності територіальної громади;
- повноваженнями власника наділені органи місцевого самоврядування, які виступають виразниками інтересів територіальної громади;
- головна мета — задоволення суспільних потреб місцевого населення;
- виступає інструментом реалізації, соціальних, інфраструктурних, культурних функцій місцевих органів влади;
- двоїстість правових режимів функціонування, які можуть регламентуватися одночасно нормами публічного і приватного права;
- будь-які дії пов'язані з володінням, використанням, розпорядженням, зміною правового статусу об'єктів такої форми власності здійснюються лише на підставі рішень місцевої влади або уповноважених нею суб'єктів.

Вітчизняними нормативно-правовими актами виділено три основні організаційні форми, у рамках яких може бути організоване комунальне підприємство:

- по-перше, комунальне товариство з обмеженою відповідальністю;
- по-друге, комунальне акціонерне товариство (за умови якщо половина акцій підприємства належить органам місцевої влади, забезпечуючи реалізацію права вирішального впливу);

по-третє, комунальне унітарне підприємство, які можуть функціонувати як на комерційних, так і на некомерційних засадах.

Загалом відповідно до функціонального призначення комунальні підприємства можна розділити на соціальні, інфраструктурні та комерційні. Головною метою діяльності комунальних підприємств соціальної орієнтації є реалізація соціально-побутових, інтелектуальних, культурних, екологічних потреб місцевого населення, які носять суспільний характер. Прикладами таких установ можуть бути, заклади освіти, охорони здоров'я, зоопарки, друковані видання, парки, спортивні комплекси і т.д.

Інфраструктурні комунальні підприємства забезпечують обслуговування крупних інфраструктурних об'єктів та систем, надають послуги, пов'язані з їх використанням. Прикладами інфраструктурних комунальних підприємств можуть слугувати, підприємства, що надають послуги з водопостачання, обслуговування житлового фонду, метрополітен, литовища і т.д.

Комунальні підприємства комерційного спрямування провадять діяльність у різних сферах господарського життя, надаючи суспільно необхідні послуги, при цьому, ринкове середовище їх функціонування не належить до так званих природних монополій, а самі підприємства виступають рівноправними учасниками ринку. Прикладом таких підприємств є комунальні підприємства з надання послуг оренди, будівництва, організації місць оптово-роздрібної торгівлі.

Таким чином, у певних видах і сферах діяльності використання муніципального майна орієнтоване на отримання доходу, поповнення місцевого бюджету та забезпечення економічного розвитку території, в інших же фінансова вигода відсутня і визначальним є забезпечення певного стандарту добробуту для місцевого населення [2, с. 330].

Вирішуючи завдання підвищення ефективності керування державною власністю, органам влади слід визначати цілі проведених заходів виходячи з орієнтирів соціально-економічного розвитку відповідної території, а потім намагатися досягти поставлених цілей мінімально можливими засобами — реалізувати соціально-економічний потенціал публічної власності за допомогою ефективного управління [6, с. 95].

Про ефективність діяльності органів влади свідчить досягнення заданого результату (в тому числі надання обсягу державних (муніци-

пальних) функцій і послуг) при мінімумі витрачених ресурсів (бюджетних коштів, часу і т. д.) або досягнення найкращого (максимального) результату у разі заданого обсягу ресурсів, засобів.

Водночас ефективність не можна плутати з результативністю управління, під якою розуміється ступінь досягнення заданого результату функціонування керованої системи (наприклад, досягнення стратегічних орієнтирів розвитку муніципалітету у відповідному році) [3].

На основі вищевикладеного можна стверджувати, що комунальне підприємство представляє собою підприємницьку структуру, що частково (більше 50 %) або повністю знаходиться у власності органів місцевої влади та метою функціонування якої є виробництво суспільно важливої продукції або надання суспільно важливих послуг.

Аналізуючи вітчизняні підприємства комунального сектору варто відзначити, складність поточного стану, що виявляє себе у низці проблем, які обумовлюють неможливість прогресивного розвитку цих структур і забезпечення належного рівня прибутковості. Навіть аналіз загальних кількісних показників дає можливість робити висновки про положення українських комунальних підприємств, так, виходячи з даних на початок 2019 року, серед і юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання України комунальні підприємства налічують 12,8 тис., що в складає менше 1 % від зареєстрованих підприємств [5, с. 23]. Водночас у структурі витрат домогосподарств витрати на оплату житла та купівлю комунальних продуктів та послуг у 2018 році порівняно з 2017 р. скоротилися на 1,5 % і складають 13,9 %, що у більшості своїй пояснюється високим тарифним навантаженням на бюджети домогосподарств [5, с. 12].

Однією з головних проблем функціонування комунальних підприємств у рамках національної економіки є неможливість забезпечення ними належного рівня прибутковості, що призводить до економічної вразливості таких організацій та обмеженості у реалізації власного потенціалу. Аналізуючи проблему хронічної збитковості вітчизняних комунальних підприємств варто виділити такий перелік причин цього положення:

— високий рівень фізичного та морального зносу техніко-технологічної бази функціонування підприємств комунальної сфери;

— низький інвестиційно-інноваційний потенціал комунальних підприємств;

— високий рівень монополізації сфери надання житлово-комунальних послуг та слабкий розвиток конкуренції у цьому секторі [1, с. 11];

— низький кваліфікаційний рівень керівників вищого рівня ієрархії організації;

— обмеженість управлінських функцій менеджменту підприємства;

— недосконалість системи організації руху матеріальних та інформаційних потоків, що виявляється у високому рівні непродуктивних витрат, дефектах системи виробничого обліку та контролю якості;

— відсутність організаційних та правових можливостей використання інструментів фінансового ринку та доступу до здійснення зовнішніх запозичень;

— слабкість нормативно-правового забезпечення функціонування комунальних підприємств, що виявляється у конотативному характері нормативних положень і відсутності механізмів ефективної роботи комунальної сфери та стимулювання її розвитку в умовах ринку;

— наявність рудиментарних формувань в організаційній структурі комунальних підприємств, притаманних підприємствам командно-адміністративного укладу економіки;

— непристосованість підприємств комунальної сфери до сучасних умов конкурентного ринку, відсутність об'єктивних передумов до розвитку адаптивних властивостей.

У цьому випадку муніципальне майно стає об'єктом комерційних ризиків. За несприятливої для підприємства фінансової ситуації, що особливо характерно для нинішнього періоду, вимоги кредиторів будуть задовольнятися за рахунок цього муніципального майна. Це означає наявну для муніципальних утворень небезпеку безповоротної втрати найважливіших об'єктів життєдіяльності, в тому числі об'єктів житлово-комунального і муніципального господарства, паливно-енергетичного комплексу та транспорту [4].

Далі пропонуємо розглянути ряд підходів, які можуть бути застосовані для вітчизняних комунальних підприємств у залежності від рівня їх фінансово-економічного стану і наявності перерахованих вище проблем. Окреслені підходи включають у себе комплекс заходів для забезпечення підвищення рівня прибутковості, водночас, кожен з яких відповідає певному рівню економічної безпеки, на якому знаходиться підприємство.

Прогресивний підхід може бути застосований комунальним підприємством в умовах ста-

більшого зовнішнього середовища та внутрішнього стану, метою управлінської діяльності стає розширення обсягів збуту, покращення фінансових показників, врівноваження обсягу позикових і власних коштів до рівня їх максимальної ефективності, і як результат нарощення прибутку. Загалом підхід відповідає високому рівню економічної безпеки за якого підприємство володіє і реалізує власні резерви розвитку.

Акомодаційний підхід використовується з метою стабілізації та утримання наявних показників прибутковості на підприємстві, полягає у організації ефективного моніторингу внутрішніх процесів з метою мінімізації витратної складової та розробкою конкурентних стратегій взаємодії із зовнішнім середовищем. Такий підхід щодо управління прибутковістю притаманний підприємствам середнього рівня економічної безпеки, економічний стан яких дозволяє утримувати стабільні позиції, однак резерви можливого зростання відсутні.

Реакційний підхід реалізується в умовах обмеженості фінансових ресурсів підприємства, направлений на підтримку ключових показників платоспроможності та ліквідності підприємства, характеризується частковим або повним згортанням інноваційних процесів, різким скороченням витрат, реструктуризацією підприємства. Цей підхід може бути використано комунальними підприємствами, економічна безпека яких знаходиться на низькому або критичному рівні, існує вірогідність банкрутства. Реакційний підхід передбачає застосування комплексу заходів щодо протистояння зовнішнім загрозам і стабілізації базових показників діяльності підприємства.

На жаль, для більшості підприємств вітчизняного комунального сектору притаманне використання акомодаційних та реакційних практик, що обумовлене переважною збитковістю таких підприємств, неможливістю самофінансування, низьким рівнем фінансового менеджменту.

На основі окреслених проблем вітчизняних комунальних підприємств та базових підходів в управлінні прибутковістю їх діяльності у розрізі економічної безпеки, можна виділити ряд перспективних напрямків стосовно підвищення прибутковості їх діяльності, як з боку самих підприємств, так і щодо суб'єктів владних повноважень:

— реформування вітчизняної нормативно-правової бази, приведення її згідно з поточними потребами функціонування та розвитку комунальних підприємств;

— модернізація науково-методичного апарату управління фінансовими стратегіями комунальних підприємств, використання сучасних методів фінансового контролінгу, розробка ефективних моделей управління витратами комунальних підприємств;

— інтенсифікація залученості об'єктів муніципальної власності в господарський обіг, розширення можливостей для використання і придбання муніципального майна юридичними і фізичними особами [2, с. 334];

— розвиток інвестиційно привабливих напрямів діяльності комунальних підприємств, зокрема проектів соціальної сфери, які можуть бути реалізовані на засадах спільного фінансування;

— розробка повноцінних маркетингових стратегій, орієнтованих на поступову адаптацію комунальних підприємств до ринкових умов функціонування та акцентування їх конкурентних переваг;

— залучення консультативних та аудиторських установ задля вдосконалення моделей бюджетування та управління ризиками комунального підприємства;

— поступове впровадження мало- та безвідходних технологій у рамках реалізації комплексної енергоощадливої стратегії як джерела мінімізації витрат комунальних підприємств.

Імплементация окреслених вище напрямів надасть змогу подолати комплекс системних проблем розвитку комунальних підприємств, що обумовлюють їх хронічну збитковість, надавши можливість до поступового розвитку на ринкових засадах.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було здійснено узагальнення та систематизацію наукових уявлень щодо особливостей діяльності комунальних підприємств та їх місця у вітчизняній економічній системі, досліджено проблематику функціонування цього сегменту підприємницьких структур. Ключовими проблемами забезпечення прибутковості діяльності таких підприємств виділено техніко-технологічну відсталість, низьку інвестиційну привабливість, слабкість організаційно-управлінського апарату, неефективність систем обліку, контролю витрат та якості продукції, слабкість нормативно правового-забезпечення і як наслідок неадаптованість вітчизняних комунальних підприємств до сучасних ринкових реалій. Запропоновані напрями щодо підвищення прибутковості як складової забезпечення економічної безпеки комунальних підприємств

охоплюють широке коло організаційно-управлінських заходів мікро- та макроекономічного рівня, реалізація яких залежить від злагодженої роботи владних структур та управлінського складу на місцях.

Подальших досліджень вимагає розроблення дієвих механізмів щодо підвищення прибутковості комунальних підприємств, що сприятиме підвищенню якості надання соціальних послуг та зменшенню соціальної напруги у суспільстві.

Література:

1. Астахова Н., Семиовця О. Антикризове фінансове управління комунальних підприємств. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2016. № 10. С. 4—19.

2. Ільховська М.Ю. Пошук шляхів підвищення ефективності управління комунальними підприємствами. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. 2010. Вип. 1. С. 328—335.

3. Тульчинська С.О., Бершадська І.І. Напрями удосконалення управління прибутком на підприємстві. Ефективна економіка. 2018. Вип. 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6296>

4. Тульчинська С.О., Скоробогатий О.І. Основні фактори та чинники впливу на прибутковість підприємства. Ефективна економіка. 2018. Вип. 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6646>

5. Україна у цифрах 2018. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Чорній Б.П., Тульчинська С.О., Салоїд С.В. Механізм оцінювання залучення інвестиційних ресурсів як засіб забезпечення економічної безпеки промислових підприємств: монографія. Київ, Вид-во ФОП Кожуковський І.І., 2018. 170 с.

References:

1. Astakhova, N. and Semyovtsia, O. (2016), "Crisis financial management of utility companies", *Naukovyj visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 10, pp. 4—19.

2. Il'khovs'ka, M.Yu. (2010), "Finding ways to improve the efficiency of management of utility companies", *Naukovyj visnyk Akademii munit-sypal'noho upravlinnia*, vol. 1, pp. 328—335.

3. Tul'chyns'ka, S.O. and Bershads'ka, I.I. (2018), "Directions of improvement of profit management at the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6296>

[my.nayka.com.ua/?op=1&z=6296](http://www.nayka.com.ua/?op=1&z=6296) (Accessed 26 October 2019).

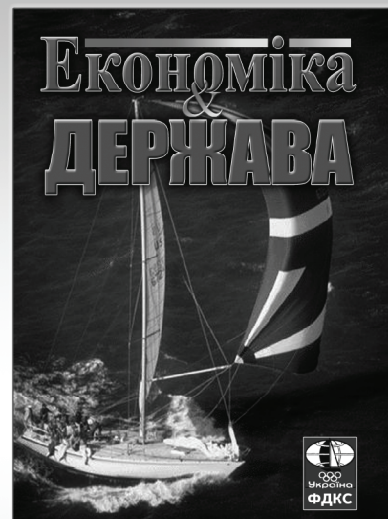
4. Tul'chyns'ka, S.O. and Skorobohatyj, O.I. (2018), "Main factors and factors of influence on the profitability of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6646> (Accessed 07 October 2019).

5. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Ukraine in numbers 2018", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 28 October 2019).

6. Chornij, B.P. Tul'chyns'ka, S.O. and Saloid, S.V. (2018), *Mekhanizm otsiniuvannia zaluchennia investytsijnykh resursiv iak zasib zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpryemstv* [The mechanism of estimating the attraction of investment resources as a means of ensuring the economic security of industrial enterprises], Vyd-vo FOP Kozhukovs'kyj I.I., Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua
e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 333.08:334.713:526.112

В. М. Ходаківський,
к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0003-3913-7461,
А. В. Козіревич,
магістр кафедри економіки і підприємництва,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0002-3237-1469
І. І. Лень,
магістр кафедри економіки і підприємництва,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0002-3587-0001

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.60

СУЧАСНІ УМОВИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОСНОВНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РУЖИНСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

V. Khodakivskyy,
PhD in Economics, assistant professor of economics and business, Zhytomyr National Agro-ecological University, Zhytomyr
A. Kozirevich,
master's degree of Economics and Economics, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr
I. Len,
master's degree of Economics and Economics, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

CURRENT CONDITIONS OF INVESTMENT SUPPORT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE MAIN TYPES OF ACTIVITIES OF THE ENTERPRISES OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX RUZHYN DISTRICT OF ZHYTOMYR REGION

Дослідження присвячені узагальненню теоретико-методичних і науково-практичних аспектів конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції підприємства, розв'язанню наукового завдання, що виявляється в підвищенні рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції ДП "Ружин-молоко" Ружинського району Житомирської області. Проблема ефективного розвитку досліджуваного підприємства стали застарілі технології виробництва, низький рівень матеріально-технічного забезпечення, незадоволені потреби в ресурсному забезпеченні та ін. Вирішення проаналізованих проблем полягає в запровадженні принципово нових технологічних факторів виробництва, які підтверджуються прогностичними економічними розрахунками, стосовно питань фінансового забезпечення запропонованих нововведень, джерел їх надходження та розрахунку показників ефективності від їх використання. Вирішення даної проблеми разом з оптимізацією бази матеріально-технічного забезпечення виробництва досліджуваного підприємства та оптимізацією можливого розвитку сільськогосподарських підприємств Житомирської області дасть можливість оновити матеріально-ресурсне забезпечення виробництва ДП "Ружин-молоко", створити умови для розвитку дієвого конкурентного середовища та значно підвищити його ефективність. У разі впровадження докорінної перебудови технології вирощування озимої пшениці в досліджуваному господарстві значно зростає ефективність виробництва цієї культури. Успішний розвиток досліджуваного підприємства можливий за умови розвитку зовнішнього середовища аграрного підприємства, а те в свою чергу залежать від розвитку національної економіки.

The article substantiates and analyzes the conceptual bases and practical recommendations on the current state of investment attractiveness of dairy production in Ukrainian dairy enterprises. The expediency and necessity of development of new types of dairy products as an innovative and highly profitable direction of agricultural business is substantiated. The analysis of the influence of external and internal factors of management of dairy enterprises on the prospects of

alternative investment support for their efficient production. Strategic directions for improving the investment climate of the dairy production and marketing system are highlighted, and the factors that limit it. The necessity of a radical restructuring of the existing system of investment support for the production of dairy products in the context of the development and involvement of effective state and regional programs is indicated. Prospects for the development of dairy products in dairies and conditions for their achievement are outlined.

The problem of effective development of the investigated enterprise has become obsolete production technologies, low level of logistics, dissatisfied with the need for resource provision, etc. The solution of the analyzed problems is the introduction of fundamentally new technological factors of production, which are confirmed by predictive economic calculations, in relation to the issues of investment support of the proposed innovations, sources of their receipt and calculation of indicators of efficiency from their use. Solving this problem together with the investment optimization of the enterprise's production systems for modernizing milk processing technology and optimizing the possible "vector" for the development of processing enterprises in Zhytomyr region will enable to update the material and resource supply of the enterprise "Ruzhin-Milko", create conditions for the development of an effective competitive environment and greatly improve its efficiency. When introducing environmentally safe and less material-intensive milk processing technology in the investigated enterprise, the efficiency of processing and production of dairy products is significantly increased. Successful development of the investigated enterprise is possible under the condition of the development of the external environment of the agrarian enterprise, and these, in turn, depend on the development of the national economy. In the future of the next research it is worth paying attention to the pragmatism of the State Enterprise "Ruzhin-Milko" in the implementation of the products produced on the external markets of dairy products. In this aspect, considerable attention is needed to the investigation of possible logistic and marketing channels of product sales.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентоспроможність продукції, сільсько-господарське підприємство, виробництво, аналіз господарських проблем, оптимізаційне проектування, моделювання матеріально-технічного забезпечення.

Key words: competitiveness, competitiveness of products, high-quality products, high-tech, analysis of state problems, optimization of projects, modeling of material and technical care.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Серед найважливіших чинників забезпечення ефективного функціонування економіки країни слід виділити надходження інвестиційних ресурсів та виділення пріоритетних шляхів їх використання для самих підприємств. У ринкових умовах ця проблема набуває особливої актуальності внаслідок загострення конкуренції. Нині інвестування є однією з провідних характеристик стану підприємства, що визначає перспективи його подальшого розвитку. Підвищена потреба агропромислового комплексу України в інвестиціях посилює необхідність їх ефективного використання. У сучасних умовах інвестиційне забезпечення економічного розвитку є запорукою формування конкурентоспроможного виробництва продукції. Зростання ефективності інвестицій у сільському господарстві спричиняє мультиплікативний ефект в економіці всієї держави. Тобто проблема інвестиційного забезпечення економічного розвитку підприємств має загальнодержавне значення. Вирішення цієї проблеми життєво важливе для всіх суспільно-економічних систем, вирізняється різноманітністю моделей, складністю та особливостями механізмів і залежить від конкретних обставин, а тому аспекти інвестиційного забезпечення еко-

номічного розвитку сільськогосподарських підприємств потребують ґрунтовного вивчення.

Інвестиції є основою розвитку підприємства, окремих галузей та економіки країни в цілому. Від уміння інвестувати залежить розквіт власного виробництва, можливості вирішення соціальних й екологічних проблем, сучасний рівень і потенційний динамізм фізичного, фінансового та людського капіталів. Без надійних основ інвестиційної діяльності, якими професійно мають володіти спеціалісти відповідного профілю, важко сподіватися на сталий розвиток виробництва, науково-технічного та соціального прогресу, а з ним і на належне місце у світовому господарстві. Інвестиційна діяльність має істотне значення як на макро-, так і на мікрорівні. По суті, вона визначає майбутнє країни загалом, окремого суб'єкта господарювання і виступає локомотивом економіки [4, с. 90].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питання, пов'язані з механізмом інвестиційного забезпечення в підприємствах різних

форм власності, отримали певне висвітлення в наукових дослідженнях українських та зарубіжних вчених. Огляд літературних джерел показав, що дослідженням проблем інвестиційного забезпечення займалися такі провідні вчені й теоретики: В.Г. Андрійчук, С.К. Громова-лова, І.А. Бланк, П.Т. Саблук, Ф.Ф. Бутинець, Я.Д. Крупка, Н.Г. Богатко, А.І. Лук'яненко, І.Є. Прибера, та інші. Класичні погляди на проблему ефективності інвестування сформулювали Ф. Кене, Т. Ман, К. Маркс, Д. Міль, Д. Рікардо, Н. Сеніор, С. Сісмонді, А. Сміт, Ж. Тюрго. Теоретичні, методологічні та практичні засади інвестиційного забезпечення підприємств переробної сфери економіки в працях В. Беренса, Ю. Бріггема, А. Гітмана, В. Паретто, П. Самуельсона, М. Фаррелла, У. Шарпа, а в Україні, зокрема, В.Г. Андрійчука, І.А. Бланка, П.І. Гайдуцького, В.М. Гейця, М.І. Герасимчука, А.Ф. Гойка, І.М. Крейдича, І.І. Лукінова, О.В. Мертенса, А.С. Музиченка, А.А. Пересади, П.С. Рогожина, В.П. Савчука, В.М. Хобти. Проблеми ефективності інвестицій в переробній сфері АПК присвячено роботи вітчизняних вчених С.А. Гуткевича, М.Я. Дем'яненка, М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської, М.М. Кропивка, Є.О. Ланченка, Ю.О. Лупенка, Г.М. Підлісецького, К.А. Приба, О.В. Ролінського, П.Т. Саблука, О.М. Шестопаля та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

До проблем статті, котрі потребують детального обґрунтування та аналізу, відносяться: розкриття сутності та значення інвестиційного забезпечення переробної діяльності підприємств; проведення аналізу організаційно-економічної та фінансової характеристики ДП "Ружин-молоко", оцінки рівня економічної та ділової активності виробничої системи, аналізу проблеми зростання рівня інвестиційного забезпечення основних видів діяльності підприємства, проведення кореляційно-регресійного та факторного аналізу конкурентоспроможності товарної продукції ДП "Ружин-молоко"; прогнозування стратегічних напрямів зростання рівня інвестиційного забезпечення виробництва продукції ДП "Ружин-молоко", проектного обґрунтування резервів підвищення прибутковості підприємства, обґрунтування економіко-математичної моделі оптимізації структури виробництва та оптимізації обсягів виробництва сільськогосподарської продукції досліджуваного підприємства.

Сформульовані та обґрунтовані положення й рекомендації є підґрунтям для розв'язан-

ня проблем підвищення рівня інвестиційного забезпечення основних видів діяльності ДП "Ружин-молоко" Ружинського району Житомирської області за рахунок використання запропонованого економіко-технологічного механізму підвищення рівня продуктивності виробничої системи підприємства; економіко-математичної оптимізації існуючої товарної структури виробництва та обґрунтування практичних проблем щодо забезпечення перспектив розвитку виробничої системи молокопереробного підприємства в контексті його регіонального ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ефективність інвестицій підприємств є відносною і змінюваною характеристикою, що залежить від дій не лише учасників інвестиційного процесу, а й інших суб'єктів ринкових відносин, форс-мажорних та інших обставин. Тому базовою тезою дослідження є те, що рівень ефективності інвестицій підприємств формується під впливом різноманітних чинників, і оцінка цього рівня має передбачати зіставлення результатів від інвестицій, що аналізуються, з відповідними аналогами, нормативними або середніми показниками по певній сукупності підприємств. На сучасному етапі розвитку економічних відносин рівень ефективності інвестицій підприємств формується переважно під впливом зовнішніх чинників, що за своїм характером сприяють або негативно позначаються на віддачі вкладень (рис. 1).

Рівень ефективності інвестицій підприємств встановлюється шляхом співставлення ефекту від здійснення інвестицій та витрат інвестиційних ресурсів. Результат здійснення інвестицій підприємств може проявлятися в різноманітних формах. У сучасній теорії і практиці визначення ефективності інвестицій використовуються методи, які більшість вчених поділяє на дві групи: статичні і динамічні, або методи засновані на бухгалтерському обліку і методи з використанням дисконтування. Однак до статичних методів необхідно підходити з обережністю, тому що поточні витрати в сільському господарстві помітно вирізняються по окремих роках і використання середніх значень може привести до спотворення інформації про ефективність інвестицій.

Існують і критичні погляди стосовно застосування динамічних методів, зокрема, принципу дисконтування. На думку Ю.А. Малюнка-

ва, саме принципи дисконтування викликають значні деформації на ринках цінних паперів, знецінюють ефективність багатьох перспективних проектів, передусім реального виробництва, інфраструктури, аграрного комплексу. Усунути зазначені недоліки автор пропонує шляхом використання розрахунків повних економічних результатів проектів [6, с. 46—48].

Діяльність будь-якого підприємства залежить від багатьох факторів, у тому числі і матеріального характеру. Капітал підприємства — це фінансові ресурси підприємства, необхідні для організації його господарської діяльності та використовувані в господарському обороті для одержання доходів і прибутків. Власний фінансовий капітал ДП "Ружин-молоко" відображається в першому розділі пасиву бухгалтерського балансу. Розглянемо за допомогою таблиці 1 структуру власного капіталу підприємства. Структура власного капіталу показує, за допомогою якого саме потоку грошових надходжень формуються фінансові ресурси в ДП "Ружин-молоко".

За даними таблиці 1 можна зробити висновок, що найбільшу питому вагу власного фінансового капіталу ДП "Ружин-молоко" складає нерозподілений прибуток, який в 2018 р. порівняно з 2016 р. збільшився на 82,7 %, тобто майже вдвічі. Зареєстрований капітал та капітал у дооцінках капітал не змінився, але сума вкладеного власного капіталу підприємства в наступному році може змінитися в залежності від інтенсивності перебігу господарських процесів підприємства. Серед факторів переробного виробництва важливе місце займають засо-

Рис. 1. Чинники що впливають на формування ефективності інвестиційної діяльності підприємств

Джерело: [3, с. 211—212].

би виробництва. Засоби виробництва сільськогосподарства, виражені у грошовій формі, становлять його виробничі фонди. Від рівня забезпеченості виробництва знаряддями і предметами праці, їх структури та ефективності використання значною мірою залежать кінцеві результати діяльності сільськогосподарських підприємств. Залежно від економічного значення в процесі виробництва, характеру обороту і способу перенесення вартості на створюваний продукт поділяють на основні і оборотні [2, с. 103—104].

Прибуток та відносний показник прибутку — рентабельність є основними показниками ефективності роботи підприємства, які характеризують інтенсивність господарювання (рис. 2).

Таблиця 1. Склад і структура власного капіталу ДП "Ружин-молоко" в 2016—2018 рр.

Показник	2016 р.		2017 р.		2018 р.		2018 р. до 2016 р.	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	(+,-) тис. грн	%
Зареєстрований капітал	2337,0	9,0	2337,0	9,5	2337,0	7,3	-	100,0
Капітал у дооцінках	-	-	13837,0	56,3	12556,0	39,4	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	10651,0	41,0	15340,5	62,4	19460,5	61,1	8809,5	182,7
Всього	25976,0	100,0	24596,0	100,0	31853,0	100,0	5877,0	122,6

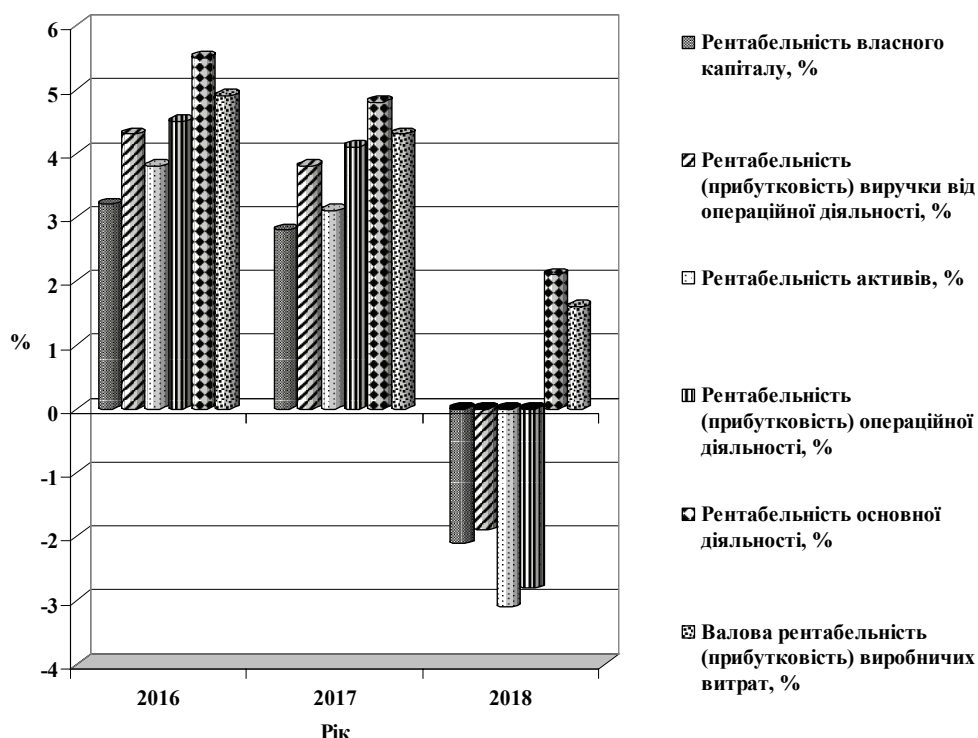

Рис. 2. Показники рівня рентабельності господарської діяльності ДП "Ружин-молоко" в 2016–2018 рр.

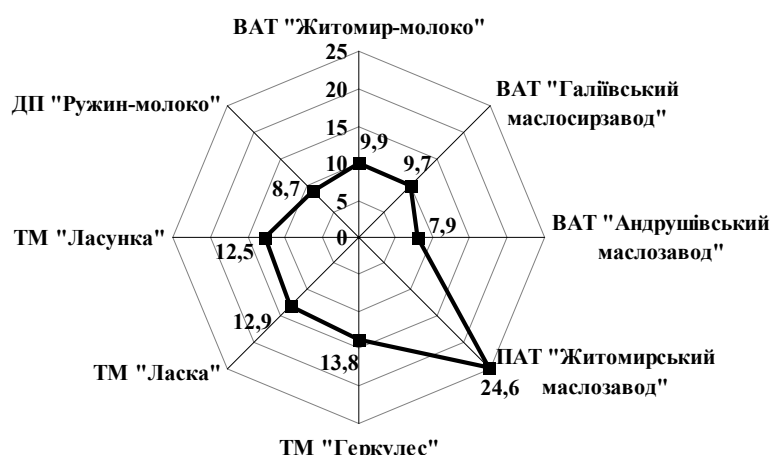

Рис. 3. Карта стратегічних груп конкурентів-виробників ДП "Ружин-молоко" Житомирської області (2016–2018 рр.)

За даними карти стратегічних груп конкурентів переробних молоко підприємств Житомирської області можна зробити висновок що ДП "Ружин-молоко" займає "середню" нішу частки ринку (8,7 %), але водночас має високий бал оцінки якості аналогічної продукції, яка випускається конкурентами (9 балів з 10 можливих). З даних рисунка 3 видно що в досліджуваного підприємства існують фактичні перспективні можливості для освоєння існуючих ніш ринку в межах наведеного конкурентного середовища. Визначальним фактором, в цьому випадку, служить приналежність до регіональ-

ної сировинної бази (з позиції кількісного та якісного еквівалентів).

Здійснивши діагностику функціонування ДП "Ружин-молоко", можна сказати, що досліджуване підприємство є конкурентоспроможним і займає значну частку ринку як Житомирської області загалом, так і Ружинського району зокрема. На розвиток підприємства значно впливає законодавчо-правова база, яка регулює діяльність підприємства. Дослідження показали, що рівень прибутковості підприємства залежить в значній мірі від впливу зовнішнього чинника — фіксованої ціни на закупівлю молока в господарствах населення, яка на даний час складає 4,85 грн/л. Щодо перспектив розвитку виробничої та ре-

алізаційної складової досліджуваного підприємства слід зауважити: можливості встановлення реалізаційної (збутової) ціни на вироблену продукцію є вкрай обмеженими, оскільки підприємство перебуває в умовах жорсткої конкуренції з боку більш потужних регіональних виробництв.

За аналізований 2016–2018 рр. період у структурі товарної номенклатури відбулись незначні зміни. В основному підприємство спеціалізується на виробництві молока рідкого обробленого (20163,0 т.), продуктів харчових різноманітних (6110,0 т) та продуктів молоко-вісних (1453, т.).

З метою визначення стратегічної для виробництва продукції ДП "Ружин-молоко", використано результати ранжування товарного асортименту за середнім інтегральним показником прибутковості, а також враховано розподіл пріоритетів розвитку товарного асортименту досліджуваного підприємства в контексті формування прибуткових секторів підприємства (табл. 2).

Встановлено, що до зони стратегічної привабливості, достатньої для забезпечення високорентабельного розвитку ДП "Ружин-молоко", середній інтегральний показник становить 17,5, належать такі види продукції: масло вершкове, продукти харчові різноманітні, молоко сухе знежирене, молоко сухе незбиране, молоко рідке оброблене. До зони середньої прибутковості належать: сир сичужний, молоко та вершки згущені або з додаванням цукру, йогурт та інші ферментовані або сквашені продукти. Середній інтегральний показник по даній групі галузей складає 8,47. Найменш привабливими є галузі: маргарин і жири, спреди та суміші жирові, продукти молокозмісні, маслянка, продукти згущені молокозмісні, продукт молокозмісний "Дивина", продукти молокозмісні сирні кисломолочні. Середній інтегральний показник по даній групі галузей складає 5,37.

Насамперед пропонуємо замінити низько технологічне та малопродуктивне обладнання цехів, модернізувати обладнання котелень, котрі працюють на природному газі (здійснити перехід на альтернативні джерела енергії, з частковим використанням в нагріві робочих сумішей електричного струму). Крім того, модернізувати процес визрівання молочної суміші для приготування маслянки із застосуванням процесу вакуумної обробки молочної суміші, що дасть можливість зменшити рівень виробничих втрат продукції на 7,8 % а також підвищить рівень екологічних параметрів молочної продукції за рахунок використання меншої кількості сполук хлору (табл. 3).

Підвищення рівня екологічності молочної продукції створює передумови для участі ДП "Ружин-молоко" в програмах підтримки екологічно чистого

Таблиця 2. Розподіл товарного асортименту ДП "Ружин-молоко" за зонами прибутковості на перспективу (2018–2022 рр.)

Галузь сільського господарства	Середній інтегральний показник	Зона інвестиційної привабливості
Молоко рідке оброблене	19,5	Стратегічна
Продукти харчові різноманітні	19,2	
Молоко сухе знежирене	18,3	
Молоко сухе незбиране	17,8	
Масло вершкове	12,7	
Сир сичужний	9,12	Середня
Молоко та вершки згущені або з додаванням цукру	8,24	
Йогурт та інші ферментовані або сквашені продукти	8,06	
Маргарин і жири	6,47	Низька
Спреди та суміші жирові	5,7	
Продукти молокозмісні	5,1	
Продукти молокозмісні сирні кисломолочні	4,2	
Продукти згущені молокозмісні	3,8	
Продукт молокозмісний «Дивина»	3,5	
Маслянка	2,9	

виробництва та створює умови для отримання дотацій в розмірі від 1,25 грн до 2,50 грн за 1 кг виробленої молочної продукції.

Для забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції необхідний технічний і технологічний прорив, який можливий тільки за сприяння інвестиційних вкладень в інновації досліджуваного підприємства [1]. Інноваційний процес у переробну сферу АПК спроможний забезпечити створення та господарське освоєння нових засобів виробництва та технологій, спрямованих на підвищення рівня якості продукції та економію сукупних витрат, що в свою чергу сприятиме створенню конкурентних переваг ДП "Ружин-молоко".

З рисунку 4 стає очевидним факт що підприємство почне отримувати прибуток після настання 3 кварталу 2019 р. Загалом протягом проектного періоду ДП "Ружин-молоко" зможе отримати сукупний господарський ефект у

Таблиця 3. Проектне обґрунтування потреби фінансових ресурсів для часткової модернізації виробництва на перспективний господарський період ДП "Ружин-молоко" (2018–2022 рр.)

№ п/п	Назва напрямку модернізації (обладнання)	Одиниці виміру	Фактична потреба	Джерела надходження	Умови повернення
1.	Котельне обладнання палетного типу	тис. грн	5000,0	Позичкові ресурси (кредит у комерційному банку)	Виручка від реалізації продукції (чистий прибуток)
2.	Вакуумне устаткування виробничих цехів		2500,0		
3.	Роторні електродвигуни відцентрового типу		1500,0		
4.	Автоматичні міксери з системами потового визрівання робочих сумішей		4000,0		
5.	Автоматизована система випресовування закваски		2000,0		
Всього			15000,0		

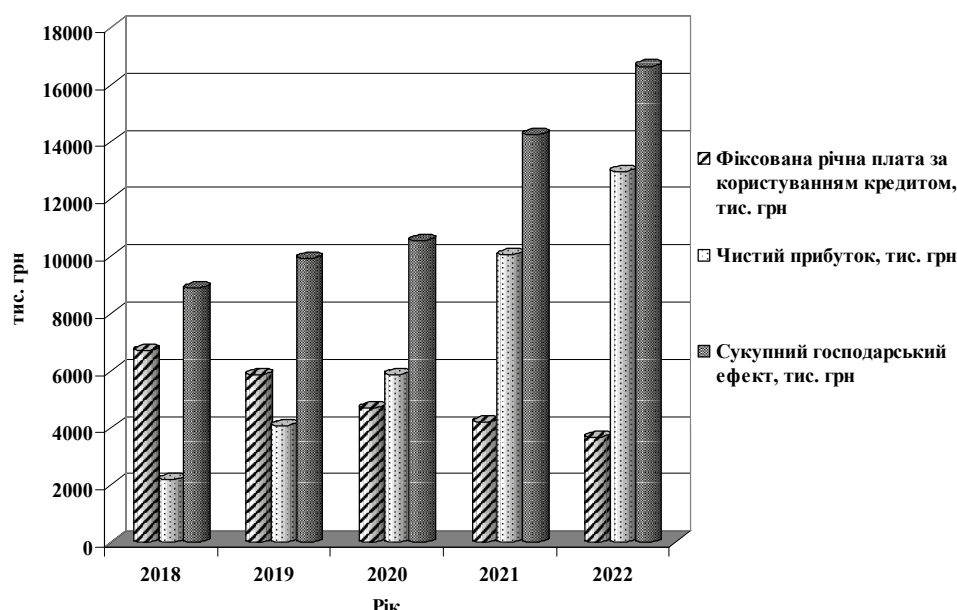

Рис. 4. Прибутковість ДП "Ружин-молоко" від впровадження заходів часткової модернізації виробництва на перспективний господарський період (2018—2022 рр.)

розмірі 35,77 млн грн. Водночас підприємство стабілізує фінансово-майновий стан, кардинально вдосконалив існуючі технології виробництва та створить умови для формування ефективного конкурентного середовища відносно існуючого регіонального ринку збуту молочної продукції.

Подальший розвиток ДП "Ружин-молоко" залежатиме переважно від стану внутрішнього продовольчого ринку. Наповнення його товарами створює базу для розширення інвестиційних можливостей. Негативно позначаються на формуванні продовольчого ринку макроекономічні чинники: падіння реального рівня доходів населення, інфляція, диспаритет цін на промислову продукцію, недосконала кредитно-фінансова система. Повна незахищеність від них ринку продовольства зумовила скорочення його ємкості (рис. 5).

Успішний розвиток ДП "Ружин-молоко" можливий за умови розвитку зовнішнього середовища аграрного підприємства, а те в свою чергу залежать від розвитку національної економіки. Це безпосередньо стосується і переробного сектора. Для того щоб запобігти втраті прибутковості, що неминуче призвело б і до втрати можливості функціонування підприємства, а також до вимушеного переходу на малоефективне самозабезпечення, доводиться шукати нові ринки збуту продукції. Зокрема великого значення для Житомирської області набуває поставка виробленої продукції до зовнішніх ринків збуту.

Розширення ринків в інтересах збільшення збуту є нагальною метою для ДП "Ружин-мо-

локо". На розв'язання завдання розширення ринків збуту спрямована політика усунення обмежень регіональної торгівлі. Наведена економічна політика підприємства забезпечує збереження матеріальних та трудових ресурсів підприємства. Здійснення відповідної державної політики на регіональному рівні дає змогу сформувати оптимальну структуру регіональної економіки [5].

Подальший розвиток підприємств агропромислового сектора області повинен бути спрямований на впровадження стратегії підвищення ефективності виробничої діяльності при використанні високотехнологічних аспектів. Зростання ефективності виробничої системи залежить від розвитку ринків. Основними завданнями в цій сфері виступає: забезпечення населення безпечною, високоякісною та доступною за ціною продукцією та продовольством; забезпечення умов до реалізації продукції за ціною, що повинна дати можливість ефективним виробникам отримати прибуток для розширення та вдосконалення виробництва; забезпечення умов до підвищення конкурентоздатності української продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках та визначення стратегічних галузевих пріоритетів за рахунок збалансованого використання ринкових та державних механізмів регулювання.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У процесі діяльності переробних підприємств можна виділити дві групи ризиків їх економіч-

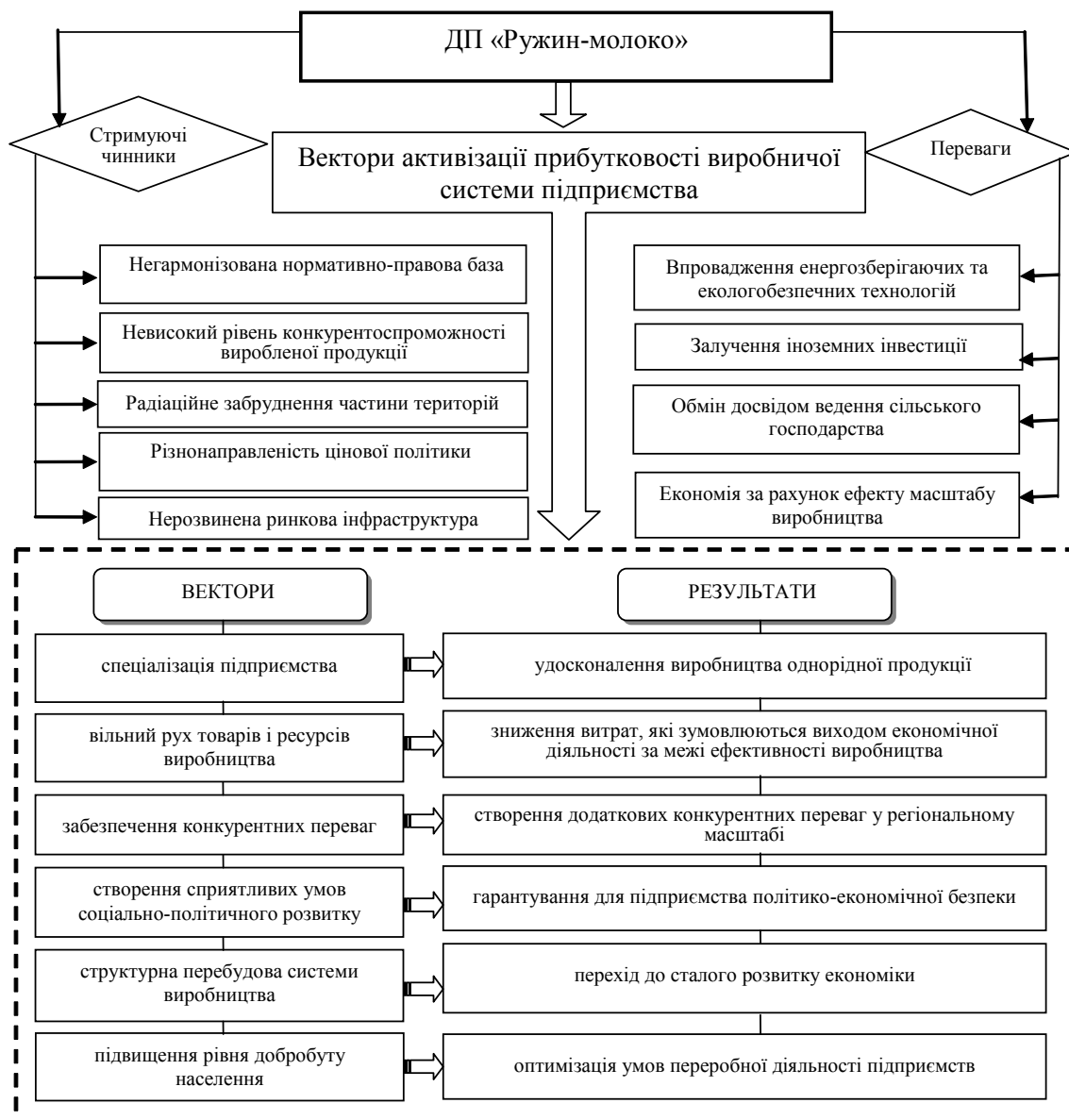

Рис. 5. Стратегічні вектори підвищення ефективності інвестиційних вкладень у ДП "Ружин-молоко" на перспективний господарський період (2018–2022 рр.)

ного розвитку: загальні ризики, пов'язані із можливістю впливу несприятливих факторів на всі суб'єкти господарювання, і специфічні, пов'язані з можливістю впливу несприятливих факторів на конкретний об'єкт інвестування. Для забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції необхідний технічний і технологічний прорив, який можливий тільки за сприяння інвестиційних вкладень в інновації досліджуваного підприємства. Інноваційний процес у переробну сферу АПК спроможний забезпечити створення та господарське освоєння нових засобів виробництва та технологій, спрямованих на підвищення рівня якості продукції та економію сукупних витрат, що в свою чергу сприятиме створенню конкурентних переваг ДП "Ружин-молоко". Отримані результа-

ти свідчать, що за однакового розміру інвестиційних вкладень, але застосовуючи різні технології виробництва продукції, можна отримати різні економічні результати та рівень маржинального доходу і прибутку. Так, у разі залученні інвестицій у розмірі 12659,0 тис грн за умови задовільного ресурсного забезпечення підприємства на площі посіву 577,0 га маржинальний дохід становитиме 8956,8 тис. грн; у разі застосування прогресивних технологій та поступовому зміні галузевої структури виробництва (поступовому переході на виробництво продукції тваринництва) за тих же обсягів інвестицій та у разі збільшення надходження молока на 577,0 т. маржинальний дохід складе 11607,4 тис. грн, або на 2650,6 тис. грн більше, тобто зросте на 29,5 %.

Зростання ефективності виробничої системи залежить від розвитку ринків. Основними завданнями в цій сфері виступає: забезпечення населення безпечною, високоякісною та доступною за ціною продукцією та продовольством; забезпечення умов до реалізації продукції за ціною, що повинна дати можливість ефективним виробникам отримати прибуток для розширення та вдосконалення виробництва; забезпечення умов до підвищення конкурентоздатності української продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках та визначення стратегічних галузевих пріоритетів за рахунок збалансованого використання ринкових та державних механізмів регулювання. Відповідно до рівня конкурентоспроможності продукції, необхідно забезпечити відповідну політику на рівні держави та регіонів. Так, для продукції, яка має порівняльні переваги на світовому ринку, слід провести заходи відносно утримання існуючих позицій та підвищення конкурентоспроможності за рахунок інтенсифікації виробництва та поглиблення рівня переробки. Умовою такої інтенсифікації є безумовне виконання технологій виробництва та переоснащення основних фондів галузі. Для використання потенціалу галузей, що ввійшли до другої групи, вважаємо за необхідне створити сприятливі умови для швидкого зростання конкурентоспроможності продукції за рахунок залучення інвестицій та відповідної державної підтримки. Недосконалий розвиток інфраструктури діяльності переробного сектору обумовлені двома видами чинників — ендегенними (внутрішніми) і екзогенними (зовнішніми). До першої групи чинників можна віднести незбалансованість сировинної структури виробництва, недостатній облік споживацького попиту, низька ефективність виробництва, відсутність стимулів до підвищення конкурентоспроможності, відсутність організованих каналів отримання стратегічної і оперативної ринкової інформації і недосконалість структури експорту агропромислових підприємств, в яких переважають товари з низькою ступенем переробки. Стратегія реформування виробничої системи ДП "Ружин-молоко" має враховувати той факт, що зовнішня орієнтація в торговельній політиці дає кращі економічні результати порівняно з внутрішньою орієнтацією та реформа зовнішньоторговельної політики має поєднуватися із заходами щодо макроекономічної стабілізації економіки, валютного курсу, зміцнення інституційно-правової бази і

розробки програм, спрямованих на підвищення ефективності факторів виробництва.

Література:

1. Амбросов В.Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій/ В.Я. Амбросов, Т.Г. Марени// Економіка АПК. — 2007. — № 6. — С. 14—19.
2. Баланюк І.Ф. Галузева структура виробництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія / І.Ф. Баланюк. — Івано-Франківськ, 2011. — 183 с.
3. Біловодська О.А. Економічне обґрунтування реінжинірингу бізнес-процесів виробничих підприємств: монографія / О.А. Біловодська — Суми: Мрія-1, 2010. — 440 с.
4. Васильєва Н.К. Економіко-математичне моделювання в сільському господарстві: навч. посіб. / Н.К. Васильєва — Дніпропетровськ: Вид. Біла К. О., 2017. — 154 с.
5. Вініченко І.І. Формування умов інвестування економічного розвитку підприємства / І.І. Вініченко// Інвестиції: практика та досвід. — 2006. — № 18. — С. 22—25.
6. Загородній А.Г. Менеджмент реальних інвестицій: навч. посіб. / А.Г. Загородній, Ю.І. Стадницький. — К.: Знання; КОО, 2010. — 209 с.

References:

1. Ambrosov, V. Ya. (2007), "Great food enterprises as the basis for the maintenance of innovation", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 14—19.
2. Balaniuk, I. F. (2011), *Haluzeva struktura vyrobnytstva v sil's'kohospodars'kykh pidpriemstvakh* [Galuzeva structure of virobnytstva in Silskogospodarsky enterprises], Ivano-Frankivs'k, Ukraine.
3. Bilovods'ka, O. A. (2010), *Ekonomichne obgruntuvannia reinzhyrynihu biznes-protsesiv vyrobnychkykh pidpriemstv* [Economy of business reengineering business processes of virology], Mriia-1, Sumy, Ukraine.
4. Vasyl'ieva, N. K. (2017), *Ekonomiko-matematychne modeliuvannia v sil's'komu hospodarstvi* [Economic and mathematical modeling in the state thanks], Vyd. Bila K. O., Dnipropetrovs'k, Ukraine.
5. Vinichenko, I. I. (2006), "Form of minds investment of economic development", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 22—25.
6. Zahorodnij, A. H. and Stadnyts'kyj, Yu. I. (2010), *Menedzhment real'nykh investytsij* [Management of Real Investments], Znannia, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2019 р.

УДК 336

Я. В. Колеснік,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-8364-1396
А. М. Сергієнко,
магістр, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-4788-8233

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.69

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Ya. Kolesnik,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University
A. Serhiienko,
master's degree, Dnipro State Agrarian and Economic University

DIAGNOSTICS OF FINANCIAL CONDITION OF AGRICULTURAL ENTERPRISE

У статті виокремлено значення діагностики фінансового стану на прикладі сільськогосподарського підприємства, розглянуто методологічні підходи щодо сутності і необхідності проведення аналізу фінансового стану підприємства. Розглянуто сутність поняття "фінансовий стан" та запропоновано авторське уточнення цього поняття. Визначено основні завдання аналізу фінансового стану на прикладі сільськогосподарського підприємства. Також авторами було визначено, що фінансовий стан сільськогосподарського підприємства залежить від результатів його комерційної, виробничої та фінансової діяльності. Було виділено основні чинники, що позитивно впливають на фінансовий стан підприємства: безперервний випуск якісної продукції та її реалізація. Представлено основні прийоми аналізу фінансового стану підприємства. Доведено, що фінансовий стан підприємства треба систематично й усебічно оцінювати з використанням різних методів, прийомів та методик аналізу, оскільки це одна з найважливіших характеристик результатів діяльності кожного підприємства, що визначається взаємодією всіх складових фінансових відносин підприємства, сукупністю усіх виробничо-господарських факторів.

У статті наявні розробки методики комплексної оцінки фінансового стану підприємства. Вони можуть виступати основою для діагностики банкрутства підприємств. Обґрунтовано систему показників для аналізу фінансового стану підприємства з огляду ефективності використання фінансових ресурсів. Проведено оцінку важливості аналізу фінансового стану підприємства. Було проведено дослідження прогнозування банкрутства на прикладі сільськогосподарського підприємства на основі системи моделей, розроблених західними спеціалістами; зокрема Е. Альтманом, Спрінгейтом та О. Терещенко. Розраховано та викладено результати проведення оцінки за досліджуваними моделями у сільськогосподарському підприємстві.

Nowadays, in the course of economic activity, enterprises of all forms of ownership and branch affiliation tend to find indicators that adversely affect the operation of the enterprise and worsen its financial status. This article identifies the importance of diagnosing a financial state on the example of an agricultural enterprise. The essence of the concept of "finance of states" is considered and the author's clarification of this concept is offered. The main tasks of the analysis of the financial situation on the example of an agricultural enterprise are determined. The authors also determined that the financial condition of an agricultural enterprise depends on the results of its commercial, production and financial activities. It is possible to distinguish the following main factors that positively affect the financial condition of the enterprise: uninterrupted production of quality products and its sale. It is proved that the financial condition of the enterprise should be systematically and comprehensively evaluated using different methods, techniques and methods of analysis, because it is one of the most important characteristics of the results of the activity of each enterprise, which is determined by the interaction of all components of the financial relations of the enterprise, the totality of all production and economic factors. The basic methods of analysis of the financial state of the enterprise are presented. The system of indicators for analysis of the financial state of the enterprise in view of the efficiency of use of financial resources is substantiated. The importance of the analysis of the financial condition of the enterprise was evaluated. This article presents the development of a methodology for comprehensive assessment of the financial condition of the enterprise. They can

serve as a basis for the diagnosis of bankruptcy of enterprises. Bankruptcy forecasting studies were carried out on the example of an agricultural enterprise on the basis of a system of models, similar to those with similar specialties; in particular E. Altman, Sprinhead and O. Tereshenko. The results of estimation of the models under study in the agricultural enterprise are calculated and presented.

Ключові слова: діагностика, фінансовий стан, управління, фінансова стійкість, ліквідність, сільськогосподарське підприємство.

Key words: diagnostics, financial status, management, financial sustainability, liquidity, agricultural enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сьогодення при здійсненні господарської діяльності підприємствами всіх форм власності та галузевої приналежності спостерігається тенденція щодо виявлення показників, що негативно впливають на роботу підприємства та погіршують його фінансовий стан. Особливо вразливою щодо фінансової стабільності є галузь сільського господарства через мінливість та сезонність виробництва, це обумовлено нерівномірністю надходження коштів і неспроможністю багатьох підприємств здійснювати своєчасне фінансування усіх етапів господарської діяльності. Тому актуальним залишається питання здійснення аналізу фінансового стану сільськогосподарських суб'єктів господарювання з метою виявлення ознак кризи та превентивного управління ними за допомогою якісної та поглибленої діагностики підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останніми роками питання оцінки фінансової стійкості підприємства висвітлювали у своїх працях такі вчені економісти: В. Андрійчук, І. Біломістна, І. Бланк, А. Воронкова, М. Голдер, О. Гудзь, М. Дем'яненко, Ж. Конант, В. Ковальов, А. Лігоненко, О. Островська, А. Поддєрьогіна, І. Сокиринська, А. Спрінгейт, Г. Тисшоу та інші. Але проведені дослідження виявили, що в науковій літературі розкриваються тільки окремі аспекти діагностики фінансового стану без визначення його впливу на економічну безпеку підприємства.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Попри глибоке вивчення загальної проблеми фінансового забезпечення підприємств та багатогранність вже існуючих теоретичних підходів до аналізу кризи, використовуючи

досвід вітчизняних й зарубіжних економістів сформувані напрями оптимізації фінансового стану сільськогосподарських підприємств з метою уникнення кризових явищ. Це зумовлює необхідність поглибленого вивчення та проведення діагностики фінансового стану.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою цієї роботи є здійснення діагностики фінансового стану на прикладі сільськогосподарського підприємства за допомогою моделей оцінки ймовірної кризи та банкрутства, а саме моделей: Е. Альтмана, Спрінгейта та О. Терещенко.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Перш ніж перейти до практичних аспектів визначення фінансового стану будь-якого підприємства необхідно дослідити сутність поняття "фінансовий стан". Так, на думку О. Островської фінансовий стан — це складна та інтегрована характеристика діяльності підприємства в певному періоді, що відображає ступінь забезпеченості фінансовими ресурсами, раціональності їх розміщення, достатності власних оборотних коштів для своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями та здійснення ефективної господарської діяльності в майбутньому [11, с. 53]. Жидяк О. визначає поняття "фінансовий стан" як комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, також визначається сукупністю господарських та виробничих факторів та характеризується системою показників, які відображають наявність, використання та розміщення фінансових ресурсів [7, с. 138—142].

Вчений-економіст Ковальов В. вважає важливим показником під час аналізу фінансового стану підприємства фінансову стійкість, під яким розуміють такий ступінь використання фінансових ресурсів на підприємстві, при яко-

му воно вільно розпоряджається власними грошовими коштами, забезпечує безперервний процес виробництва і реалізації продукції, що дає змогу покрити витрати на розширення та оновлення виробництва [9, с. 266]. Економіст Андрійчук В. у своїх працях вказує, що одним з найважливіших показників діяльності підприємств у ринковій економіці є ліквідність. Він зазначає, що такий показник вказує на наявність в обороті підприємства достатньої кількості грошових коштів для покриття поточних витрат й здійснення виробничої діяльності [1, с. 67].

На думку економіста вченого І. Бланка, висока ліквідність підприємств забезпечує їм можливість використовувати кошти на покриття витрат у будь-який момент. У той час як низька ліквідність спричинює ускладнення збутової діяльності сільськогосподарських товаровиробників та зниження ефективності їх матеріально-технічного забезпечення [3, с. 780].

Діагностування фінансового стану є обов'язковою складовою фінансового менеджменту для будь-якого сільськогосподарського підприємства.

Систематична та усебічна діагностика фінансового стану підприємства уможливить критичну оцінку фінансових результатів діяльності підприємства як у статичі за певний період, так і в динаміці — за ряд періодів, дасть змогу визначити "больові точки" у фінансовій діяльності та способи ефективнішого використання фінансових ресурсів, їх раціонального використання [11, с. 20; 17, с. 55—59].

Термін "діагностика" в перекладі з грецької означає розпізнавання, розпізнання, визначення ознак, знання прикмет: розпізнання явищ за їх симптомами [2, с. 93]. Автор монографії "Інноваційні системи економічної діагностики підприємств на засадах індикаторів. Теоретико-методологічні та методичні засади" розглядає діагностику фінансового стану, як "...цільове оцінювання його стану, тенденцій та перспектив розвитку на основі системи індикаторів з метою інформаційного забезпечення прийняття обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на усунення проблемних моментів та слабких сторін організації чи використання шансів умов функціонування і сильних позицій підприємства". На думку автора, однією з ключових проблем побудови на підприємствах систем діагностики є вибір переліку та складу діагностичних індикаторів [10, с. 212].

Діагностика фінансового стану передбачає здійснення повномасштабного аналізу за результатами його господарської діяльності, яка,

в свою чергу вважається ефективною, якщо підприємство [5, с. 19]:

- раціонально використовує реальні ресурси;
- своєчасно погашає зобов'язання;
- має маржинальний дохід.

З вищевикладеного матеріалу можна дати таке визначення діагностики фінансового стану сільськогосподарського підприємства — це оцінка фінансового стану за певний проміжок часу з метою отримання висновку про поточний стан та перспектив розвитку його в майбутньому.

На умовах трансформації економіки України в ринкову систему господарювання, значно зростає роль своєчасного й насамперед якісного аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання, оцінки ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості, також пошук шляхів підвищення й зміцнення фінансової стабільності. Вийняткового значення набуває об'єктивна оцінка потенційних можливостей збільшення прибутку підприємства. Про це повідомляє вчений-економіст І. Біломісна у своїх працях на тему аналізу фінансового стану [2, с. 90—96].

Виходячи з вище наведеного, основними завданнями діагностики фінансового стану підприємства визначають такі:

- здійснення дослідження рентабельності та фінансової стійкості підприємства;
- визначення ефективності використання майна підприємства, забезпеченості його власними оборотними активами;
- аналіз оцінки динаміки ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства [5, с. 171—175].

Отже, аналіз наукової літератури з питання сутності поняття "фінансовий стан" дав змогу зробити визначення цієї дефініції. Фінансовий стан — це показник, що обумовлений групою чинників, які позитивно впливають на ведення господарської діяльності, а саме на безперебійний випуск якісної продукції та подальшу її реалізацію, що забезпечено результатами комерційної, виробничої та фінансової діяльності підприємства [15, с. 114].

Діагностику фінансового стану підприємства здійснюється за такими основними напрямками:

- вивчення фінансової звітності підприємства за результатами його фінансово-господарської діяльності — складання економічного паспорту підприємства;
- аналіз конкурентних переваг та порівняльний аналіз із підприємствами-конкурентами

ми, аналіз асортименту продукції підприємства — визначення ринкової позиції [5, с. 172—173].

Заключним етапом діагностики фінансового стану сільськогосподарського підприємства як підгрунтя забезпечення його економічної безпеки є етап оцінки ефективності його діяльності та відповідних підрозділів щодо запобігання можливих негативних чинників на фінансовий стан підприємства.

З метою більш об'єктивної діагностики кризового стану підприємства необхідно провести оцінку ймовірності банкрутства. Черненко В.А. зазначає у своїх працях, що діагностика банкрутства — це система цільового фінансового аналізу, що спрямована на виявлення параметрів кризового розвитку, які можуть призвести до банкрутства підприємства у майбутньому [17, с. 55—59].

Для прогнозування банкрутства сільськогосподарського підприємства у світовій практиці використовується певна система моделей, розроблених західними спеціалістами, зокрема:

1. У 1968 р. Е. Альтман запропонував п'ятифакторну модель, факторами якої є окремі показники фінансового стану підприємства. Ця модель має такий вигляд:

$$Z = 1,2x_1 + 1,4x_2 + 3,3x_3 + 0,6x_4 + 1,0x_5 \quad (1),$$

де Z — рівень ризику банкрутства; 1,2; 1,4; 3,3; 0,6; 1,0 — константи.

Значення показника Z (імовірність банкрутства):

до 1,8 — дуже висока;

1,81 — 2,70 висока;

2,71 — 2,99 можлива;

3,00 і більше — дуже низька.

Попри поширеність моделі Альтмана та її переваги, деякі вчені виділяють й недоліки. Зокрема О.М. Барановська вважає, що необхідно акцентувати увагу на тому, що незважаючи на відносну простоту моделі Альтмана для оцінки кризового стану підприємства, використання її у наявному вигляді не дає змогу для отримання об'єктивного результату в сучасних умовах України [6, с. 411].

2. Модель Спрінгейта передбачає розвиток інтегрального показника, за допомогою якого здійснюється оцінка ймовірності, а також визнання підприємства банкрутом. Така модель була побудована М. Спрінгейтом у 1978 р. за допомогою покрокового дискримінантного аналізу методом, що розробив Е. Альтман у 1968 р. [10, с. 580].

Таблиця 1. Оцінка банкрутства сільськогосподарського підприємства АВ ТОВ "Агроцентр К"

За моделлю:	Альтмана			Спрінгейта			Терещенко		
Роки/змінні	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
X_1	0,63	0,64	0,63	0,63	0,64	0,63	4,79	3,64	2,53
X_2	0,13	0,29	0,09	0,13	0,29	0,09	5,18	4,09	3,76
X_3	0,79	0,76	0,57	1,56	0,43	0,55	0,29	0,26	0,05
X_4	4,81	4,18	3,09	0,79	0,76	0,57	0,38	0,23	0,08
X_5	0,79	0,76	0,57	-	-	-	0,45	0,24	0,51
X_6	-	-	-	-	-	-	0,76	1,14	0,62
Z	7,22	6,95	5,18	2,39	2,14	1,52	12,58	9,75	4,8

Джерело: власні розрахунки авторів на підставі фінансової звітності підприємства, що досліджується.

Точність його моделі є досить високою та становить більше 90%. У загальному модель Спрінгейта має такий вигляд:

$$Z = 1,03x_1 + 3,07x_2 + 0,66x_3 + 0,4x_4 \quad (2).$$

3. Також в Україні використовують поширену модель діагностики банкрутства підприємства — О.О. Терещенка, яка базується на застосуванні методології дискримінантного аналізу на основі фінансових показників вибіркової сукупності підприємств і комплексної оцінки фінансового стану підприємства на основі використання матричних моделей [12, с. 184]. Модель О.О. Терещенка визначається за формулою:

$$Z = 1,5x_1 + 0,08x_2 + 10x_3 + 5x_4 + 0,3x_5 + 0,1x_6 \quad (3).$$

Якщо значення показника Z :

$Z > 2$ — підприємство є фінансовою стійким і йому не загрожує банкрутство; $1 < Z < 2$ — у підприємства порушено фінансову рівновагу (фінансову стійкість), але йому не загрожує банкрутство за умови переходу на антикризове управління;

$0 < Z < 1$ — підприємству загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних заходів;

$Z < 0$ — підприємство є напівбанкрутом.

Розглянемо на прикладі сільськогосподарського підприємства АВ ТОВ "Агроцентр К" рівень ризику банкрутства за трьома моделями.

На основі досліджених даних показників таблиці 1 інтегральний показник рівня загрози банкрутства за моделлю Альтмана протягом 2016—2018 рр. є високим, виходячи з цього можна зробити висновок, що рівень загрози банкрутства за визначеною моделлю у дослідженому підприємстві АВ ТОВ "Агроцентр К" — низький. АВ ТОВ "Агроцентр К" є фінансово надійним. Досліджуване підприємство АВ ТОВ "Агроцентр К" за моделлю Спрінгейта не є потенційним банкрутом, оскільки значення Z знаходиться у межах мінімального ризику. Динаміка показників за досліджуваний період (2016—2018 р.) вища за показник $Z > 2$, це озна-

чає, що АВ ТОВ "Агроцентр К" є фінансово стійким сільськогосподарським підприємством, яке не має загрози фінансового банкрутства.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

На думку авторів, для зміцнення фінансового стану сільськогосподарських підприємств необхідно: оптимізувати собівартість продукції шляхом оптимізації постійних витрат на управлінський персонал; модернізувати оптимізаційну структуру капіталу, де можливість використання залучених коштів для удосконалення матеріально-технічної бази є ефективною; покращити співвідношення основного та оборотного капіталів, для поліпшення показників ліквідності підприємства; форсування оборотності грошових потоків з метою запобігання виникнення ризику неплатоспроможності, визначення попереднього моніторингу фінансової стійкості покупця; врахувати оптимальне та ефективне співвідношення власного й позикового капіталів. У ході розрахунків автори дійшли до висновку, що здійснена оцінка ймовірності кризи та банкрутства за моделлю Альтмана дає змогу оцінити стан суб'єкта господарювання найкраще, оскільки розкритий поетапний алгоритм моделі є оптимальним способом виявлення проблем у виробничій діяльності саме для сільськогосподарських підприємств. Для оптимізації своєї діяльності суб'єктам господарювання необхідно провести відповідні заходи для запобігання виникнення кризи та банкрутства.

Передусім необхідно використовувати антикризові програми, оскільки кожна з програм вирішує завдання стабілізації положення у конкретних сферах діяльності сільськогосподарських підприємств, а саме: організаційній, постачально-збутовій, виробничо-технологічній, інноваційній, фінансовій сфері, інвестиційній, кадровій та управлінській.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз [Текст]: монографія. — К.: КНЕУ, 2015. — Т. 206.
2. Біломістна І.І. Антикризове фінансове управління підприємством в сучасних умовах господарювання / І.І. Біломістна, О.М. Біломістний, М.С. Крамська // Фінансово кредитна діяльність: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. — 2013. — № 1 (14). — С. 90—96.
3. Бланк І.О. Управління фінансами підприємств [Текст]: підруч. / І.О. Бланк, Г.В. Сит-

ник; Київський національний торговельно-економічний унт. — К.: [б.в.], 2016. — 780 с.

4. Воронкова А.Е. Діагностика стану підприємства: теорія і практика [Текст]: монографія / А.Е. Воронкова, Р.З. Вечерковські, Д.К. Воронков, Н.Г. Калюжна, Е.Н. Коренев, І.В. Мажура; Харк. нац. екон. унт. — 2ге вид., переробл. і доповн. — Х.: ІНЖЕК, 2018. — 520 с.

5. Гудзь О.Є. Діагностика та управління платоспроможністю в сільськогосподарських підприємствах // Сталий розвиток економіки — 2011 р. — № 7 (10). — С. 171—175.

6. Дем'яненко М.Я. Фінансова криза в аграрному секторі АПК / М.Я. Дем'яненко, М.Й. Малік // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. — 2016. — Вип. 7(1). — С. 408—414.

7. Жидяк О.Р. Фінансовий стан та вдосконалення контролю за фінансовими показниками аграрного підприємства / О.Р. Жидяк // Вісник Таврійського державного аграрного університету. — 2015. — № 10. — С. 138—142.

8. Ковалев В.В. Финансовый менеджмент [Текст]: теория и практика / В.В. Ковалев. — 2е изд., перераб. и доп. — М.: ТК Велби, Проспект, 2017. — 1024 с.

9. Кошельник В. М. Напрями зміцнення фінансового стану аграрних підприємств у пост кризовий період їх розвитку / В.М. Кошельник, Л.В. Побережна // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. — 2013. — Вип. 10 (1). — С. 262—270.

10. Мельник О.Г. Інноваційні системи економічної діагностики підприємств на засадах індикаторів. Теоретико-методологічні та методичні засади: Монографія // О.Г. Мельник, І.Б. Олексів, Н.Ю. Подольчак, Р.В. Шуляр / За наук. ред. д.е.н., проф., заслуженого працівника народної освіти України О.Є. Кузьміна. — Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2016. — 212 с.

11. Островська О.А. Оцінка фінансового стану підприємств та шляхи її удосконалення (на прикладі підприємств будівельних матеріалів): автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / О.А. Островська; Київ. нац. екон. унт. — К., 2014. — 20 с.

12. Поддєрьогін А.М. Фінансова стійкість підприємств у економіці. України [Текст]: монографія / А.М. Поддєрьогін, А.Ю. Наумова. — К.: КНЕУ, 2015. — 184 с.

13. Сокиринська І.Г. Аспекти стратегічного розвитку підприємства / І.Г. Сокиринська, О.В. Хохлова // Вісник Сумського державного університету. Сер.: Економіка. — 2015. — № 4. — С. 165—168.

14. Фінансова звітність сільськогосподарських підприємств Житомирської області за 2012—2014 рр. / Гол. упр. агропром. розвитку держ. адміністрації Житомир. обл. — Житомир, 2012—2014 рр.

14. Халатур С.М. Механізм адаптації агропромислового комплексу України в умовах глобальної продовольчої проблеми / С.М. Халатур // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. — м. Дніпро, 2015. — № 1. — С. 114—116.

15. Халатур С., Гудим К. Систематизація та аналіз моделей поведінки МНК для виходу на національний аграрний ринок / К. Гудим, С. Халатур // Економічний часопис-XXI, 2016. — № 5—6. — С. 34—37.

16. Черненко В.А. Антикризисное управління [Текст]: підручник і практикум для академічного бакалаврату / В.А. Черненко, Н.Ю. Шведова. — М.: Видавництво Юрайт, 2015. — 409 с.

5. Чорний В.О., Колеснік Я.В. Стратегія розвитку податкового менеджменту сільськогосподарських підприємств / В.О. Чорний, Я.В. Колеснік // Науково-практичний журнал "Інвестиції: практика та досвід". — м. Київ, 2018. — № 21 (листопад). — С. 55—59.

References:

1. Andriychuk, V.G. (2015), *Efektivnist' diial'nosti ahrarnykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, analiz* [The effectiveness of agricultural enterprises: theory, methodology, analysis], K.: KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Belomistna, I.I and Kramskaya, M.S.(2013), *Finansovo kredytna diial'nist': problemy teorii i praktyky: zb. nauk. prats* [Financial credit activity: problems of theory and practice: Coll. Sciences. wash], Kyiv, Ukraine.

3. Blank, I.O. and Sitnik, G.V.(2016), *Upravlinnia finansamy pidpriemstv* [Enterprise Finance Management], Kyivs'kyj natsional'nyj torhovel'no-ekonomichnyj unt., Kyiv, Ukraine.

4. Voronkova, A.E. Vecherkovsky, R.Z. Voronkov, D.K. Kolyuzhna, N.G. Korenev, E.N. and Magura, I.V. (2018), *Diahnostyka stanu pidpriemstva: teoriia i praktyka* [Diagnosis of the state of the enterprise: theory and practice], 2ne ed, Kh.: INZhEK, Kharkiv, Ukraine.

5. Gudzy, O.E. (2016), *Diahnostyka ta upravlinnia platospromozhnistiu v sil's'kohospodars'kykh pidpriemstvakh. Stalyj rozvytok ekonomiky* [Diagnostics and Management in Agricultural Enterprises. Sustainable Economic Development], Kyiv, Ukraine.

6. Demyanenko, N.Ya. and Malik, M.Ya. (2015), *Finansova kryza v ahrarnomu sektori APK. Eko-*

nomichni nauky [The financial crisis in the agrarian sector of the agroindustrial complex. Economic Sciences], Kyiv, Ukraine.

7. Zhidyak, O.R. (2011), "Financial status and improvement of control over financial indicators of agrarian enterprise", *Visnyk Tavrijs'koho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, vol. 10, pp. 138—142.

8. Kovalev, V.V. (2017), *Fynansovyj menedzhment* [Financial management], 2ne ed, Kyiv, Ukraine.

9. Koshelnik, V.M. (2013), *Napriamy zmitsnennia finansovoho stanu ahrarnykh pidpriemstv u post kryzovyy period ikh rozvytku* [Directions of strengthening the financial condition of agricultural enterprises in the post-crisis period of their development], *Ekonomichni nauky*, Kyiv, Ukraine.

10. Melnyk, O.G. Alexey, I.B. Podolchak, N.Yu. and Shulyar, R.V.(2016), *Innovatsijni systemy ekonomichnoi diahnostyky pidpriemstv na zasakh indykatoriv* [Innovative systems of economic diagnostics of enterprises on the basis of indicators], *Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, Lviv, Ukraine.

11. Ostrovskaya, O.A. (2014), *Otsinkafinansovoho stanu pidpriemstv ta shliakhy ii udoskonalennia* [Estimation of financial condition of enterprises and ways of its improvement], Kyiv, Ukraine.

12. Poddyrogin, A.M. and Naumova, L.Yu. (2016), *Finansova stijkist' pidpriemstv u ekonomitsi* [Financial sustainability of enterprises in the economy], Kyiv, Ukraine.

13. Sokirinskaya, I.G. and Khokhlov, O.V. (2016), "Aspects of strategic enterprise development", *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 4, pp. 165—168.

14. Khalatur, S. (2015), "Mechanism of adaptation of the agro-industrial complex of Ukraine in the conditions of the global food problem", *Visnyk Dniprovs'koho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu*, vol. 1, pp. 114—116.

15. Khalatur, S. Hudym, K. (2016), "Systematization and analysis of MNC behavior patterns to enter the national agrarian market", *Ekonomichnyj chasopys-XXI*, vol. 5—6, pp. 34—37.

16. Chernenko, V.A. (2015), *Antykryzove upravlinnia* [Crisis Management], *Vydavnytstvo Yurajt*, Kyiv, Ukraine.

17. Chornyj, V. and Kolesnik, Ya. (2018), "Strategy of development of tax management of agricultural enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 55—59.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2019 р.

УДК [657:332.33]:004

Т. О. Мулик,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри аналізу та статистики,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0003-1109-2265
В. В. Кожухар,
магістр факультету обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-6697-2126

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.75

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

T. Mulyk,
PhD in Economics, Associate Professor Department manager
of Analysis and Statistics, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia
V. Kozhukhar,
Master's degree of the Accounting Department, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

AREAS OF IMPROVEMENT OF ACCOUNTING DISPLAY OF LAND RESOURCES IN THE CONDITIONS OF USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES: MANAGEMENT ASPECT

У статті розглянуто ефективне ведення обліку земельних ресурсів із застосуванням комп'ютерних технологій та програм. Проаналізовано інформацію щодо формування в системі управлінського обліку, що широко використовується для потреб планування, прогнозування та розробки тактики діяльності підприємства. Вивчено комп'ютеризацію управлінського обліку земельних ресурсів, яке слід здійснювати на основі використання сукупності пов'язаних АРМ структурних підрозділів. Зображено та охарактеризовано організацію автоматизованої системи управлінського обліку земельних ресурсів на основі використання комплексу АРМ, а також запропоновано систему управлінського обліку земельних ресурсів в умовах застосування комплексу локальних АРМ. Представлено у таблиці програмне забезпечення щодо використання автоматизації бухгалтерського обліку земельних ресурсів. Доведено, що організація управлінського обліку земельних ресурсів в умовах застосування комп'ютерних технологій та її інтегрований зв'язок із інформаційною системою фінансового обліку забезпечують здійснення управлінським персоналом безперервного контролю за показниками стану та ефективності використання земельних ресурсів, проведення аналітичних розрахунків виконання бюджетних показників.

The article deals with the effective management of land accounting using computer technologies and programs. The information on formation in the management accounting system, which is widely used for the needs of planning, forecasting and development of tactics of the enterprise activity, is analyzed. Computerization of management accounting of land resources, which should be made on the basis of using a set of related AWUs of structural units, has been studied. The organization of the automated system of land management accounting on the basis of the use of the ARM complex is presented and characterized, as well as the system of the management of the land accounting in the conditions of use of the complex of the ARM are proposed. The table shows the software for the use of automation of accounting of land

resources. It is proved that the organization of management accounting of land resources in the conditions of use of computer technologies and its integrated connection with the information system of financial accounting provide for the implementation of continuous monitoring of the performance and use of land resources by the management personnel, analytical calculations of budget performance.

The practice of management accounting shows that to ensure prompt processing of information, to avoid its asymmetry, as well as to exercise effective control over the provision of information for the needs of management personnel at minimal cost of resources allows the use of modern computer technologies. Implementation of information technologies for creation of a single information sphere and automation of activities related to the management of land accounting will avoid the emergence of technical errors caused by human factors and ensure the establishment of proper communication links between individual structural units and contractors.

The purpose of an automated accounting system at an enterprise should be to provide interested parties with financial information to make informed decisions when choosing alternative uses of scarce resources.

The organization of the system of strategic management of land resources of the enterprise is complicated by the lack of proper scientific and practical developments in the field of use of computer technologies in the management of land accounting

Ключові слова: ефективність, облік, земельні ресурси, інформація, комп'ютеризація, автоматизоване робоче місце бухгалтера.

Key words: efficiency, accounting, land, information, computerization, the automated workplace of the accountant.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективне ведення обліку важко уявити без застосування інформаційних технологій. Комп'ютерна техніка значно змінює організацію обліку, з допоміжного засобу перетворюючись на визначальний її фактор. Ці зміни зумовлені тим, що змінюються способи обробки даних, при яких забезпечується оперативність отримання управлінським персоналом необхідної облікової інформації. Саме в умовах комп'ютеризації спрощуються облікові роботи, знижується їх трудомісткість, що, в свою чергу, підвищує оперативність отримання необхідної облікової інформації, розширює і поглиблює її зміст. Як один із результатів автоматизації реалізується комплексний підхід до єдиної системи обліку, досягається точність отримання облікової інформації, що сприяє її ефективному використанню в економічному аналізі для розкриття внутрішньовиробничих резервів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Напрямами удосконалення облікового відображення земельних ресурсів досліджува-

ли та аналізували такі науковці: Бондарчук Н.В., Ночовна Ю.О., Лепетан І.М. та інші. Питаннями дослідження ринку бухгалтерських програм займалися такі вчені: Бутинець Ф.Ф., Завгородній В.П., Кропивко М.Ф., Івахненко С.В., Саблук П.Т., Тесленко Г.С. тощо. Окремі науковці в своїх дослідженнях заперечували існування управлінського обліку (Бутинець Ф.Ф., Валуєв Б.І., Ластовецький В.В.), а інші навпаки обґрунтовували зміст та доцільність виокремлення управлінського обліку як окремої підсистеми надання інформації для прийняття управлінських рішень (Белоусова І.А., Голов С.Ф., Нападівська Л.В., Палій В.Ф., Пушкар М.С., Сопко В.В. та інші).

Проте, як правило, висвітлення питання розвитку комп'ютеризації обліку відбувається лише через аналіз окремих бухгалтерських програм, що не дає можливості проявитися загальній картині автоматизації та провести всебічний аналіз.

МЕТА СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є визначення напрямів удосконалення облікового відображення зе-

мельних ресурсів в умовах використання комп'ютерних технологій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Функціонування підприємств в нестабільному економічному середовищі, якому притаманні динамічний розвиток інфляційних процесів, високий ступінь ризиків діяльності та зниження рівня прибутковості, посилення конкуренції, призводять до необхідності розвитку адаптивної системи управління підприємством. Диференціація економічних відносин між суб'єктами господарювання зумовлює розвиток нових методів управління та потребує пошуку шляхів забезпечення стабільного функціонування підприємства.

Побудова адаптивної та гнучкої системи управління земельними ресурсами на підприємстві є неможливою без отримання деталізованої, об'єктивної та оперативної інформації для прийняття дієвих рішень. Оперативне надання релевантної та актуальної інформації для потреб зацікавлених користувачів є неможливим без використання сучасних комп'ютерних технологій в сфері автоматизації ведення управлінського обліку земельних ресурсів. Зазначені обставини детермінують зміну парадигми розвитку управлінського обліку земельних ресурсів як інтегрованої інформаційної системи підприємства в умовах використання комп'ютерних технологій.

Інформація, що формується в системі управлінського обліку широко використовується для потреб планування, прогнозування та розробки тактики діяльності підприємства. Тому управлінський облік необхідний інструмент управління підприємством, який дає змогу підвищити якість та оперативність прийняття управлінських рішень, максимізувати очікуваний прибуток та ефективно контролювати ризики господарської діяльності, мобілізувати резерви [1, с. 117].

Н.В. Бондарчук, відзначає дві головні особливості управлінського обліку — орієнтація на користувача інформації та оперативність надання даних характеризує сутність управлінського обліку [2, с. 44].

Ю.О. Ночовна пропонує трактувати управлінський облік як систему збору, обробки та передачі інформації внутрішнім користувачам з метою прийняття управлінських рішень, котра включає сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів (складових), орієн-

тованих на забезпечення успішної реалізації його основних функцій та завдань [3, с. 164]. Вважаємо, що структурну побудову системи управлінського обліку земельних ресурсів також слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів.

Під системою управлінського обліку на підприємстві слід розуміти спостереження, оцінку, реєстрацію, вимірювання, обробку, систематизацію та передачу інформації переважно про витрати і результати господарської діяльності в інтегрованій системі обліку, нормування, планування, контролю та аналізу з метою формування достатньої інформаційної бази внутрішнім користувачам для прийняття оперативних (тактичних) і прогнозних (стратегічних) управлінських рішень [4, с. 53].

Інші автори вважають, що управлінський облік — це процес виявлення, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, що використовується управлінською ланкою для планування, оцінки і контролю всередині організації та для забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів [5, с. 187].

Не применшуючи ролі та значення управлінського обліку земельних ресурсів в формуванні інформаційного базису прийняття ефективних управлінських рішень, слід звернути увагу на наявність дискусійних проблемних питань його практичного впровадження та застосування. На сьогодні можна стверджувати про наявність організаційно-методологічних проблемних питань, які призводять до не сформованості управлінського обліку земельних ресурсів підприємства як цілісної системи накопичення та інтерпретації інформації для потреб поточного, стратегічного планування та розвитку діяльності підприємства.

Однією з найважливіших проблем функціонування підприємства є налагодження системного контролю за обсягом отриманих доходів та понесених витрат як основних індикаторів досягнення стратегічних цілей діяльності підприємства. Проте, як свідчить практичний досвід організації системи управлінського обліку, питанням створення й функціонування системи обліку за центрами відповідальності не приділяється належна увага [6, с. 34].

Зокрема організація управлінського обліку за центрами відповідальності передбачає детальний розподіл та закріплення конкретних завдань за структурними підрозділами підприємства і запровадження чітких фінансових показників їх функціонування, що дозволяє організувати ефективну систему внутрішнього

Рис. 1. Організація автоматизованої системи управлінського обліку земельних ресурсів на основі використання комплексу АРМ, у загальній системі автоматизації обліку підприємства

Джерело: [10, с. 159].

контролю їх виконання та досягнення цілей функціонування підприємства. Проте впровадження системи управлінського обліку на підприємствах здійснюється без належного аналізу організаційної структури підприємства та обґрунтованого розподілу центрів відповідальності, що в подальшому призводить до ускладнення внутрішнього контролю відхилень від планових показників діяльності підприємства [7, с. 68—70].

Практика ведення управлінського обліку засвідчує, що забезпечити оперативну обробку інформації, уникнення її асиметрії, а також здійснити дієвий контроль за наданням інформації для потреб управлінського персоналу при мінімальних витратах ресурсів дозволяє використання сучасних комп'ютерних

технологій. Впровадження інформаційних технологій для створення єдиної інформаційної сфери та автоматизації діяльності пов'язаної з веденням управлінського обліку земельних ресурсів дозволить уникнути виникнення технічних помилок зумовлених впливом людського фактору та забезпечити побудову належних комунікаційних зв'язків між окремими структурними підрозділами та виконавцями.

Метою функціонування автоматизованої системи бухгалтерського обліку на підприємстві має бути забезпечення зацікавлених осіб фінансовою інформацією для прийняття обґрунтованих рішень при виборі альтернативних варіантів використання обмежених ресурсів [8, с. 130].

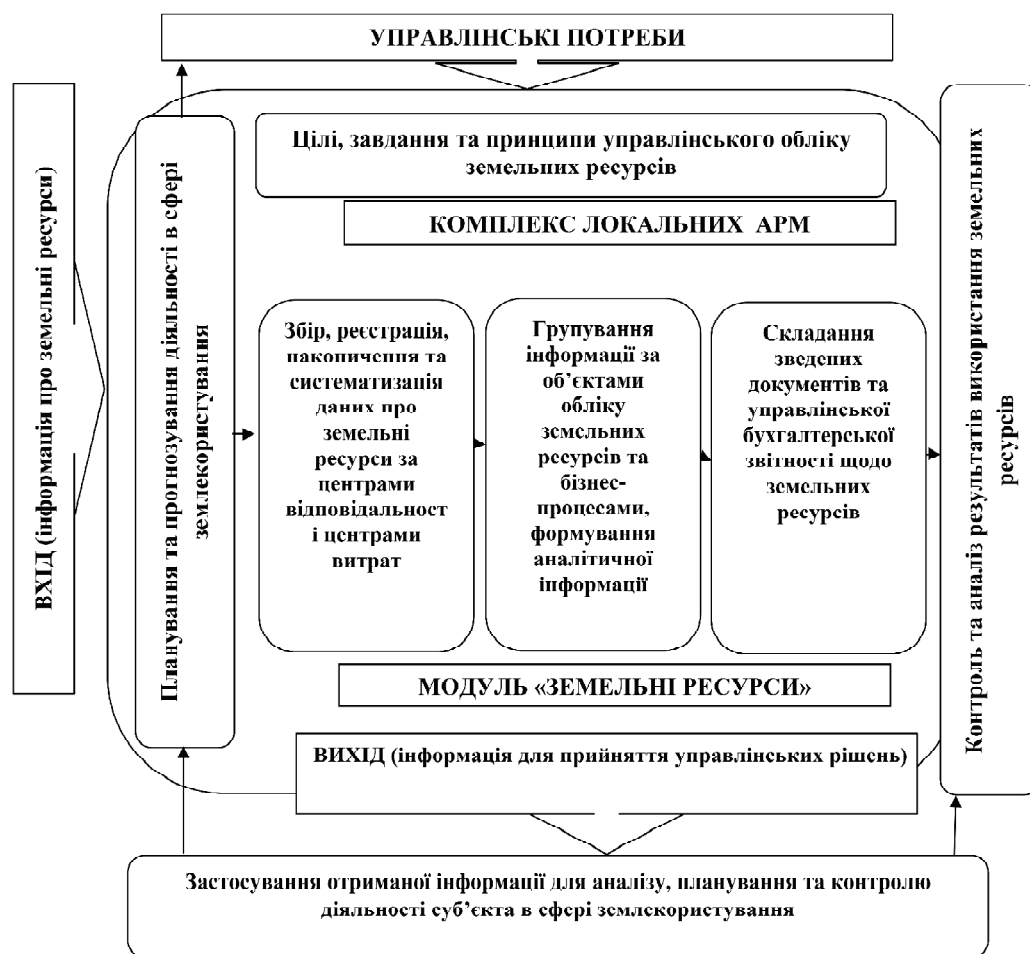

Рис. 2. Запропонована система управлінського обліку земельних ресурсів в умовах застосування комплексу локальних АРМ

Джерело: [11, с. 132].

Управлінський облік земельних ресурсів та витрат пов'язаних з їх поліпшенням в умовах застосування комп'ютерних технологій слід організувати так, щоб єдина інтегрована система бухгалтерського обліку дозволяла накопичувати та систематизувати інформацію про стан, використання земельних ресурсів та витрати понесені на їх поліпшення за декількома напрямками, зокрема: за центрами відповідальності, за центрами витрат; за центрами доходів. Організацію управлінського обліку земельних ресурсів в умовах використання комп'ютерних технологій пропонуємо здійснювати на основі:

— використання автоматизованих робочих місць (далі — АРМ) працівників бухгалтерської служби з метою задоволення багатofункціональних запитів користувачів з найменшою трудомісткістю;

— побудови окремого модуля для ведення бухгалтерського обліку земельних ресурсів для ефективного вирішення основних завдань діяльності підприємства.

— АРМ бухгалтера є засобом автоматизації праці зайнятого обліком персоналу та представляє собою функціональну спеціалізовану людино-машинну систему, що включає в себе програмно-технічний комплекс, інформаційне та додаткове інструктивно-методичне та організаційно-технологічне забезпечення [9, с. 24—25].

Комп'ютеризацію управлінського обліку земельних ресурсів слід здійснювати на основі використання сукупності пов'язаних АРМ структурних підрозділів. Об'єднання передбачених на підприємстві локальних АРМ в єдиний комплекс, забезпечує формування цілісної інформаційної системи про стан, ефективність використання земельних ресурсів на правах володіння та користування. Використання такого підходу до організації управлінського обліку земельних ресурсів в умовах використання комп'ютерних технологій підвищує оперативність, диференціацію та усунення асиметрії інформації, яка надається для потреб управління (рис. 1).

Таблиця 1. Програмне забезпечення, що використовується для автоматизації бухгалтерського обліку земельних ресурсів

	Призначення	Функціональні можливості облікового відображення земельних ресурсів
1	2	3
«ІС: Бухгалтерія 8 для України» Система «Парус 8 для України»	Призначена для ведення обліку на малих, середніх і великих підприємствах	Ведення обліку земельних ділянок у складі необоротних активів за найменуваннями, кількісними і вартісними показниками. Наявна можливість ведення фасетного аналітичного обліку та позабалансового обліку, ведення податкових розрахунків у сфері землекористування, оренди землі
«MASTER: Агро», «MASTER: Бухгалтерія»	Ведення обліку для малих та середніх підприємств	Модуль «Банк землі» забезпечує ефективне управління земельним банком: договір оренди земельної ділянки; формування банку землі підприємства; нарахування орендної плати та розрахунки з пайовиками; планування виробничого завантаження посівних площ та раціональне використання земельних ресурсів; облік податкових розрахунків з бюджетом та формування звітності
«Проект X-DOOR»	Ведення обліку для малих та середніх підприємств	Містить набір типових модулів, для автоматизації бухгалтерського обліку підприємства. Облік земельних ресурсів ведеться за найменуваннями та вартісним вираженням
Комплекс програм «Нова бухгалтерія»	Ведення обліку для малих, середніх та великих підприємств	Облік земельних ділянок у складі основних засобів підприємства, наявні типові документи та бухгалтерські проведення, облік руху земельних ділянок
«Акцент»	Для бюджетних установ, малих, середніх підприємств	Надходження, введення в експлуатацію, списання земельних ділянок, прав користування ними у складі необоротних активів
«Афіна»	Для бюджетних установ, малих, середніх та великих підприємств	Ведення обліку земельних ділянок за найменуваннями, кількісними і вартісними показниками. Ведення позабалансового обліку, ведення податкових розрахунків в сфері землекористування, оренди землі
«IT-Enterprise. Бухгалтерія»	Ведення обліку для великих підприємств та корпоративних структур	Ведення обліку земельних ділянок у складі необоротних активів за найменуваннями, вартісних і кількісних показниках. Наявна можливість об'єднання даних різних аналітичних реєстрів, ведення податкових розрахунків у сфері землекористування, операції із оренди, передачі в заставу земельних ділянок
«ERP SAP R/3»		Складається з набору прикладних модулів, які підтримують різні бізнес-процеси компанії та інтегровані між собою в масштабі реального часу. Містить модуль для комп'ютеризації управлінського обліку та планування

Джерело: [13, с. 48; 15, с. 216; 16 с. 34].

Такий рисунок управлінського обліку земельних ресурсів з використанням комп'ютерних технологій на основі використання комплексу АРМ слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних та взаємно підпорядкованих АРМ. Комплекс АРМ працівників бухгалтерії для кожного окремого суб'єкта господарювання залежатиме від його організаційної структури, багаторівневості системи управління та структури бухгалтерської служби.

Водночас вважаємо, що в автоматизованій системі управлінського обліку земельних ресурсів слід виокремлювати АРМ бухгалтера 1,

основними функціями якого є формування первинних потоків інформації про склад та стан земельних ресурсів, якими володіє або користується підприємство.

Після введення первинної інформації на АРМ бухгалтера 2 відбувається формування вторинного (зведеного) інформаційного потоку. АРМ бухгалтера 2 забезпечує узагальнення первинних даних, їх систематизацію та групування. АРМ головного бухгалтера на підставі узагальненої та зведеної інформації забезпечує складання управлінської бухгалтерської звітності; заповнення показників фінансової звітності та приміток до неї; підготовку інфор-

мації з урахуванням управлінських запитів та потреб.

На підставі використання АРМ бухгалтерії забезпечується формування єдиної комп'ютерної бази даних, інформація якої є підставою для підготовки проектів оптимальних управлінських рішень. З метою підвищення швидкості обробки інформації та отримання вихідних даних для розробки управлінських рішень доцільно також застосовувати модуль "земельні ресурси".

Можна відзначити найголовнішу, на наш погляд, вимогу до програмного забезпечення АРМ бухгалтера — це функціональна модульність, яка передбачає поділ програмного забезпечення на окремі модулі, в межах яких виконується окрема частина облікового процесу (стадія, етап, фаза, процедура тощо). Окремо зазначимо, що розподіл АРМ на функціональні модулі, на нашу думку, забезпечує ефективний механізм алгоритмізації та діалогізації окремих бухгалтерських завдань [11, с. 132].

Систему управлінського обліку земельних ресурсів доцільно розглядати з точки зору системного підходу, як сукупність взаємопов'язаних елементів, які постійно перебувають у взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Тому, якщо управлінський облік земельних ресурсів розглядати як відкриту систему, вона має вхід, сукупність елементів та вихід (рис. 2).

На основі управлінських потреб формуються цілі, завдання та принципи управлінського обліку земельних ресурсів. Наявна інформація про земельні ресурси підприємства є підґрунтям для планування та прогнозування діяльності суб'єкта господарювання в сфері землекористування.

За допомогою комплексу АРМ та на основі використання модулю "земельні ресурси" здійснюються процеси збору, накопичення, обробки, систематизації інформації про стан, ефективність використання земельних ресурсів.

На підставі зазначеної інформації та з урахуванням інформаційних запитів управлінського персоналу формуються зведені документи та управлінська бухгалтерська звітність щодо земельних ресурсів. Виходом системи управлінського обліку земельних ресурсів є інформація для прийняття управлінських рішень щодо планування, аналізу та контролю в сфері землекористування в умовах ресурсозбереження. За результатами прийнятих управлінських рішень завдяки зворотному зв'язку здійснюється оцінка якості та правильності ведення управлінського обліку земельних ресурсів на під-

приємстві, розробляються коригувальні заходи [12].

Всебічне дослідження та вивчення стану земельних ресурсів підприємства, пошук факторів та резервів зростання ефективності їх використання є неможливим без вибору відповідного програмного забезпечення. Ринок ІТ-технологій в сфері ведення бухгалтерського обліку земельних ресурсів на сьогодні представлений різним програмним забезпеченням, яке в тій чи іншій мірі забезпечує побудову системи облікового відображення земельних ресурсів. Порівняння найпоширеніших комп'ютерних програм, що застосовуються з метою автоматизації бухгалтерського обліку земельних ресурсів наведено в таблиці 1 [13].

Порівняння комп'ютерних програм, що застосовуються підприємствами для ведення бухгалтерського обліку земельних ресурсів дозволяє констатувати наступні їх спільні ознаки:

- побудова комп'ютерних програм за модульним принципом;
- ведення бухгалтерського та управлінського обліку земельних ресурсів за найменуваннями, кількісними та вартісними показниками;
- ведення обліку податкових розрахунків, орендних платежів.

Відмінними ознаками вищенаведених комп'ютерних програм є наступні:

- можливість інтегрування інформації з різних модулів між собою;
- розробка програмного забезпечення з урахуванням галузевої специфіки їх діяльності (аграрних підприємств, бюджетних установ тощо);
- відсутність розробленого єдиного модуля для ведення обліку земельних ресурсів різних типів та генерування звітної інформації з урахуванням їх різної спрямованості [17].

Автоматизація управлінського обліку земельних ресурсів забезпечує підвищення оперативності отримання якісної та достовірної інформації для потреб стратегічного та поточного планування діяльності підприємства в сфері землекористування, зростання результативності економічного аналізу результатів прийнятих управлінських рішень. Правильно організована система управлінського обліку в умовах використання комп'ютерних технологій сприяє довгостроковому та безперервному розвитку підприємства, максимальній реалізації оперативних та стратегічних завдань діяльності [14].

Дослідження автоматизації бухгалтерського обліку для цілей управління в частині земельних ресурсів має необхідність щодо розробки

окремого модуля "Земельні ресурси" та використання комплексу АРМ працівників бухгалтерії. Доведено, що організація управлінського обліку земельних ресурсів в умовах застосування комп'ютерних технологій та її інтегрований зв'язок із інформаційною системою фінансового обліку забезпечують здійснення управлінським персоналом безперервного контролю за показниками стану та ефективності використання земельних ресурсів, проведення аналітичних розрахунків виконання бюджетних показників та причин виявлених відхилень на основі оперативного отримання управлінської бухгалтерської звітності в режимі автоматизованої обробки даних.

ВИСНОВКИ

Організація системи стратегічного управління земельними ресурсами підприємства ускладнена відсутністю належних наукових та практичних розробок у сфері використання комп'ютерних технологій при веденні управлінського обліку земельних ресурсів. Для подолання зазначеного проблемного питання запропоновано використовувати комплекс АРМ працівників бухгалтерії та модуль "Земельні ресурси" в умовах використання комп'ютерних технологій.

Використання розроблених пропозицій забезпечує своєчасне отримання інформації про земельні ресурси підприємства з метою прогнозування можливих напрямів оптимальних напрямів їх використання в подальшій діяльності підприємства.

Проведений аналіз найпопулярніших бухгалтерських програм дозволив спрогнозувати варіанти вибору програмного забезпечення підприємством. Для підприємств, бухгалтерський облік яких буде вестися в "хмарі", краще обрати такі програмні продукти, як "1С:Бухгалтерія", "IT-Enterprise: Бухгалтерія". Наступним кроком для конкретизації програмного продукту повинно стати рішення щодо функціоналу, який необхідний, та оцінка фінансових можливостей для вкладення в програмний продукт.

Найбільшою популярністю продовжує користуватися програма "1С:Бухгалтерія", яка має і "стаціонарну", і "хмарну" версії.

Наведений список бухгалтерських програм не є вичерпним, на українському ринку представлено набагато більше програмних продуктів для ведення обліку. Крім того, на вимогу часу з'являються нові, які враховують існуючі потреби.

В умовах активного розвитку бухгалтерського аутсорсингу прогнозуємо подальший роз-

виток "хмарного" програмного забезпечення, яке вирізняється більшою надійністю у разі загроз кібератак та створює сприятливі умови для зберігання бухгалтерських баз.

Література:

1. Королович О.О. Впровадження управлінського обліку як інтегрованої інформаційної системи. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2012. № 722. С. 116—120.
2. Бондарчук Н.В. Управлінський облік, як основа для створення нових і ефективних систем управління підприємством. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2011. Вип. 2. С. 42—48.
3. Ночовна Ю.О. Сутність управлінського обліку: процесно функціональний та системний підходи. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2010. Вип. 18. Ч. II. С. 159—166.
4. Волошин Д.А. Проблемы организации систем управленческого учета. Экономический анализ: теория и практика. 2006. № 22. С. 52—57.
5. Лепетан І.М., Химич Г.М. Управлінський облік в системі стратегічного управління. Регіональна економіка та управління. 2014. № 1 (01). С. 187—189.
6. Белоусова І. Роль управлінського обліку. Бухгалтерський облік і аудит. 2005. № 4. С. 34.
7. Шевців А.Ю. Управлінський облік: конспект лекцій. Львів: ЛДФА. 2013. С. 92.
8. Ткаль Я.С. Особливості використання інформаційних систем і технологій в обліку. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. № 2 (26). С. 127—130.
9. Завгородній В.П. Автоматизація бухгалтерського обліку, контролю, аналізу і аудиту. Київ: А.С.К. 1998. С. 768.
10. Кропивко М.Ф. Інформаційне забезпечення агропромислового виробництва в Україні в ринкових умовах. Київ: ІАЕ УААН. 1996. С. 159.
11. Головченко Н.Ю. Особливості автоматизованого обліку житлового фонду у підприємств-балансоутримувачів. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. Кіровоград: КНТУ. 2008. Вип. 13. С. 131—137.
12. Взаємозв'язок управлінського і фінансового обліку. URL: https://pidruchniki.com/91388/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/vzayemozvyazok_upravlinskogo_finansovogo_obliku (дата звернення: 28.10.2019).
13. Чернікова І.Б., Якуба Є.В. Про особливості вибору інформаційних програм бухгалтерського обліку в управлінні ринковими

структурами. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2015. Вип. 1. С. 40—51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2015_1_6 (дата звернення: 30.10.2019).

14. Зозуляк М. М. Взаємозв'язок управлінського обліку та аналізу в контексті стратегічного управління підприємством. Економічний аналіз. 2015. Т. 19 (2). С. 201—206. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2015_19\(2\)_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2015_19(2)_30) (дата звернення: 29.10.2019).

15. Павелчак-Данилюк, О. Обґрунтування програмного забезпечення для автоматизації бухгалтерського обліку на підприємствах. Вісник ТНТУ. 2014. Том 73. № 1. С. 209—218.

16. Грабчук І.А., Ляхович Г.І. Програмне забезпечення для ведення обліку: проблеми вибору та використання в ході аутсорсингу. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2017. Вип. 3. С. 32—36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ptmbo_2017_3_7 (дата звернення: 30.10.2019).

17. Черножукова А.М., Лободзинська А.М. Порівняльний аналіз автоматизованих систем бухгалтерського обліку на підприємствах України. Ефективна економіка. 2017. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5661> (дата звернення: 29.10.2019).

References:

1. Korolovych, O.O. (2012), "Implementation of management accounting as an integrated information system". Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politehnika", vol. 722, pp. 116—120.

2. Bondarchuk, N.V. (2011), "Management accounting as a basis for creating new and effective enterprise management systems", Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii, vol 2, pp. 42—48.

3. Nochovna, Yu.O. (2010), "The essence of management accounting: process functional and systematic approaches", Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol.18., no. II., pp. 159—166.

4. Voloshyn, D.A. (2006), "Problems of organization of management accounting systems", Ekonomicheskyy analiz: teoriya y praktyka, vol. 22. pp. 52—57.

5. Lepetan, I.M. and Khymych, H.M. (2014), "Management accounting in the strategic management system", Rehional'na ekonomika ta upravlinnia, vol. 1(01), pp. 187—189.

6. Bielousova, I. (2005), "The role of management accounting", Bukhhalters'kyj oblik i audit, vol. 4. pp. 34.

7. Shevtsiv, L.Yu. (2013), Upravlins'kyj oblik: konspekt leksij [Management accounting: lecture notes], LDFA, L'viv, Ukraine.

8. Tkal', Ya.S. (2014), "Features of using information systems and technologies in accounting", Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2 (26), pp. 127—130.

9. Zavhorodnij, V.P. (1997), Avtomatyzatsiia bukhhalters'koho obliku, kontroliu, analizu i audytu [Automation of accounting, control, analysis and audit], A.S.K., Kyiv, Ukraine.

10. Kropyvko, M.F. (1996), [Information support of agricultural production in Ukraine in market conditions], IAE UAAN. Kyiv: pp. 159.

11. Holovchenko, N.Yu. (2008), "Features of the automated accounting of housing stock of balance-holding companies", Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr., vol. 13, pp. 131—137.

12. Tsal-Tsalko, Yu. S. Moroz, Yu. Yu. and Tshel'nyk, N. I. (2019), "The relationship between management and financial accounting", available at: https://pidruchniki.com/91388/buhgalter-skiy_oblik_ta_audit/vzayemozvyazok_upravlinskogo_finsanovogo_obliku (Accessed 28 Oct. 2011).

13. Chernikova, I.B. and Yakuba, Ye.V. (2015) "On the peculiarities of choosing accounting information programs in the management of market structures", Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh, vol. 1, pp. 40—51, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2015_1_6 (Accessed 30 Oct. 2011).

14. Zozuliak, M. M. (2015), "Relationship between management accounting and analysis in the context of strategic enterprise management", Ekonomichnyj analiz, vol. 19(2), pp. 201—206, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2015_19\(2\)_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2015_19(2)_30) (Accessed 29 Oct. 2011).

15. Pavelchak-Danyliuk, O. (2014), "Justification of software for accounting automation at enterprises", Visnyk TNTU, vol. 73, no.1, pp. 209—218.

16. Hrabchuk, I. L. and Liakhovych, H.I. (2017) "Accounting software: issues of selection and use during outsourcing", Problemy teorii ta metodolohii bukhhalters'koho obliku, kontroliu i analizu, vol. 3, pp. 32—36, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ptmbo_2017_3_7 (Accessed 30 Oct. 2011).

17. Chernozhukova, A. M. and Lobodzyn's'ka, A. M. (2017), "Comparative analysis of automated accounting systems at Ukrainian enterprises", Efektyvna ekonomika, vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5661> (Accessed 29 Oct. 2011).

Стаття надійшла до редакції 02.11.2019 р.

УДК 338.434 (477)

К. В. Захожай,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

ORCID ID: 0000-0003-1001-8012

І. Й. Кравченко,

старший викладач кафедри обліку і аудиту, Національний університет харчових технологій

ORCID ID: 0000-0001-5589-1013

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.84

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

K. Zakhozhay,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of Finance Department,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

I. Kravchenko,

Senior Lecturer of Accounting and Audit Department, National University of Food Technologies

BUDGET FINANCING OF AGRICULTURE IN UKRAINE

У статті досліджуються проблеми фінансування АПК та визначаються пріоритетні форми державної підтримки вітчизняного сільського господарства, що пов'язано з необхідністю забезпечення продовольчої безпеки країни, зокрема її незалежності від імпорту продовольства з інших країн. З цією метою проаналізовано основні форми державної підтримки АПК і сучасний стан бюджетного фінансування аграрного сектора української економіки. Дослідження динаміки обсягів такого фінансування в Україні за останні декілька років засвідчило, що державна фінансова підтримка цієї галузі характеризується певною нестабільністю і коливаннями, а її обсяги є недостатніми та не до кінця враховують реалії розвитку галузі. Також окреслено шляхи підвищення ефективності системи державної підтримки вітчизняного сільського господарства в розрізі проблем його функціонування, зокрема недостатності фінансування науково-технічних робіт, інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі, труднощів доступу аграрних товаровиробників до інвестиційних ресурсів, недосконалості системи дотацій.

The article examines problems of financing agricultural sector. It's noted that this industry is general economic and socially significant, therefore, appropriate assistance should be irrevocable and permanent. The publication also identifies priority forms of state support for domestic agriculture. Direct provides for the provision of subsidies for agricultural production material and technical resources; conditional direct line is aimed at strengthening industrial potential and positions in consumer market through indirect forms to ensure favorable organizational and economic conditions for the functioning of agricultural sector; indirect is the procurement of agricultural products and food for state needs, regulation of the production market through commodity interventions with grain, protection of the economic interests of producers in the implementation of foreign economic activity in agricultural sector. This is due need to ensure food security of the country, in particular it's independence from food imports from other countries.

Analysis above forms of state support for agro-industrial complex made it possible to assess the current state of budget financing of agricultural sector of domestic economy. Dynamics research of the volume of such financing in Ukraine over the past few years has shown that state financial support for this industry is characterized by certain instability and fluctuations. It's volumes are insufficient and do not fully take into account realities of the development of industry. Also outlined are ways to increase effectiveness of the state support system for domestic agriculture in the context of it's problems functioning, in particular lack of funding for scientific and technical work, innovation in the

agricultural sector, difficulties in accessing agricultural producers to investment resources and imperfections in subsidy system.

The results of research made it possible to assert the importance and feasibility of state financial support for agro-industrial complex, which directly proportionally affects the living standards of the population.

Ключові слова: агропромисловий сектор, форми державної підтримки, бюджетне фінансування.

Key words: agro-industrial sector, forms of state support, budget financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ І ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сільське господарство в економіці будь-якої країни займає особливе місце і має ряд специфічних рис. Найважливішою з них є те, що ведення виробництва органічно пов'язано з використанням землі і природного середовища, при цьому земля є головним засобом виробництва. У сільському господарстві спостерігається висока потреба постійних вкладень за відносно низької фондовіддачі. Причому така тенденція посилюється у разі переходу на індустріальні методи і у разі розвитку інтенсифікації галузі.

Аграрний сектор є найважливішою частиною матеріального виробництва будь-якої держави. У кінцевому підсумку саме ця галузь формує продовольчу безпеку країни, основною метою якої є забезпечення населення безпечними сільськогосподарськими продуктами і, як наслідок, незалежність від імпорту продовольства з інших країн.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Основні аспекти рівня державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств в Україні представлено в роботах К.М. Рулицької [5], В.І. Сацика [6], Д.Ю. Семениченка [7], Н.С. Скопенка [8], А.Є. Черпак [9], В.О. Шпильової [10], Г.Ю. Штерн [11] та інших вітчизняних вчених. Незважаючи на праці вищевказаних науковців, слід зазначити, що чимало питань у цьому напрямі залишаються невирішеними, тому необхідним є проведення подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення проблем фінансування АПК та визначенні пріоритетних форм державної підтримки вітчизняного сільського господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Під сільським господарством розуміється сукупність видів економічної діяльності з вирощування, виробництва, переробки сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, у тому числі надання відповідних послуг.

Необхідно зазначити, що надання фінансування сільськогосподарських підприємств не повинно бути тільки заохочувальним заходом, у тому числі і з боку держави. Визначена галузь є загальноекономічною та соціально значущою і надання будь-якої допомоги, а тим більше безповоротної задля її підтримки, — необхідна умова забезпечення населення тією продукцією, яка споживається ним повсякденно [4]. Однак форми допомоги і підтримки можуть раціоналізуватися, змінюватися, групуватися, але важливо ними забезпечувати повноцінне функціонування економіки галузі. Пряма фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників, як відомо, в основному і у розширених масштабах організовується державою за рахунок бюджетних коштів [9].

У сучасних реаліях, розглядаючи питання державної підтримки агропродовольчого сектора економіки, необхідно зазначити, що вона може бути прямою, умовно-прямою і непрямую.

Форма прямої бюджетної підтримки передбачає надання субсидій на сільськогосподарське виробництво і матеріально-технічні ресурси; субсидування короткострокового та інвестиційного кредитування підприємств і організацій АПК; надання субсидій на компенсацію частини витрат товаровиробників на страхування врожаю сільськогосподарських культур; субсидії на витрати капітального характеру, лізинг та інше [8].

Умовно-пряму бюджетну підтримку спрямовано на зміцнення виробничого потенціалу і позицій на споживчому ринку через опосередковані форми для забезпечення сприятливих

Таблиця 1. Динаміка фінансування видатків на сільське господарство з Державного бюджету України (загальний і спеціальний фонди разом), млрд грн*

Показники	Роки							Абсолютні відхилення (2018-2012)
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Видатки Державного бюджету (всього)	395,7	403,5	430,2	576,9	684,9	839,5	985,9	590,2
Міністерство аграрної політики та продовольства	8,0	7,2	5,5	2,1	2,2	9,0	11,8	3,8
Відсоток до загального обсягу видатків	2,0	1,8	1,3	0,4	0,3	1,1	1,2	-0,8

Джерело: розраховано авторами на основі [1; 3].

організаційно-економічних умов функціонування аграрного сектору. Серед них: державні закупівлі через Аграрний фонд, митно-тарифне регулювання, підтримка постачальників енергетичних та матеріально-технічних ресурсів, створення оптових ринків, реалізація державних програм і загальнонаціональних проектів, на які можуть використовуватися і кошти позабюджетних фондів, соціальна підтримка села тощо [7].

Форма непрямої бюджетної підтримки полягає у здійсненні закупівель сільгосппродукції і продовольства для державних потреб; регулюванні виробничого ринку за допомогою проведення закупівельних і товарних інтервенцій із зерном; захисті економічних інтересів товаровиробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності в сфері АПК тощо. До цієї форми можна віднести підтримку аграрної науки, розвиток соціальної сфери та сільських територій [5].

Держава здатна активно регулювати фінансову підтримку всього аграрного сектору, у тому числі і сільськогосподарського виробництва. З цією метою в галузь направляються як прямі інвестиції, так і різні субсидії. Держава може здійснювати підтримку товаровиробників і у формі кредитування, введення податкових пільг і безоплатних цільових позик, створення спрощеної системи сільськогосподарських амортизаційних відрахувань, вкладень коштів у розвиток сільської інфраструктури, додаткових преференцій для працівників у сільській місцевості тощо [6].

Вплив чинного до 2017 року механізму державної підтримки проявляється у зростанні аграрного ВВП з моменту введення спец режиму оподаткування ПДВ (1997). За даними Word Bank він фактично потроївся до 2014 року, що відповідає зростанню 8% на рік. Водночас наявні проблеми значної зношеності фізичного капіталу в частині виробничих основних засобів, системи зрошення, логістики, хронічної

нестачі оборотних коштів у виробників.

З метою дослідження змін фінансування сільського господарства проведемо аналіз динаміки показників державної підтримки АПК України протягом 2012—2018 рр. (табл. 1).

Проведений аналіз динаміки фінансової підтримки АПК України протягом 2012—2018 рр. (Міністерство аграрної політики та продовольства) засвідчує

нерівномірність бюджетного фінансування відповідних заходів у цій сфері. Зокрема було зафіксовано і низхідну, і висхідну тенденції. Так, з 2012 р. по 2015 р. відбувалось зниження бюджетного фінансового забезпечення АПК з 8,0 до 2,1 млрд грн. Починаючи з 2016 р., обсяг фінансування поступово зростає (на 0,1 млрд грн), а потім суттєво збільшувався, досягши рівня 9,0 млрд грн у 2017 р. і 11,8 млрд грн у 2018 р. Таким чином, показник 2018 р. у порівнянні з найнижчим за рівнем фінансування 2015 р., збільшився на 9,7 млрд грн, а з передостаннім 2017 р. — на 2,8 млрд грн. Такі тенденції, на погляд авторів, обумовлюються, зокрема, загальним зростанням економіки протягом останніх років, тобто збільшенням бюджетного ресурсу в державі, з одного боку, і підвищенням важливості АПК у контексті забезпечення позитивного платіжного балансу країни, тобто мінімізації його негативного сальдо, і стабільності валютного курсу — з іншого.

Фінансування видатків з Міністерства аграрної політики здійснюється згідно з помісячним розписом асигнувань за рахунок коштів загального фонду Державного бюджету України (табл. 2).

Аналізуючи динаміку показників фінансування видатків Мінагрополітики України, які відносяться до його апарату, за рахунок коштів загального фонду Державного бюджету протягом 2014—2018 рр. було зафіксовано такі тенденції:

— загальне зростання обсягу фінансового забезпечення апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України на 3018,2 млн грн;

— збільшення у 2018 р. у порівнянні з 2014 р. фінансування за такими статтями, як: загальне керівництво та управління у сфері АПК; фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів (крім 2014 р., коли цієї програми не існувало); дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програ-

Таблиця 2. Фінансування видатків апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України за рахунок коштів загального фонду Державного бюджету України, 2014–2018 роки, млн грн*

Видатки/Роки	2014	2015	2016	2017	2018	Абсолютні відхилення (2018-2014)
Апарат Міністерства аграрної політики та продовольства України	1486,4	449,6	503,5	2114,5	4504,6	3018,2
Загальне керівництво та управління у сфері АПК	36,9	45,6	85,9	118,2	157,9	121,0
Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів	Не вказано (стаття відсутня)	290,6	279,8	294,8	265,9	265,9
Дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку АПК, підготовка наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації	62,4	46,5	50,5	71,5	77,5	15,1
Підвищення кваліфікації фахівців АПК	12,8	5,8	5,7	10,5	12,1	-0,7
Підготовка кадрів для АПК вищими навчальними закладами I-IV рівнів акредитації, методичне забезпечення діяльності навчальних закладів	1345,0	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	-1345,0
Ліквідація та екологічна реабілітація території впливу гірничих робіт державного підприємства «Солотвинський солерудник») Тячівського району Закарпатської області	2,5	2,6	3,0	3,9	3,9	1,3
Фінансова підтримка заходів в АПК	Не вказано (0 грн.; проводиться за рахунок спеціального фонду)	Не вказано (0 грн.; проводиться за рахунок спеціального фонду)	Не вказано (0 грн.; проводиться за рахунок спеціального фонду)	54,1	Не вказано (0 грн.; проводиться за рахунок спеціального фонду)	0,0
Оздоровлення та відпочинку дітей працівників АПК	6,1	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	-6,1
Організація і регулювання діяльності установ в системі АПК та забезпечення діяльності Аграрного фонду	16,0	12,2	48,7	73,8	84,9	68,9
Державна підтримка розвитку хмелярства, овочівництва, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	Не вказано (0 грн.; проводиться за рахунок спеціального фонду)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	298,6	394,3	394,3
Державна підтримка Всеукраїнського фізкультурно-спортивного товариства «Колос» на організацію та проведення роботи з розвитку фізичної культури і спорту серед сільського населення	4,5	5,7	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	-4,5
Державна підтримка галузі тваринництва	Не вказано (0 грн.; проводиться за рахунок спеціального фонду)	40,6	30,0	165,8	2389,8	2389,8
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	1021,4	912,9	912,9

Джерело: розраховано авторами на основі [1; 3].

мами і державним замовленням у сфері розвитку АПК, підготовка наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації; ліквідація та екологічна реабілітація території впливу гірничих робіт державного підприємства "Солот-

винський солерудник" Тячівського району Закарпатської області; організація і регулювання діяльності установ у системі АПК та забезпечення діяльності Аграрного фонду; державна підтримка галузі тваринництва (в 2014 р.

**Таблиця 3. Фінансування видатків апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України за рахунок коштів спеціального фонду
Державного бюджету 2014–2018 роки, млн грн**

Видатки/Роки	2014	2015	2016	2017	2018	Абсолютні відхилення (2018-2014)
Апарат Міністерства аграрної політики та продовольства України	1150,5	75,9	92,7	3250,8	163,2	-987,3
Дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку АПК, підготовка наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації	42,1	40,4	48,2	72,3	108,2	66,0
Підвищення кваліфікації фахівців АПК	7,8	7,5	5,2	6,6	9,6	1,9
Підготовка кадрів для АПК вищими навчальними закладами I-IV рівнів акредитації, методичне забезпечення діяльності навчальних закладів	585,8	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	-585,8
Фінансова підтримка заходів в АПК	0,0 Хоча було передбачено (затверджено Верховною Радою України на звітний рік з урахуванням змін) 5,0	0,0 Хоча було передбачено (затверджено Верховною Радою України на звітний рік з урахуванням змін) 5,0	0,0 Хоча було передбачено (затверджено Верховною Радою України на звітний рік з урахуванням змін) 5,0	2,8	2,9	2,9
Витрати Аграрного фонду, пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експорту об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду	99,7	27,9	25,4	27,6	52,2	-47,5
Збільшення статутного капіталу НАК «Укргролізінг» для закупівлі технічних засобів для АПК з подальшою передачею їх на умовах фінансового лізингу	Не вказано (стаття відсутня)	0,0 Хоча було передбачено (затверджено Верховною Радою України на звітний рік з урахуванням змін) – 54,0	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	0,0
Організація і регулювання діяльності установ у системі АПК та забезпечення діяльності Аграрного фонду	Не вказано (0 грн; проводиться за рахунок загального фонду)	0,2 (фактичне виконання, хоча затверджено Верховною Радою України на звітний рік з урахуванням змін – 0 грн)	13,9	28,8	38,2	38,2
Державна підтримка розвитку хмелярства, овочівництва, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	43,9	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (0 грн; проводиться за рахунок загального фонду)	Не вказано (0 грн; проводиться за рахунок загального фонду)	-43,9
Державна підтримка галузі тваринництва	371,2	Не вказано (0 грн; проводиться за рахунок загального фонду)	Не вказано (0 грн; проводиться за рахунок загального фонду)	Не вказано (0 грн; проводиться за рахунок загального фонду)	Не вказано (0 грн; проводиться за рахунок загального фонду)	-371,2
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	Не вказано (стаття відсутня)	3112,6	Не вказано (0 грн; проводиться за рахунок загального фонду)	0,0

Джерело: розраховано авторами на основі [1; 3].

відбувалася за рахунок спеціального фонду Державного бюджету України);

— зменшення у 2018 р. у порівнянні з 2014 р. обсягу бюджетного фінансування підвищення кваліфікації фахівців АПК;

— непостійність протягом аналізованого періоду фінансового забезпечення (фінансування здійснювалось лише протягом певних років) щодо таких статей, як: підготовка кадрів для АПК вищими навчальними закладами I—IV рівнів акредитації, методичне забезпечення діяльності навчальних закладів (лише в 2014 р.); фінансова підтримка заходів в АПК (лише в 2017 р., в інших роках вона проводилася за рахунок спеціального фонду Державного бюджету України); оздоровлення та відпочинок дітей працівників АПК (лише в 2014 р.); державна підтримка розвитку хмелярства, овочівництва, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними (лише в 2017—2018 рр., хоча в 2014 р. вона проводилася за рахунок спеціального фонду); державна підтримка Всеукраїнського фізкультурно-спортивного товариства "Колос" на організацію та проведення роботи з розвитку фізичної культури і спорту серед сільського населення (лише в 2014—2015 рр.); фінансова підтримка сільгосптоваровиробників (лише в 2017—2018 рр., причому, в 2017 р. вона також здійснювалася і зі спеціального фонду Державного бюджету України).

Також у 2017 і 2018 рр. перелік видів видатків загального фонду Державного бюджету України був розширений статтею, що передбачає розвиток електронного урядування у сфері агропромислового комплексу (1,8 і 2,0 млн грн відповідно), а в 2018 р. — фінансову підтримку розвитку фермерських господарств (203,3 млн грн) і радіологічний захист населення та екологічне оздоровлення території, що зазнала радіоактивного забруднення (0,05 млн грн).

Фінансування видатків у Мінагрополітики здійснюється також за рахунок коштів спеціального фонду Державного бюджету України (табл. 3).

Аналіз фінансового забезпечення функціонування АПК в Україні за рахунок цільових видатків апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України, що здійснювалися зі спеціального фонду Державного бюджету протягом 2014—2018 рр., засвідчують досить неоднозначні тенденції:

— загальне зниження обсягу фінансування апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України на 987,3 млн грн;

— підвищення у 2018 р. у порівнянні з 2014 р. рівня бюджетного фінансування спостеріга-

лося лише за такими статтями: дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку АПК, підготовка наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації; підвищення кваліфікації фахівців АПК; організація і регулювання діяльності установ у системі АПК та забезпечення діяльності Аграрного фонду (в 2014 р. відбувалося за рахунок загального фонду Державного бюджету України);

— зниження у 2018 р. в порівнянні з 2014 р. бюджетного забезпечення витрат Аграрного фонду, пов'язаних з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експорту об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду;

— нестабільність протягом досліджуваного періоду фінансування таких статей: підготовка кадрів для АПК вищими навчальними закладами I—IV рівнів акредитації, методичне забезпечення діяльності навчальних закладів (лише в 2014 р.); фінансова підтримка заходів в АПК (лише протягом останніх 2017—2018 рр., хоча в 2014—2016 рр. було затверджено Верховною Радою України на відповідний звітний рік з урахуванням змін підтримку в розмірі 5,0 млн грн); державна підтримка розвитку хмелярства, овочівництва, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними (лише в 2014 р., хоча з 2017 р. підтримка й відновилася, але почала здійснюватися із загального фонду Державного бюджету України); державна підтримка галузі тваринництва (лише в 2014 р., з 2015 р. йде із загального фонду Державного бюджету України); фінансова підтримка сільгосптоваровиробників (лише в 2017 р., з 2018 р., як також і в 2017 р., — із загального фонду Державного бюджету).

Крім того, у 2018 р. видатки на загальне керівництво та управління у сфері агропромислового комплексу здійснювалися також і зі спеціального фонду Державного бюджету України, тоді як у попередні роки лише із загального фонду. Водночас, у 2015 р. не було реалізовано програму збільшення статутного капіталу НАК "Укراгролізінг" для закупівлі технічних засобів для АПК з подальшою передачею їх на умовах фінансового лізингу, на яку Верховною Радою України на відповідний звітний рік з урахуванням змін затверджено 54,0 млн грн.

За бюджетною програмою, на підставі даних Реєстру отримувачів бюджетної дотації та інформації центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику, органи казначейського обслуго-

ування в автоматичному режимі здійснюють розподіл дотації [2]. З 1 січня 2018 р. розподіл бюджетної дотації здійснюється у сумі не більше, ніж 150 млн грн на одне господарство у рік, з урахуванням пов'язаних з ним осіб. Державна підтримка полягає в тому, що сільгоспвиробникам, які будуть внесені до Реєстру отримувачів бюджетної дотації, частину ПДВ, сплаченого ними до бюджету, будуть повертати на поточний рахунок. Отже, отримувачами бюджетної дотації можуть бути тільки сільгосппідприємства-платники ПДВ, які мають вести окремий облік ПДВ за видами діяльності і у додатку щомісяця обчислювати питому вагу вартості сільськогосподарських товарів, поставлених протягом 12 попередніх послідовних звітних періодів (місяців).

Необхідно зазначити, що така важлива для розвитку АПК стаття, як дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку агропромислового комплексу, підготовка наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції, дослідження та експериментальні розробки у сфері агропромислового комплексу включає менше 1% бюджету АПК [10].

Отже, у результаті проведеного дослідження агропромислового комплексу України, у тому числі його бюджетного фінансування, можемо виділити характерні проблеми і запропонувати шляхи їх вирішення:

1. Недостатнє фінансування проведення науково-технічних робіт з інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі, для якого на етапі розвитку ринкової економіки необхідна модернізація виробництва. Головним регулятором і джерелом фінансування повинна бути держава, оскільки вона виконує свої функції для забезпечення ефективного розвитку промисловості.

2. Недостатнє стимулювання інноваційної діяльності. Україна має величезний потенціал у сфері агропромислового комплексу: кліматичні умови і родючість ґрунтів дають їй можливість назвати сільське господарство однією із ключових видів діяльності, тому зацікавленими в його інвестуванні має бути не тільки держава, а й самі відповідні галузеві підприємства.

Можна також виділити проблему повільного темпу економічного зростання сільського підприємництва, зокрема фермерських господарств. Для України може стати результативним такий інструмент фіскального стимулювання, як інвестиційний податковий кредит. Він може бути

використаний для залучення підприємств сільського господарства вступити на інтенсивний шлях розвитку. Необхідне створення національних програм, спрямованих на підтримку малих підприємств сільського господарства, що займаються інноваційною діяльністю. Так само для України необхідно провести ряд реформ, щоб привернути увагу венчурних інвесторів на більш масштабні інноваційні проекти [11].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, державна фінансова підтримка АПК має на меті забезпечення продовольчої безпеки держави та конкурентоспроможності аграрного виробництва та відіграє значну роль у сталому розвитку сільського господарства. Результати проведених досліджень свідчать про важливість і доцільність державної фінансової підтримки розвитку сільського господарства. Державна підтримка розвитку базових галузей аграрної економіки повинна здійснюватися з метою сприяння забезпечення доступу аграрних товаровиробників до інвестиційних ресурсів для формування продовольчої безпеки країни в довгостроковій перспективі та підвищення життєвого рівня громадян. Для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні та підвищення його конкурентоспроможності, передусім, необхідно впорядкувати процес державного фінансування сільського господарства, забезпечити його значне зростання та ефективність використання, що відповідає як принципам ринкової економіки, так і підходам до державного стимулювання сільськогосподарського виробництва в інших країнах.

Державна фінансова підтримка галузі АПК характеризується суперечливими тенденціями, а її обсяги є недостатніми та не враховують реалії розвитку галузі. Аграрний сектор України сьогодні отримує значно менше дотацій, ніж у будь-якій іншій європейській країні. Крім того, чинна система фінансування зазнає впливу кризових явищ, які періодично виникають у розвитку вітчизняної та світової економіки.

Зважаючи на складність проблем державної підтримки, зокрема хронічну недостатність ресурсної бази, особливу увагу необхідно звернути на рівень компетентності органів управління агропромислового сектора, якості адміністративних послуг, розподіл дотацій між регіонами та повноцінність і цілеспрямованість використання наявних державних ресурсів.

Література:

1. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>
2. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року // Розпорядження Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248907971>
3. Сільське господарство України 2019 // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. з внесеними змінами і доповненнями НААНУ // Верховна рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013>
5. Руліцька К.М. Сільськогосподарські підприємства: аналіз діяльності та тенденції розвитку: монографія / К. Руліцька. — Ж.: Ліга-Прес, 2016. — 212 с.
6. Сацик В.І. Якісне економічне зростання в Україні: сучасний стан і шляхи забезпечення / В.І. Сацик // Ефективна економіка. — 2011. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=485>
7. Семененко Д.Ю. Проблеми та перспективи залучення іноземних інвестицій до економіки України / Д.Ю. Семененко // Міжнародний економічний форум. — 2007. — № 1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://masters.donntu.org/2009/fvti/semenenko/library/tez2.htm>
8. Скопенко Н.С. Основні напрями подолання негативних тенденцій розвитку АПК України / Н.С. Скопенко // Науковий журнал НАУ. — 2011. — № 29 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/294>
9. Черпак А.Є. Корпоративний контроль в системі управління акціонерним товариством / А.Є. Черпак // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2015. — № 3. — С. 144—180.
10. Шпильова В.О. Корпоративна культура: сутність та актуальні проблеми сучасності / В.О. Шпильова // Ефективна економіка. — 2009. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_3_44
11. Штерн Г.Ю. Корпоративне управління / Г.Ю. Штерн: навч. посіб. / Х., ХНУМГ, 2009. — 278 с.

References:

1. The State Treasury Service of Ukraine (2019), "Reporting", available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (Accessed 12 October 2019).
 2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "The concept of the State Target Program for the Development of the Agrarian Sector of Ukraine for the Period until 2020"", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248907971/> (Accessed 30 December 2015).
 3. Agriculture of Ukraine (2019), "Data of the State Statistics Service of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 25 October 2019).
 4. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "Development Strategy for the Agricultural Sector for the Period until 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013> (Accessed 17 October 2013).
 5. Rulitska, K.M. (2016), Silskogospodarski pidpriemstva: analiz diyalnosti ta tendentsyi rozvytku: monografiya [Agricultural enterprises: business analysis and development trends: monography], LEAGUE-PRESS, Lviv, Ukraine.
 6. Satsyk, V.I. (2011), "High-quality economic growth in Ukraine: current status and ways to ensure", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 3, available at: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=485> (Accessed 7 November 2019).
 7. Semenenko, D.Yu. (2007), "Problems and prospects of attracting foreign investment in Ukrainian economy", Mizhnarodnyi ekonomichnyi forum, [Online], vol. 1, available at: <http://masters.donntu.org/2009/fvti/semenenko/library/tez2.htm> (Accessed 12 October 2019).
 8. Skopenko, N.S. (2011), "The main directions of overcoming the negative trends in the development of agribusiness in Ukraine", Naukovyi zhurnal NAU, [Online], vol. 29, available at: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/294> (Accessed 5 October 2019).
 9. Cherpak, A.Ye. (2015), "Corporate control in the joint-stock company management system", Visnyk Ternopilskoyi akademii narodnogo gospodarstva, vol. 3, pp. 144—180.
 10. Schpylyova, V.O. (2009), "Corporate Culture: The essence and actual problems of modernity", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_3_44 (Accessed 2 November 2019).
 11. Schtern, G.Yu. (2009), Korporativne upravlinnya [Corporate management], KHNUUE, Kharkiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 12.11.2019 р.*

УДК 657: [332.28+3.073.513]

І. М. Лепетан,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0003-1135-4755
Ю. І. Рязанцева,
магістр факультету обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-9342-5056

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.92

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБЛІКУ ОРЕНДНИХ ОПЕРАЦІЙ

I. Lepetan,
PhD in Economics, Associate Professor of Accounting Department, Vinnytsia National Agrarian University
ORCID ID: 0000-0003-1135-4755
Y. Ryazantseva,
Master's degree of the Accounting Department, Vinnytsia National Agrarian University
ORCID ID: 0000-0001-9342-5056

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ACCOUNTING FOR LEASE TRANSACTIONS

У статті конкретизовано економіко-правовий зміст оренди як об'єкт обліку. Розглянуто методологічні принципи формування в бухгалтерському обліку інформації про оренду. Уточнено сутність орендних операцій, досліджено методичні основи обліку орендних операцій, розроблено рекомендації щодо удосконалення методики синтетичного та аналітичного обліку необоротних активів в оренді, розрахунків, доходів та витрат з оренди. Визначено предмет організації орендних операцій. Розкрито сутність фінансової та операційної оренди. Досліджено зміст термінів "ризик" та "вигоди" відповідно до нормативно-правових документів, що виникають при операційній та фінансовій оренді. Таким чином, зроблено висновок, що в більшості випадків ці терміни співпадають, незалежно від виду оренди. Також у статті було здійснено критичний аналіз базових положень обліку орендних операцій як за міжнародними, так і національними стандартами обліку. Викладено алгоритм основних методологічних підходів до обліку орендних операцій відповідно до міжнародного стандарту. Досліджено ототожнення процесів реалізації власних необоротних активів, щодо надання їх у фінансову оренду. Було зроблено висновок, що організація аналітичного обліку об'єктів оренди має здійснюватися як за кожним об'єктом, так і за напрямками їх використання, адже це забезпечить точність та достовірність інформації, необхідної для аналізу, контролю та управління. Тому отримані об'єкти основних засобів в оренду слід відображати на рахунках аналітичного обліку в орендаря та орендодавця. Деталізація рахунків, які ми навели підвищить ефективність бухгалтерського обліку на підприємстві та дасть змогу визначити частку переданих в оренду основних засобів у загальній їх вартості. Тому було досліджено проблемні питання щодо оцінки орендованого об'єкта на дату балансу, відображення об'єкта та витрат по орендній угоді в обліку орендаря та встановлення фактичної вартості орендованого активу за міжнародними та національними стандартами. Прийняття викладених пропозицій сприятиме забезпеченню якісних характеристик облікової інформації щодо окремого відображення активів і зобов'язань, і як наслідок, підвищать ефективність прийняття управлінських рішень.

The article specifies the economic and legal content of the lease as an object of accounting. The methodological principles of the formation of lease information in accounting are considered. The essence of the lease transactions has been clarified, the methodological bases of the lease transaction accounting have been investigated, the recommendations for the improvement of the synthetic and analytical accounting of fixed assets in the lease, calculations, income and expenses from the lease have been developed. The subject of organization of lease operations is determined. The essence of financial and operating lease is disclosed. The content of the terms "risks" and "benefits" in accordance with the legal documents arising from operating and financial leases is investigated. Thus, it is concluded that in most cases these terms are the same regardless of the type of lease. The article also made a critical analysis of the basic provisions of accounting for lease transactions both by international and national accounting standards. The algorithm of the main methodological approaches to the accounting of lease transactions in accordance with the international standard is presented. Identification of the processes of realization of own non-current assets is considered. It was concluded that the organization of the analytical accounting of rental objects should be carried out both for each object and the directions of their use, since this will ensure the accuracy and reliability of the information needed for analysis, control and

management. Therefore, the received property, plant and equipment for rent should be reflected in the analytical accounts of the tenant and the lessor. The detailing of the accounts we have given will increase the efficiency of accounting at the enterprise and will allow us to determine the share of the leased fixed assets in their total value. Therefore, the problematic issues of assessing the leased asset at the balance sheet date, reflecting the leased asset and the cost of the leaseholder account and determining the actual value of the leased asset by international and national standards were investigated. Adopting the above proposals will help to ensure the quality of accounting information regarding the individual display of assets and liabilities and, as a consequence, will increase the effectiveness of management decisions

Ключові слова: оренда, фінансова оренда, операційна оренда, бухгалтерський облік, орендар, орендодавець, майно, витрати, основні засоби, необоротні активи, дохід.

Key words: lease, financial lease, operating lease, accounting, tenant, landlord, property, expenses, fixed assets, fixed assets, income.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку економіки, ускладненому кризовими явищами, перед багатьма українськими підприємствами стоїть проблема пошуку та залучення коштів для розширення виробництва, придбання сучасного обладнання, впровадження новітніх технологій. В ситуації, коли підприємствам складно задовольнити потреби у доступних кредитних ресурсах за допомогою банківської системи, оренда є одним із найбільш доступних та ефективних засобів оновлення засобів виробництва. Недостатня дослідженість економічно-правового змісту орендних операцій, недосконалість чинного законодавства, Положень (стандартів) бухгалтерського обліку призвели до існування значної кількості питань теоретичного та методичного характеру, що потребують подальшого опрацювання. Це обумовлює актуальність дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Методологічні основи обліку операцій фінансової оренди на основі впровадження міжнародного та вітчизняного досвіду досліджено в працях О.В. Бондар, Ф.Ф. Бутинець, Т.А. Бондар, О.М. Брадул, А.М. Братчук, О.В., Н.В. Головченко, С. Голова, Н. Ніколенко, Топішко Т.І. та ін.

Відаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених та високо оцінюючи їх внесок, варто зауважити, що питання оцінки орендованого об'єкта на дату балансу, встановлення фактичної вартості орендованого активу, відображення об'єкта та витрат по орендній угоді в обліку орендаря за міжнародними та національними стандартами залишаються дискусійними.

Для об'єктивного дослідження методологічних підходів до побудови системи обліку операцій оренди на підприємствах та визначення подальших напрямків його удосконалення доцільно здійснити критичний аналіз базових положень обліку операцій оренди як за міжнародними, так і національними стандартами обліку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних засад та чинної методики обліку орендних операцій, визначення напрямів їх удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Для цілей бухгалтерського обліку щодо здійснення операцій оренди затверджено спеціальний міжнародний стандарт — МСБО 17 "Оренда", метою якого є визначення для орендарів та орендодавців відповідних облікових політик та розкриття інформації, що слід застосовувати в угодах про оренду [1]. Основні методологічні підходи до обліку операцій фінансової оренди в орендаря згідно з МСБО 17 "Оренда".

Однак, оскільки МСБО є синтезом стандартів різних країн та покликаний розкривати методологію обліку в міжнародних масштабах, необхідно враховувати особливості ведення обліку в Україні [2, с. 110].

Методологічні принципи формування в бухгалтерському обліку інформації про оренду та її розкриття у фінансовій звітності в Україні викладені в П(С)БО 14 "Оренда". Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про оренду необоротних активів та

її розкриття у фінансовій звітності визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 "Оренда". У П(С)БО 14 оренду поділяють на операційну та фінансову.

Фінансова оренда — оренда, що передбачає передачу орендарю всіх ризиків та вигоди, пов'язаних з правом користування та володіння активом. Оренда вважається фінансовою за наявності хоча б однієї з наведених нижче ознак:

- 1) орендар набуває права власності на орендований актив після закінчення строку оренди;
- 2) орендар має можливість та намір придбати об'єкт оренди за ціною, нижчою за його справедливую вартість на дату придбання;
- 3) строк оренди становить більшу частину строку корисного використання (експлуатації) об'єкта оренди;
- 4) теперішня вартість мінімальних орендних платежів з початку строку оренди дорівнює або перевищує справедливую вартість об'єкта оренди;
- 5) орендований актив має особливий характер, що дає змогу лише орендареві використовувати його без витрат на його модернізацію, модифікацію, дообладнання;
- 6) орендар може продовжити оренду активу за плату, значно нижчу за ринкову орендну плату;
- 7) оренда може бути припинена орендарем, який відшкодовує орендодавцю його втрати від припинення оренди;
- 8) доходи або втрати від змін справедливої вартості об'єкта оренди на кінець терміну оренди належать орендарю.

Операційна оренда — це господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає передачу орендарю права користування основними фондами на строк, що не перевищує строку їх повної амортизації, з обов'язковим поверненням таких основних фондів їх власнику після закінчення строку дії орендної угоди. Як зазначено в ПСБО 14, "операційна оренда — оренда інша, ніж фінансова" [3, с. 944]. Критерії розподілу цих видів базуються на тому, якою мірою ризики і винагороди, пов'язані з правом власності на орендований актив, стосуються орендодавця і орендаря. Згідно П(С)БО 14 "Оренда" [4] оренду слід поділяти на фінансову та операційну відповідно до того, якою мірою ризики та вигоди, пов'язані з правом власності на орендований актив, стосуються орендодавця та орендаря.

Оренда є господарським процесом, який включає сукупність орендних операцій, що виникають у зв'язку з наданням (прийняттям) у тимчасову експлуатацію необоротних активів.

Оренда є організаційною формою діяльності, виражає відносини власності, особливу систему господарювання. Однак, як і будь-яке самостійне явище, як ринкова економічна категорія вона має різні форми прояву, які можна уявити з різним ступенем конкретності [5, с. 146]. Орендними операціями є господарські операції з надання або прийняття у тимчасову експлуатацію об'єктів оренди, розрахунків між орендарем та орендодавцем, повернення об'єкта оренди наприкінці її терміну. Для визначення особливостей організації і методики обліку орендних операцій конкретизовано об'єкти оренди відповідно до складу об'єктів бухгалтерського обліку та вимог до орендованого майна, що висуваються цивільним і господарським законодавством — індивідуальна визначеність, зберігання незмінної форми протягом тривалого періоду, матеріальна та нематеріальна форма об'єкту, виробничо-технічне призначення. Так, у бухгалтерському обліку до об'єктів оренди віднесено основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи, незавершені капітальні інвестиції та інвестиційну нерухомість. Предметом організації орендних операцій можуть бути речі, що визначені індивідуальними ознаками, тобто тільки їм властивими ознаками, що вирізняють їх з-поміж інших однорідних речей, індивідуалізуючи їх, і такі, що є неспоживними, тобто такими, що призначені для неодноразового використання та зберігають свій первісний вигляд протягом тривалого часу [6, с. 3]. Стосовно відображення отриманого в оренду об'єкта на рахунках обліку у національних та міжнародних положеннях бухгалтерського обліку зазначено, що операції та інші події відображаються в обліку і подаються відповідно до їх сутності та фінансової реальності, а не просто за юридичною формою.

Дослідження змісту термінів "ризики" та "вигоди" відповідно до нормативно-правових документів та зіставлення ризиків та вигоди, що виникають при операційній та фінансовій оренді дозволяє зробити висновок, що в більшості випадків вони співпадають незалежно від виду оренди. У випадку фінансової оренди сутність та фінансова реальність такі, що орендар отримує економічні вигоди та ризики від володіння та використання орендованого активу протягом більшої частини строку його економічної експлуатації в обмін на зобов'язання сплатити за це право конкретну суму (на початку оренди приблизно дорівнює справедливій вартості активу) та пов'язані з ним фінансові втрати [1].

Таблиця 1. Перелік аналітичних рахунків обліку орендованих об'єктів основних засобів в орендаря

Назва рахунку	Назва субрахунку (аналітичного рахунку)
01 «Орендовані необоротні активи»	011 «Земельні ділянки, отримані в операційну оренду»
	012 «Капітальні витрати на поліпшення орендованих земель»
	013 «Будинки та споруди, отримані в операційну оренду»
	014 «Машини та обладнання, отримані в операційну оренду»
	015 «Транспортні засоби, отримані в операційну оренду»
	016 «Інструменти, прилади та інвентар, отримані в операційну оренду»

Одним із основних завдань бухгалтерського обліку фінансової оренди є класифікація та розподіл фінансових витрат орендарем. Розв'язання цього завдання залежить від складу мінімальних орендних платежів, які потребують спеціальних розрахунків у порядку, встановленому П(С)БО 14 "Оренда". Вони складаються з вартості об'єкта оренди та фінансових витрат, що визначаються як різниця між сумою мінімальних орендних платежів і вартістю об'єкта фінансової оренди. Розподіл фінансових витрат між звітними періодами протягом терміну оренди здійснюється із застосуванням орендної ставки відсотка на залишок зобов'язань на початок звітного періоду. Так, орендар розмежовує вартість об'єкта оренди і розмір фінансових витрат у складі орендної плати. У бухгалтерському обліку орендар відображає фінансові витрати по дебету субрахунку 952 "Інші фінансові витрати" та кредиту субрахунку 684 "Розрахунки за нарахованими відсотками". На субрахунку 684 обліковується нарахування відсотків не тільки за використання майна, отриманого в оренду, а й використання коштів або товарів (робіт, послуг), отриманих у кредит, та інші операції.

На думку Н.В. Головченко, для обліку зобов'язань фінансових витрат необхідно передбачити окремий аналітичний рахунок "Розрахунки з фінансової оренди" [7, с. 299]. Саме він забезпечить деталізацію інформації про зобов'язання з оренди, відображеної за узагальненим субрахунком 684. Отримане в операційну оренду майно орендар обліковує на позабалансовому рахунку 01 "Орендовані необоротні активи" за інвентарними номерами орендодавця та вартістю, зазначеною в договорі. Оскільки право власності на майно не переходить до орендаря, то відповідно він не здійснює і капітальних вкладень. Його облік обмежується відображенням розрахунків з орендної плати.

Орендодавець при передачі об'єкта оренди у фінансову оренду списує його з балансу й отримує дохід від здійснення такого виду інвестування капіталу. Так, орендодавець, прийнявши рішення про передачу майна в оренду, згідно з П(С)БО 27 "Необоротні активи, призначені для продажу, та діяльність, що припиняється" переводить його зі складу необоротних активів у запаси, а саме на субрахунок 286 "Необоротні активи, утримувані для продажу". Передача майна в оренду відображається по кредиту субрахунку 286 і дебету субрахунку 943 "Собівартість реалізованих виробничих запасів". На суму довгострокової дебіторської заборгованості з фінансової оренди визнається операційний дохід, що відображається за кредитом субрахунку 712 "Дохід від реалізації інших оборотних активів". Чинною Інструкцією із застосування Плану рахунків описана методика застосовується для обліку операцій продажу необоротних активів [8].

Сутність орендних операцій полягає в тому, що вони дозволяють одержати додаткові об'єми збуту продукції в умовах жорстокої конкурентної боротьби на світових ринках; дають можливість орендатору застерегти себе від швидкого морального старіння обладнання (це особливо важливо для малих і середніх підприємств); дозволяють орендаторам одержати сучасне обладнання, не роблячи попередніх великих затрат [9, с. 96].

Проведене дослідження показало необґрунтованість отождолення процесів реалізації власних необоротних активів та надання їх в фінансову оренду. Спільними ознаками у вказаних операціях є лише момент вибуття цих засобів із балансу підприємства. У разі реалізації необоротного активу змінюється власник, а у разі фінансової оренди — його відчуження не відбувається. Повернення об'єкта фінансової оренди орендодавцю відображається в бух-

Таблиця 2. Перелік аналітичних рахунків обліку орендованих об'єктів основних засобів у орендодавця

Назва рахунка	Код субрахунку	Назва субрахунку (аналітичного рахунка)
10 «Основні засоби»	101 «Земельні ділянки»	1011 «Земельні ділянки, передані в операційну оренду»
	102 «Капітальні витрати на поліпшення земель»	1021 «Капітальні витрати на поліпшення орендованих земель»
	103 «Будинки та споруди»	1031 «Будинки та споруди передані в операційну оренду»
	104 «Машини та обладнання»	1041 «Машини та обладнання в операційній оренді»
	105 «Транспортні засоби»	1051 «Транспортні засоби в операційній оренді»
	106 «Інструменти, прилади та інвентар»	1061 «Інструменти, прилади та інвентар переданий в операційну оренду»

галтерському обліку як зворотній продаж за звичайною ціною не нижче первісної вартості, зменшеної на суму амортизаційних відрахувань.

Вважаємо необґрунтованим, що орендодавець, який є власником майна, здійснюючи оренду майна, за бухгалтерськими даними продає його, а при поверненні — знову придбає в орендаря. Це викликає викривлення і в оподаткуванні операцій оренди. Дослідження чинної методики обліку орендних операцій показало, що повне запозичення із зарубіжної практики методологічних основ обліку орендних операцій, які викладені у П(С)БО 14 "Оренда", призвело до стану, коли більшість операцій щодо дисконтування, розрахунку чистих інвестицій в оренду, негарантованої ліквідаційної вартості у вітчизняній практиці не застосовуються. Відірваність норм П(С)БО 14 від реального економічного стану України обумовлює потребу удосконалення методики обліку орендних операцій. Проведене дослідження показало доцільність поширення методичних засад обліку орендованих об'єктів лише на позабалансових рахунках на всі види оренди, що визначає особливість реалізації принципу превалювання економічної сутності над юридичною формою. Враховуючи, що на сьогодні оренда є особливим та розповсюдженим видом господарської діяльності. Необхідно зауважити про зумовлену некоректність в організації обліку на підприємствах-орендарів. Інструкція № 291 не враховує того, що в оренду можуть бути здані різні не споживані речі, та не передбачає ведення спеціальних позабалансових рахунків, субрахунків для зазначеного майна.

На наш погляд, організація аналітичного обліку об'єктів оренди має здійснюватися як з а кожним об'єктом, так і за напрямками їх використання, це забезпечить точність та достовірність інформації, необхідної для аналізу, контролю та управління.

Тому з метою підвищення оперативності й достовірності облікових даних орендарю доцільно відображати отримані об'єкти основних засобів в оренду на рахунках аналітичного обліку, запропонованих у таблиці 1.

Отже, у бухгалтерському обліку орендаря при отриманні нерухомості в оренду знаходять своє відображення на рахунках бухгалтерського обліку такі об'єкти: власне об'єкт оренди, орендні платежі, витрати на утримання, експлуатацію та ремонт об'єкта оренди. Зобов'язання орендаря полягають не лише в його поточних зобов'язаннях. Орендар несе повну матеріальну відповідальність перед орендодавцем за орендоване майно і при заподіянні шкоди зобов'язаний буде відшкодувати його вартість. Щодо орендодавця, то переданий в оренду об'єкт, відповідно до "Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій", продовжує відображатись на балансовому рахунку бухгалтерського обліку 10 "Основні засоби". З огляду на те, що рахунок 10 "Основні засоби" призначений для обліку й узагальнення інформації про наявність та рух власних або отриманих на умовах фінансової оренди об'єктів, на нашу думку, доцільно для об'єктів, переданих в операційну оренду, передбачати окремі субрахунки третього порядку, а у звітній формі № 1 "Баланс" — відповідну статтю. Реалізація такого підходу на практиці не потребує внесення змін до Плану рахунків бухгалтерського обліку, оскільки підприємства можуть у додатку до облікової політики скласти робочий план рахунків, доповнивши рахунок 10 "Основні засоби" новими субрахунками (рахунками другого, третього порядку) із збереженням кодів субрахунків Плану рахунків, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291 (табл. 2).

На нашу думку, така деталізація рахунка 10 "Основні засоби" підвищить ефективність бухгалтерського обліку на підприємстві та дасть

зможу визначити частку переданих в оренду основних засобів у загальній їх вартості.

ВИСНОВКИ

За результатами аналізу теоретичних концепцій власності як основи до побудови бухгалтерського обліку орендних операцій, порівняння міжнародного та українського досвіду з обліку досліджених операцій розроблено методичні засади обліково-правового відображення орендних операцій за формами їх прояву, що дозволяє забезпечити дотримання принципу превалювання економічної сутності над юридичною формою з одночасним відображенням в балансі лише майна, яке знаходиться у власності підприємства. Прийняття викладених пропозицій теоретичного і методичного характеру сприятиме забезпеченню якісних характеристик облікової інформації щодо окремого відображення активів і зобов'язань з різним застосуванням в діяльності підприємства і, як наслідок, підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень.

Література:

1. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (IAS) 17 "Оренда" у редакції від 01.01.2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_018
2. Ніколенко Н.В. Методологічні підходи до обліку операцій фінансової оренди, Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2014. № 3. С. 108—123.
3. Горемікін В.А. Лізинг. Навчальний підручник. Інформаційно-видавничий дім "Філтн"; Інформцентр ХХІ століття. 2005. С. 944.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 "Оренда": наказ Міністерства фінансів України від 28. 07. 2000 № 181, [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0487-00>
5. Романченко Ю.О. Облік орендних операцій та оподаткування орендних платежів у бюджетній сфері. Ефективна економіка. 2016. № 7. С. 15—18.
6. Федоренко В.Г. Удосконалення структури фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 17. С. 3—5.
7. Головченко Н.В. Теоретико-методичні аспекти обліку орендних операцій — Вісник криворізького національного університету, вип. 35, 2013, С. 299.
8. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій

підприємств та організацій, затверджена наказом Міністерства Фінансів України від 30.11.1999 № 291, із змінами та доповненнями (у редакції від 29.10.2019 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (дата звернення 09.11.2019).

9. Топішко Т.І. Життєвий цикл оренди як фінансового продукту: світова еволюція та сучасний етап в Україні. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. № 2. 2009. С. 96—98.

References:

1. IAS (2012), "International Accounting Standards (IAS) 17 "Lease" available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_018 (Accessed 29 Oct 2019).
 2. Nikolenko, N. V. (2014), "Methodological approaches to accounting for financial leasing operations", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu, vol. 3, pp. 108—123.
 3. Goremykin, V.A. (2005), Lizynh: navch. posib. [Leasing: textbook], 2nd ed, Informatsijno-vydavnychyj dim "Filt'n"; Informtsentr XXI stolittia, Kyiv, Ukraine.
 4. Ministry of Finance of Ukraine (2000), "Accounting Standard 14 Lease", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z048700> (Accessed 1 Nov 2019).
 5. Romanchenko, Y. O. (2016), "Accounting of lease transactions and taxation of lease payments in the budget sphere", Efektyvna ekonomika, vol. 7, pp. 15—18.
 6. Fedorenko, V. G. (2011), "Improving the structure of financial support for investment and innovation activity of enterprises, Investments: practice and experience", vol. 17, pp. 3—5.
 7. Golovchenko, N.V (2013), Theoretical and Methodological Aspects of Accounting for Lease Operations, Visnyk kryvoriz'koho natsional'noho universytetu, vol. 35, pp. 299.
 8. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Instruction on application of the Plan of accounts of accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations, approved by the order", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (Accessed 9 Nov 2019).
 9. Topishko, T.I (2011), "The life cycle of the lease as a financial product: world evolution and the current stage in Ukraine", Naukovyj visnyk Volyn's'koho natsional'noho universytetu im. Lesi Ukrainky, vol. 2, pp. 96—98.
- Стаття надійшла до редакції 11.11.2019 р.

УДК 667.471

Ю. С. Рагуліна,
магістрант спеціальності "Облік і оподаткування", Харківський торговельно-економічний
інститут Київського національного торговельно-економічного університету

ORCID ID: 0000-0003-3593-4738

В. С. Щолокова,
магістрант спеціальності "Облік і оподаткування", Харківський торговельно-економічний
інститут Київського національного торговельно-економічного університету

ORCID ID: 0000-0003-1110-2785

Т. В. Польова,
к. е. н., доцент кафедри економіки та обліку, Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

ORCID ID: 0000-0003-2198-7396

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.98

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА

Yu. Rahulina,
master's degree speciality "Accounting and Taxation", Trade
and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University, Kharkiv

V. Shchokolokova,
master's degree speciality "Accounting and Taxation", Trade
and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University, Kharkiv

T. Polova,
PhD in Economics, Associate Professor of Department of Economics and Accounting,
Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University, Kharkiv

SOME ASPECTS OF METHODS OF ACCOUNTING OF THE FIXED ASSETS OF ENTERPRISE

У статті досліджено методичні засади формування обліково-аналітичного забезпечення оцінки обліку основних засобів підприємства для прийняття стратегічних управлінських рішень та розкрито основні аспекти цього процесу. Розглянуто значення та сутність методики обліку основних засобів, формування та обґрунтування інформаційно-комунікаційних зв'язків між системами бухгалтерського обліку. Проаналізовано методи оцінки основних засобів підприємства для різноманітних потреб користувачів у системі управління.

Досліджено порядок оцінки основних засобів за первинною та справедливою вартостями. Визначено особливості обліку використання довгострокових активів, які утримуються з метою продажу.

Доведено, що формування обліково-аналітичного забезпечення обліку та оцінки основних засобів підприємства залежить від його інформаційного забезпечення, головними завданнями якого є своєчасне надання управлінській ланці необхідної інформації.

The article explores the methodological principles of forming accounting and analytical support for accounting of fixed assets of the enterprise for making strategic management decisions and reveals the basic concepts of this process. The importance and essence of the method of accounting for fixed assets, formation and justification of information and communication links between accounting systems are considered. The methods of estimation of the fixed assets of the enterprise for various needs of users in the management system are analyzed.

The order of estimation of the fixed assets on a primary and market cost are investigated. The features of accounting for the use of long-term assets held for sale are identified.

It is proved that the formation of accounting and analytical support for accounting and evaluation of fixed assets of enterprise depends on its information support, the main task of which is to provide the management link with the necessary information in a timely manner.

Methodology of accounting of the fixed assets and feature of forming of registration politics is considered on materials of LLC "Agroset". The basic constituents of elements of registration politics of the investigated enterprise are certain, position over is brought in relation to the fixed assets.

The walkthrough of estimation of the modern methodical providing of accounting of process of exploitation of the fixed assets and ground of possible directions is done in relation to the removal of problem aspects of methodology.

Investigational, that theoretical and practical principles of methodology of accounting of the fixed assets must be perfected in direction of expansion of her administrative possibilities, maximally suitable to the practical necessities of performers of entrepreneurial activities, that arise up in the process of acceptance of administrative decisions in relation to motion of the fixed assets and efficiency of their use.

It is proven that forming of the registration-analytical providing of accounting and estimation of the fixed assets of enterprise depends on his dataware the main tasks of that is a timely grant to the administrative link of necessary information.

Ключові слова: основні засоби, методика, оптимізація, управлінські рішення, підприємство.

Key words: fixed assets, method, optimization, management decisions, enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основні засоби є важливою і невід'ємною складовою фінансово-господарської діяльності будь-якого підприємства, вони відіграють важливу роль в економічних процесах, саме через це методика їх обліку відіграє значну роль у відображенні основних засобів у синтетичному і аналітичному обліку та зрештою у звітності. Вони є основним критерієм оцінки ефективності виробничо-господарської діяльності кожного підприємства, тому необхідно спрямувати увагу на методиці обліку та формуванні обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами підприємства для прийняття зважених управлінських рішень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, присвячені значенню та сутності методики обліку, формуванню обліково-аналітичного забезпечення, обґрунтування інформаційно-комунікаційних зв'язків між системами бухгалтерського обліку та економічного аналізу основних засобів досліджували багато зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме: Т.А. Бутинець [1], Н.Н. Бондар [2], В.І. Ганін, Є.В. Мних, Г.В. Савицька [3], В.В. Сопка тощо.

Науковий та практичний інтерес до цих проблем зумовлений потребою формування ефективною системи обліково-аналітичного забезпечення обліку та оцінки основних засобів у межах його виокремлених технологічних складових для поліпшення використання об'єктів основних засобів, оперативного прийняття управлінських рішень. Тому формування методики обліку основних засобів потребує подальшого дослідження.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, ЯКИМ ПРИСВЯЧЕНО СТАТТЮ

У системі обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами під-

приємства формуються певні види фінансової та нефінансової інформації, які є основними джерелами даних, що використовуються під час прийняття управлінських рішень тактичного та стратегічного характеру. Особлива увага приділялася питанням вивчення впливу організації та методики основ формування обліково-аналітичного забезпечення процесу експлуатації основних засобів підприємств.

Для вирішення конкретних завдань управління основними засобами підприємства застосовується низка спеціальних методів, що дозволяють отримати кількісну оцінку належного обліково-аналітичного забезпечення. Недостатній рівень достовірності та своєчасності інформації, належної аналітичної обробки даних про факти здійснення окремих операцій щодо переміщення, безпосереднього використання, технічного обслуговування, відновлення (ремонт) та поліпшення експлуатації основних засобів перешкоджає прийняттю обґрунтованих управлінських рішень для забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Тому з метою формування адекватних інформаційних потоків нагальною є розробка рекомендацій щодо удосконалення організаційних і методичних положень обліково-аналітичного забезпечення процесу експлуатації основних засобів підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою дослідження є вивчення теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення процесу експлуатації основних засобів, здійснити критичну оцінку чинної методики обліку основних засобів підприємства, розробити практичні рекомендації з її поліпшення відповідно до потреб користувачів у системі управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Останнім часом інтерес вітчизняних вчених до методики обліку основних засобів та ефективності її використання по-збавився. Організація обліку основних засобів повинна бути цілісною, єдиною системою взаємопов'язаних, взаємоузгоджених способів і методів обліку, які охоплюють весь комплекс облікових процедур з виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації, тому основними шляхами її удосконалення можуть бути:

— вибір оптимальної за складом та обсягом облікової інформації, яка забезпечить реалізацію завдань, поставлених перед обліком основних засобів;

— розробка та запровадження раціональних схем документообігу, що дозволять із найменшими затратами трудових, матеріальних та фінансових ресурсів забезпечити своєчасне виконання поставлених завдань;

— розробка та запровадження раціональної методики облікових завдань, що забезпечить злагоджене функціонування облікового механізму тощо.

Обліково-аналітичне забезпечення слід розглядати як інструмент для підвищення ефективності управління підприємством. Основою обліково-аналітичної системи є взаємопов'язані та взаємозалежні базові елементи: бухгалтерський облік, аналіз, аудит, які поділяються на структурні складові, що і генерують інформацію залежно від поставлених завдань.

Система обліково-аналітичного забезпечення відіграє ключову роль у функціонуванні системи управління, забезпечуючи взаємодію різних рівнів управління, структурних підрозділів, реагуючи на зовнішні та внутрішні зміни. Згідно з визначенням М.А. Вахрушиної, обліково-аналітична система управління — це система збору, обробки та передачі фінансової та нефінансової інформації, необхідна управлінському персоналу для контролю за виробничо-економічною діяльністю та її планування, вимірювання та оцінювання отриманих результатів [4, с. 27]. Г.В. Савицька вважає, що обліково-аналітична система управління підприємством представлена сукупністю інформаційного (планові, облікові та позаоблікові джерела) та методичного забезпечення (методи і методики обліку, аналізу) діяльності підприємства [2, с. 55]. Обліково-аналітичне забезпечення — це інтегрована система, що включає бухгалтерський облік (фінансовий, управлінський, страте-

Рис. 1. Основні положення з обліку основних засобів, відображені в наказі про облікову політику підприємства "Агросет"

Джерело: розроблено авторами за [5].

гічний), аналіз (фінансовий, управлінський, стратегічний, аудит) діяльності підприємства в розрізі бізнес-процесів і центрів відповідальності з метою прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення виробництва, зниження витрат і підвищення ефективності використання ресурсів (зокрема, основних засобів) для забезпечення довгострокового функціонування та розвитку підприємства.

Одним з найскладніших об'єктів обліку в методичному аспекті є основні засоби, особливо це стосується підприємств, які відрізняються специфічними особливостями функціонування. Методику обліку основних засобів розглянемо на практичних матеріалах ТОВ "Агросет".

У наказі про облікову політику досліджуваного підприємства наведені основні положення щодо основних засобів (рис. 1).

Важливим методичним аспектом обліку основних засобів є їх оцінка. Майбутня оцінка має значення для розробки прогнозних розрахунків, визначення можливого прибутку та ефективності підприємства. Фінансовий облік основних засобів — це, у певному розумінні, безперервний процес їх оцінки. Оцінка є одним із важливих елементів методу бухгалтерського обліку. Її використовують як інструмент обміну та облікового відображення актів купівлі-продажу в умовах товарно-грошових відносин. Як специфічна форма ціни оцінка потрібна для визначення загальної величини вартості матеріальних активів, їх складу, структури, величини амортизаційних відрахувань та ефективності використання. В загальному визначенні — це спосіб вираження певним вимірником наявності та руху основних засобів.

Оцінка основних засобів може здійснюватися такими методами: первинна вартість, змен-

шена на суму нарахованої амортизації чи справедлива вартість. Первинною вартістю основних засобів за П(С)БО 7 є вартість, за якою об'єкти зараховуються на баланс підприємств, тобто історична (фактична) собівартість необоротних активів у сумі коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів [6]. Переваги обліку основних засобів за їх первісною вартістю на момент придбання не викликають сумнівів. Проте методи оцінки за первісною вартістю повністю унеможливають вплив інфляції та інших ринкових змін на ціну. З часом первісна вартість об'єктів під впливом інфляції та інших зовнішніх факторів значно відрізняється від первинної вартості аналогічних об'єктів, тому для усунення цього відхилення, необоротні активи підлягають переоцінці, в результаті якої отримують їх відновлену вартість.

Згідно із Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" пріоритетною при оцінці активів підприємства вважається первісна вартість, проте не виключається можливість використання інших методів оцінки [7]. Так, відповідно до П(С)БО 7 "Основні засоби" підприємства можуть оцінювати об'єкт основних засобів також і з використанням методу справедливої вартості.

Відповідно до П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств" справедлива вартість — це сума, за якою може здійснюватися обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операцій між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами [6]. Справедлива оцінка — це ринкова вартість предмета, що існує на момент складання балансу. У багатьох літературних джерелах термін "справедлива вартість" ототожнюється з терміном "ринкова вартість". Проте це припущення вважаємо дещо помилковим, оскільки у П(С)БО 19 йдеться про те, що в якості справедливої вартості може виступати ринкова вартість, відновлювальна вартість за вирахуванням зносу, поточна ринкова вартість. Оскільки проблема визначення справедливої ринкової вартості є досить складним розрахунково-аналітичним завданням, підприємство може залучати незалежного оцінювача, який має відповідну підготовку, досвід і сертифікаційний документ на право проведення оціночних робіт. Оцінювач визначає справедливую вартість основного засобу на підставі розроблених методик та видає підтверджуючий документ — висновок про вартість об'єкта оцінки. Вартість об'єктів, визначена незалежним оці-

нювачем, має бути закріплена в обліковій політиці, документально та в аналітичному обліку.

За діючою в Україні методикою облік витрат, що формують первісну вартість придбаних або створених об'єктів основних засобів, здійснюється на активному синтетичному рахунку 15 "Капітальні інвестиції".

Важливим етапом удосконалення методики обліку основних засобів є максимальна гармонізація П(С)БО 7 з М(С)БО 16 "Основні засоби", зокрема:

- варто запровадити способи можливого визначення справедливої вартості об'єкта основних засобів, яка повинна бути документально засвідчена;

- під час операцій обміну варто оцінювати об'єкт основних засобів за справедливою вартістю, а не виходити з їх поділу на подібні чи неподібні об'єкти, що є досить абстрактним положенням.

На нашу думку, у П(С)БО 7 доцільно дати посилання на П(С)БО 28 "Зменшення корисності активів" щодо встановлення порядку зменшення корисності активів. Теоретичні і практичні засади методики обліку основних засобів необхідно удосконалювати у напрямі розширення її управлінських можливостей, максимально пристосовуючи до практичних потреб суб'єктів підприємницької діяльності, що виникають у процесі прийняття управлінських рішень щодо руху основних засобів та ефективності їх використання. У П(С)БО 7 наявні істотні розбіжності із міжнародними стандартами, тому запропоновані шляхи удосконалення нормативної бази бухгалтерського обліку основних засобів дозволять гармонізувати вітчизняний облік з міжнародними стандартами, оскільки вони виступають на даний момент ефективним інструментом підвищення прозорості і зрозумілості інформації, яка розкриває діяльність суб'єктів господарювання, створює достовірну базу для оцінки активів і зобов'язань.

Методика відображення в бухгалтерському обліку вибуття об'єктів основних засобів ґрунтується на нормах П(С)БО 7. Так, об'єкт основних засобів вилучається зі складу активів (списується з балансу) в разі його вибуття шляхом: продажу; ліквідації через невідповідність визнання активом; безоплатної передачі іншим підприємствам (організаціям); списання у випадку виявлення нестачі. Законодавством передбачено, що коли об'єкт основних засобів вибуває у результаті продажу, його вилучають зі складу активів підприємства.

Облік довгострокових активів, що утримуються для продажу, регулюється П(С)БО 27

"Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність", де визначено методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про необоротні активи, утримувані для продажу, та групи активів, що належать до вибуття в результаті операцій продажу, а також про припинену діяльність і шляхи розкриття цієї інформації у фінансовій звітності.

Аналогом цього стандарту на міжнародній арені є МСФЗ 5 "Непоточні активи, утримувані для продажу та припинена діяльність" (IFRS 5 "Non-current Assets Held for Sale and Discontinued Operations"). У стандарті вказано, як обліковувати і за якими статтями звіту відображати ці активи, якщо виник намір їх продати протягом певного терміну, тобто доти, поки продовжується визнання довгострокових активів, аж до їхнього списання в результаті продажу на сторону. Варто зазначити, що МСФЗ 5 було розглянуто і прийнято в рамках проекту зменшення відмінностей між МСФЗ і загальноприйнятими стандартами бухгалтерського обліку США, де практика ведення обліку не передбачає застосування інструктивного Плану рахунків.

Методичні аспекти обліку процесу експлуатації основних засобів залишаються проблемним теоретичним і практичним питанням. Тому важливим є здійснення критичної оцінки сучасного методичного забезпечення обліку процесу експлуатації основних засобів і обґрунтування можливих напрямів щодо усунення проблемних методичних аспектів.

Для узагальнюючої оцінки стану основних засобів ТОВ "Агросет" проаналізовано зміни наявності основних засобів за даними річної звітності (баланс за 2018 р.) (табл. 1).

Наочно структуру основних засобів дослідженого підприємства наведено на рисунку 2.

Результати аналізу свідчать, що загальне зростання основних засобів відбулося на 6538 тис. грн за рахунок приросту основних промислово-виробничих засобів. Загалом основні засоби зросли на 0,49 %. Основні промислово-виробничі засоби зросли на 4430 тис. грн, або на 0,34 %. Це привело до змін в їх структурі. Зро-

Таблиця 1. Аналіз зміни наявності основних засобів та їх динаміки, тис. грн

Вид основних засобів	Наявність на початок 2018 року	Надійшло у 2018 році		Вибуло у 2018 році			Наявність на кінець 2018 року
		Разом	Введено нових	Разом	Ліквідовано	Передано іншим особам	
Разом за первинною вартістю, тис. грн	1327454	185221	160852	178683	115220	63463	1333992
Промислово-виробничі основні засоби	1294977	175000	155000	170570	109220	61350	1299407
Непромислово-виробничі основні засоби	32477	10221	5852	8113	6000	2113	34585

Джерело: розраховано авторами на підставі звітності.

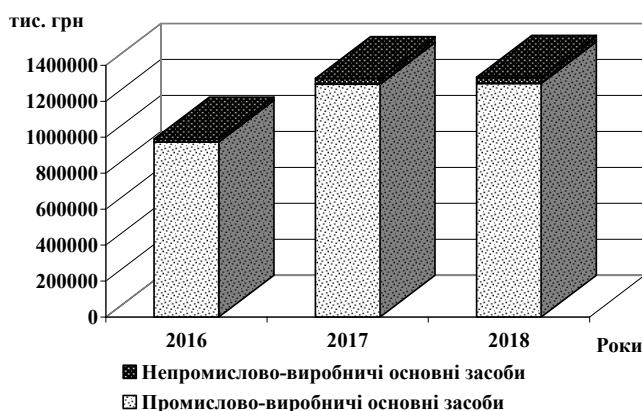

Рис. 2. Структура основних засобів підприємства ТОВ "Агросет"

стання структури основних виробничих засобів визначає виробничу потужність підприємства.

На обсяг, структуру та динаміку основних виробничих засобів на ТОВ "Агросет" впливають такі фактори: характер та особливості процесу виробництва (безперервний); тип виробництва (масове, серійне); технологія і рівень спеціалізації; методи організації виробництва.

З метою забезпечення ефективного управління основними засобами підприємства, треба виділити їхню структуру за класифікаційними ознаками.

Для ТОВ "Агросет" можна запропонувати наступні шляхи поліпшення використання основних засобів:

- здійснення контролю та моніторинг за ефективністю використання основних засобів підприємства;

- оновлення виробничої потужності підприємства за рахунок введення сучасного обладнання;

- збільшення власного оборотного капіталу за рахунок зменшення вкладення ресурсів, пов'язаних з ремонтом необоротних активів;

— впровадження заходів щодо зниження енергоємності обладнання;

— використання виробничих площ підприємства, що дозволить застосовувати виробничі потужності на максимум;

— збалансування виробництва продукції певного асортименту і якості для оцінки забезпечення підприємства основними засобами.

Водночас підприємства змушені здійснювати податкові розрахунки за операціями з основними засобами відповідно до вимог Податкового кодексу України. Необхідно звернути увагу на той факт, що у фінансовому й у податковому обліках принципово різні цілі, а відповідно й підходи до формування інформації, що вимагає відокремлення їх ведення.

Методичні аспекти обліку процесу експлуатації основних засобів підприємств залишаються проблемним теоретичним і практичним питанням. Тому важливим є здійснення критичної оцінки сучасного методичного забезпечення обліку цієї ділянки і обґрунтування можливих напрямів щодо усунення проблемних питань. Зауважимо, що витрати, які виникають у процесі експлуатації основних засобів, можна виокремити в межах певних статей, пов'язаних з: нетривалим зберіганням і переміщенням, технічним обслуговуванням, відновленням (ремонт), поліпшенням (модернізацією) об'єктів.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведене дослідження щодо методики обліку основних засобів дає змогу зробити висновки, що існують проблемні питання у частині теоретико-методологічного та практичного застосування окремих облікових процедур.

Досліджено порядок оцінки основних засобів за первісною та справедливою вартістю. Зокрема у разі застосування оцінки за первинною вартістю не враховано вплив інфляції та інших ринкових змін. Аналіз використання справедливої вартості в сучасному обліку свідчить, що сфера її застосування обмежена, а спосіб оцінки справедливої вартості залежить від виду основного засобу і можливості виміру його вартості. Якщо ринкова оцінка неможлива, справедлива вартість приймається рівною дисконтованому доходу від використання цього активу протягом терміну його служби.

Отже, усунення проблемних ділянок, шляхом удосконалення методики реєстрації та групування інформації на окремих рахунках, сприятиме, з одного боку, формуванню необхідної обліково-аналітичної інформації про процес експлуатації об'єктів основних засобів, а з іншого — по-

легшить роботу бухгалтера через можливість відбору інформації із аналітичних рахунків.

Література:

1. Бутинець Т.А. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу / Т.А. Бутинець. — Житомир: ЖДТУ, 2014. — 365 с.

2. Бондар Н.Н. Економіка підприємства: навчальний посібник / Н.Н. Бондар. — Київ: МАУП, 2017. — 432 с.

3. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навчальний посібник / Г.В. Савицька. — Київ: Знання, 2009. — 662 с.

4. Вахрушина М.А. Анализ финансовой отчетности / М.А. Вахрушина. — Москва: Вузовский учебник, 2015. — 432 с.

5. Нечай Н.М. Облікова політика: навчальний посібник / Н.М. Нечай. — Київ: Знання, 2015. — 432 с.

6. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку: бібліотека бухгалтера. — Київ: Алерта, 2018. — 316 с.

7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV (в редакції від 30.09.2015 р.). — [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

References:

1. Butynets', T.A. (2014), Problemy teorii ta metodolohii bukhgalters'koho obliku, kontroliu i analizu [Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis], ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.

2. Bondar, N.N. (2017), Ekonomika pidpryemstva [Business Economics], MAUP, Kyiv, Ukraine.

3. Savyts'ka, H.V. (2009), Ekonomichnyj analiz diial'nosti pidpryemstva [Economic analysis of the enterprise], Znannia, Kyiv, Ukraine.

4. Vakhrushyna, M.A. (2015), Analiz fynan-sovoj otchetnosti [Financial statement analysis], Vuzovskiy uchebnyk, Moscow, Russia.

5. Nechaj, N.M. (2015), Oblikova polityka [Accounting policy], Znannia, Kyiv, Ukraine.

6. Polozhennia (standarty) bukhgalters'koho obliku: biblioteka bukhhaltera [Position (standard) of accounting] (2018), Alerta, Kyiv, Ukraine.

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On accounting and financial reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (Accessed 30 September 2019).

Стаття надійшла до редакції 04.11.2019 р.

УДК 338.2:631.11

С. С. Кіпоренко,
асистент, кафедра комп'ютерних наук та економічної кібернетики,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-5045-5052
О. В. Мороз,
магістр, Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-0356-8780

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.104

МЕХАНІЗМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АПК

S. Kiporenko,
assistant, departments of computer sciences and economic cybernetics,
Vinnytsia National agrarian university
O. Moroz,
master's degree, Vinnitsa National agrarian university

MECHANISM OF ECONOMIC SECURITY OF AIC ENTERPRISES

У статті розглянуто сутність поняття "економічна безпека" з точки зору трактування науковців. Проаналізовано системність механізму управління економічною безпекою підприємств АПК. Досліджено підходи науковців до визначення сутності та подано узагальнене поняття економічної безпеки підприємства. Принципи та функції управління, етапи реалізації загальної схеми механізму.

Актуальність теми дослідження зумовлено необхідністю комплексного підходу до здійснення забезпечення економічної безпеки, що дозволить розробити її адекватну систему, визначити та врахувати вплив дестабілізуючих чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ, використати можливості, які створюються цими середовищами, для досягнення інтересів суб'єкта господарювання.

Наголошується, що створення надійної системи економічної безпеки забезпечує стабільний розвиток та функціонування підприємства аграрно-промислового комплексу і створює умови для реалізації його економічного потенціалу. У сучасних умовах проблема економічної безпеки є актуальною, оскільки підприємства працюють в умовах різних зовнішніх і внутрішніх ризиків, а конкурентне економічне середовище приховує численні загрози. Ця обставина вимагає від суб'єктів управління підприємством побудови комплексної системи, спрямованої на підвищення рівня економічної безпеки.

Запропоновані та обгрунтовані у роботі механізми управління економічною безпекою підприємства можуть бути використані на практиці вітчизняними підприємствами в аграрному секторі.

Поняття економічної безпеки підприємства включає в себе фінансову, інтелектуальну, кадрову, технологічну, правову, екологічну, інформаційну та силову складові. До них також слід додати ринкову, а також інтерфейсну складову, що характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами підприємства. Забезпечення економічної безпеки передбачає виділення, аналіз і оцінку існуючих загроз за кожною з функціональних складових і розробку на їх основі системи протидії та попереджувальних заходів.

У сучасних умовах проблема економічної безпеки є актуальною, оскільки підприємства працюють в умовах різних зовнішніх і внутрішніх ризиків, а конкурентне економічне середовище приховує численні загрози. Ця обставина вимагає від суб'єктів управління підприємством побудови комплексної системи, спрямованої на підвищення рівня економічної безпеки.

The article deals with the essence of the concept of "economic security" in terms of the interpretation of scientists. The systematic mechanism of the economic security management of agricultural enterprises is analyzed. The approaches of scientists to the definition of the essence are investigated and the general concept of economic security of the enterprise is presented. Principles and functions of management, stages of implementation of the general scheme of the mechanism.

The relevance of the research topic is due to the need for a comprehensive approach to the implementation of economic security, which will develop its adequate system, identify and take into account the impact of destabilizing factors of the internal and external environment, use the opportunities created by these environments to achieve the interests of the entity.

It is emphasized that the creation of a reliable economic security system ensures the stable development and functioning of the enterprise of the agro-industrial complex and creates the conditions for realizing its economic potential. In today's environment, the problem of economic security is urgent, as businesses operate under various external and internal risks, and the competitive economic environment hides numerous threats. This circumstance requires the entities managing the enterprise to build a comprehensive system aimed at improving the level of economic security.

Proposed and substantiated in the work mechanisms of economic security management of enterprises can be used in practice by domestic enterprises in the agricultural sector.

The concept of economic security of the enterprise includes financial, intellectual, personnel, technological, legal, environmental, information and power components. They should also be added the market component, as well as the interface component, which characterizes the reliability of interaction with economic counterparties of the enterprise. Economic security involves the identification, analysis and evaluation of existing threats for each of the functional components and the development of a system of counteracting and preventive measures.

In today's environment, the problem of economic security is urgent, as businesses operate under various external and internal risks, and the competitive economic environment hides numerous threats. This circumstance requires the entities managing the enterprise to build a comprehensive system aimed at improving the level of economic security.

Ключові слова: підприємство, АПК, управління, економічна безпека, механізм, система, підходи, цілі економічної безпеки.

Key words: enterprise, agribusiness, management, economic security, mechanism, system, approaches, goals of economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічна безпека є універсальною категорією, яка відображає захищеність суб'єктів економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином, оскільки проявляється через захищеність діяльності від негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що позначаються негативно на його діяльності. Сучасні умови в діяльності підприємств АПК висувають нові вимоги організації діяльності систем їх безпеки. Механізм управління проявляється за допомогою управлінських відносин, шляхом використання відповідних методів, на основі принципів управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам економічної безпеки підприємств та їх вирішенню присвячено праці таких вчених-економістів: Т. Клебанова, В. Лук'янова, В. Геєць, Я. Жаліло, В. Ляшенко, В. Забродський, Г. Клейнер, М. Кизим, В. Крутов, М. Результати цих досліджень створюють певний методологічний базис управління економічною безпекою вітчизняних підприємств АПК.

Поняття "економічна безпека" є досить новим науковим терміном і має досить багато тлумачень.

Економічна безпека підприємства — це захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього і внутрішнього середовища, спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до зовнішніх умов без негативних наслідків для підприємства. Крім того, економічна безпека підприємства — найефективніше використання ресурсів, які забезпечують стабільне функціонування підприємства

Трофімова Л.М. стверджує, що економічна безпека — це системна категорія ефективності діяльності підприємства, що характеризує такий стан економічної безпеки, при якому забезпечується стабільна ефективність діяльності орга-

нізації (стратегічний аспект) і підвищення ефективності діяльності організації в разі зниження безпеки рівня (тактичний аспект) на основі захищеності від негативних впливів з боку зовнішнього і внутрішнього бізнес-середовища з урахуванням циклічності розвитку та контролю за дотриманням оптимальності його інтересів [1].

Н. Капустін визначає економічну безпеку підприємства як сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів [2].

Бендіков М. розуміє економічну безпеку підприємства, як захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих або непрямих загроз [3].

За останні роки видано велику кількість монографій, науково-методичних видань, присвячених проблемам економічної безпеки та управління нею, в яких поряд з іншими питаннями знайшли висвітлення й ознаки поняття та управління економічною безпекою [1—6]. Управління фінансово-економічною безпекою в зарубіжній літературі частіше розглядається як зовнішнє управління, що здійснюється спеціально підготовленими фахівцями і доцільно тільки на підприємствах, банкрутство яких має негативні суспільні наслідки. На інших підприємствах організація менеджменту безпеки здійснюється на основі принципів саморегулювання.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є розкриття принципів формування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємств АПК.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поняття економічної безпеки підприємства включає в себе фінансову, інтелектуальну, кадрову, технологічну, правову, екологічну, інформаційну та силову складові. До них також слід додати ринкову, а також інтерфейсну складову, що характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами підприємства.

Важлива особливість заходів і засобів щодо управління економічною безпекою полягає в тому, що в сукупності вони повинні створювати єдину цілеспрямовану систему. Системний підхід до її формування передбачає врахування всіх реальних умов, в яких знаходиться господарюючий суб'єкт як об'єкт економічної безпеки [5]. Щоб володіти необхідною цілеспрямованістю, 37 система управління економічною безпекою повинна мати чітко окреслені елементи, механізм їх роботи та схему взаємодії.

Основними функціональними цілями економічної безпеки підприємства АПК є:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності;
- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу;
- досягнення високої продуктивності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- забезпечення захисту інформаційного простору, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів [4].

Економічна безпека підприємства (ЕБП) є універсальною категорією, яка показує захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави й закінчуючи кожним її громадянином. Камлик М.І. зазначав, що ЕБП — це такий стан розвитку господарюючого суб'єкта, який характеризується стабільністю економічного й фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних факторів та протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності.

У системі економічної безпеки підприємства під механізмом слід розуміти влаштований певним чином порядок послідовності станів і процесів, що забезпечують економічну безпеку підприємства [5, с. 123].

Механізм управління економічною безпекою підприємства аграрного сектору включає сукупність елементів:

- філософію економічної безпеки підприємства;
- функції, що реалізують процес управління економічною безпекою;
- ресурсне забезпечення механізму;
- цільова спрямованість, що містить основні організаційні форми та економічні інструменти, необхідні для забезпечення економічної безпеки функціонування підприємства [6, с. 95].

Поняття економічної безпеки підприємства включає в себе фінансову, інтелектуальну, кадрову, технологічну, правову, екологічну, інформаційну та силову складові. До них також слід додати ринкову, а також інтерфейсну складову, що характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами підприємства. Забезпечення економічної безпеки передбачає виділення, аналіз і оцінку існуючих загроз за кожною з функціональних складових і розробку на їх основі системи протидії та попереджувальних заходів.

Сучасний механізм управління економічною безпекою розвитку підприємства АПК має враховувати формування декількох напрямів стратегії. Один з напрямів повинен враховувати ситуацію, визначити цільові настанови й формувати саме політику підприємства для збереження й розширення свого простору. Інший — повинен охоплювати методи, інструменти і прийоми для дослідження стратегій, що формуються іншими суб'єктами спрямованих проти діяльності та розвитку підприємства, тим самим звужуючи його життєвий простір.

Основною метою ЕБП є його стійке і максимально ефективне функціонування в конкретний час та забезпечення високого потенціалу розвитку і покращення діяльності підприємства в майбутньому, шляхом виявлення та усунення всіх можливих загроз його економічній безпеці.

Щоб підприємство ефективно функціонувало потрібно створити функціональний підрозділ — відділ економічної безпеки підприємства, який буде здійснювати управління на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях.

Перевагами такого відділу є:

- моніторинг економічної безпеки підприємства;
- забезпечення керівництва своєчасною і достовірною інформацією про економічний стан;
- діагностика, випередження небезпечних, деструктивних ситуацій;
- формування ключових показників ефективності управління;
- забезпечення безперебійної та взаємовигідної роботи всіх підрозділів підприємства.

Математичні моделі для управління економічною безпекою вимагають всебічного врахування факторів невизначеності, пов'язаних з особливостями функціонування підприємств у сучасних ринкових умовах. Вплив цих факторів ускладнює отримання необхідних правильних та обґрунтованих рішень, що обумовлює практичну важливість обробки нечітких даних та необхідність використання нечітко-множинного підходу.

Оцінювання системи управління економічної безпеки підприємства передбачає виділення, аналіз і оцінку існуючих загроз за кожною з функціональних складових.

Поняття економічної безпеки включає в себе:

- фінансову складову;
- ринкову складову;
- інтерфейсну складову;
- інтелектуальну складову;
- кадрову складову;
- технологічну складову;
- правову складову;
- силову складову;
- інформаційну складову;
- екологічну складову.

Кожна складова є специфічною і відображає за певну окрему частину діяльності підприємства. Існують універсальні показники які можуть відображати існуючий стан справ на конкретному виді організації. Підприємства, які працюють у галузі легкої промисловості мають свою специфіку. Для цих підприємств дуже важливу роль відіграють висококваліфіковані кадри. Не в останню чергу саме від персоналу залежить якість виготовленої продукції, що є основним фактором який впливає на рівень продажів і прибутків підприємства.

Економічна безпека підприємства (І) може бути оцінена на основі значень узагальнених груп показників:

$$I = f_z(Y_1, Y_2, Y_3, Y_4).$$

де Y_i — відповідна i -та група показників.

У свою чергу, комплексне значення кожної з вказаних груп показників було розраховане за такими коефіцієнтами:

- Оцінка ліквідності активів (Y_1).
- Оцінка фінансової стійкості (Y_2).
- Оцінка рентабельності (Y_3).
- Оцінка ділової активності (Y_4).

Механізм управління економічною безпекою підприємства представлено на рисунку 1.

ВИСНОВОК

Механізм підвищення економічної безпеки підприємства передбачає досягнення ефективних параметрів функціонування, збереження виробничого і кадрового потенціалу, створення підприємства ринкового типу. В сучасних умовах для підприємств АПК України пріоритетне значення має проблема забезпечення їх економічної безпеки шляхом запровадження відповідного механізму управління і його ефективного використання. Механізм забезпечення

Рис. 1. Механізм управління економічною безпекою підприємств АПК

економічної безпеки є невід'ємним елементом системи безпеки підприємства і передбачає використання методів, інструментів та заходів їх реалізації, які необхідно використовувати у поєднанні.

Забезпечення економічної безпеки має здійснюватися на основі принципів комплексності, своєчасності, безперервності, активності, законності, економічної доцільності, спеціалізації, взаємодії та координації, удосконалення та децентралізації управління. Було визначено низку проблем, які потребують наукового осмислення з метою визначення чи вдосконалення підходів до їх ефективного вирішення.

Досліджуване питання є багатогранним і включає в себе фінансову, інтелектуальну, кадрову, технологічну, правову, екологічну, інформа-

ційну та силову складові. До них також слід додати ринкову, а також інтерфейсну складову, що характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами підприємства.

Було виявлено, що результати аналізу і оцінки рівнів складових економічної безпеки повинні бути покладені в основу розробки комплексу заходів, спрямованих на протидію загрозам і підвищення рівня економічної безпеки підприємства, і відповідно розширення його адаптаційних можливостей до змін умов господарської діяльності, створення умов для стабільного функціонування і розвитку.

У результаті досліджень можна дійти висновку, що система управління економічною безпекою, що подає своєчасні сигнали про можливі загрози, повинна бути не реактивною, а превентивною дією, що максимально запобігатиме можливій невизначеності та ризикам діяльності, а також забезпечуватиме стратегічний розвиток бізнесу, в тому числі в умовах євроінтеграційних процесів та розширення ринків збуту загалом.

Література:

1. Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) // Консультант директора. — 2010. — № 2.
2. Зелінська О.В. Системний підхід до підвищення ефективності економічних процесів. Тези доповідей — Міжнародної науково-методичної конференції Форуму молодих економістів-кібернетиків "Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід, 2016. С. 25—26.
3. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы // Бизнес Информ. — 2011. — № 11—12.
4. Коляденко С.В. Удосконалення консультаційного обслуговування підприємств АПК. Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. — 2011 — № 15 (52).
5. Ладыко А.Н. Механизм обеспечения экономической безопасности предприятия: сущность и структура. Научный вестник Полтавского университета экономики и торговли. Серия: Экономические науки. — 2014. — № 3. — С. 123—126
6. Лактионова Ю.А. Механизм обеспечения экономической безопасности предприятия. Социально-экономические явления и процессы. — 2013 — № 3 (049). — С. 93—99.
7. Лучик М.В. Методико методологічні підходи до забезпечення економічної безпеки аграрної галузі // Економічні науки. Серія "Облік і фінанси". — 2013. — Вип. 10 (3). — С. 455—463.
8. Поняття про економічну безпеку підприємства та її визначення: [Електронний ресурс]. — Навчальні матеріали онлайн // Основні функціональні цілі економічної безпеки — Режим доступу: [http://pidruchniki.com/132903-](http://pidruchniki.com/132903-11/ekonomika/tema_ekonomichna_bezpeka_pidpriemstva)

11/ekonomika/tema_ekonomichna_bezpeka_pidpriemstva

9. Ткачук В.І., Прокопчук О.А., Яремова М.І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств: монографія. — Житомир: "Видавництво "Волинь", 2013. — 276 с.

10. Трофимова Л.Н. Экономическая безопасность эффективности деятельности организаций торговли: ситуационно-характеристические параметры. Российское предпринимательство. — 2012. — № 11 (209). — С. 55—60.

References:

1. Bendykov, M. (2010), "Economic safety of an industrial enterprise (organizational and methodological aspect)", *Konsul'tant dyrektora*, vol 2.
 2. Zelinska, O. V. (2016), "A systematic approach to the most efficient economic processes", *Tezy dopovidei — Mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii Forumu molodykh ekonomistiv-kibernetikyiv "Modeliuvannia ekonomiky: problemy, tendentsii, dosvid"* [Abstracts of the — International Scientific and Methodological Conference of the Young Cybernetics Economists Forum "Modeling the Economy: Problems, Trends, Experience"], pp. 25—26.
 3. Kapustyn, N. (2011), "Economic security of the industry and the company", *Byznes Ynform*, vol. 11—12.
 4. Koliadenko, S.V. (2011), "More attentive consulting services for agricultural enterprises", *Zbirnyk naukovykh prats' Vinnyts'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*, vol. 15.
 5. Ladiko, L. N. (2014), "The mechanism for ensuring the economic security of an enterprise: essence and structure", *Science Newsletter of Poltava University of Economics and Trade. Seriya: Economic science*, vol. 3, pp. 123—126.
 6. laktyonova, Yu.A. (2013), "The mechanism for ensuring the economic security of the enterprise", *Socio-economic phenomena and processes*, vol. 3, pp. 93—99.
 7. Luchyk, M.V. (2013), "Methodological and methodological approach to securing the economic safety of agricultural galuz", *Economic science*, vol. 10, pp. 455—463.
 8. Ivanilov, O.S. (2010), "Understanding about the economic security of enterprises and third-party payments", available at: https://pidruchniki.com/13290311/ekonomika/tema_ekonomichna_bezpeka_pidpriemstva (Accessed 25 Oct 2019).
 9. Tkachuk, V.I. Prokopchuk, O.A. and Yareмова, M.I. (2013), *Ekonomichna bezpeka ta stiiikist silskohospo — darskykh pidpriemstv* [the economy of the bezpeka and the style of the state of the parships], Volyn, Zhytomyr, Ukraine.
 10. Trofimova, L.N. (2017), "Economic security of the effectiveness of trade organizations: situational-characteristic parameters", *Rossyjskoe predprynymatel'stvo*, vol. 11, pp. 55—60.
- Стаття надійшла до редакції 11.11.2019 р.